

ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОРУМ

МАТЕРІАЛИ

ХVІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ
ДОСЛІДЖЕНЬ В НАУКОВІЙ ТА
ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

9-10 січня 2026 року

ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОРУМ

МАТЕРІАЛИ

XVII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ В НАУКОВІЙ ТА ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

9-10 січня 2026 року

**Львів
2026**

УДК 005

ББК 94.3(0)

Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності: матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 9-10 січня 2026 року. – Львів: Львівський науковий форум, 2026. – 110 с.

У даному збірнику представлені тези доповідей учасників XVII Міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності», організованої Львівським науковим форумом. Висвітлюються пріоритетні напрями досліджень в науковій та освітній діяльності на сучасному етапі становлення, розглядаються сучасні наукові дискусії різних наукових напрямів.

Збірник призначений для студентів, здобувачів наукових ступенів, науковців та практиків.

Всі матеріали представлені в авторській редакції. Автори несуть безпосередню відповідальність за повноту, їх цілісність та дотримання норм академічної доброчесності.

Львівський науковий форум, 2026

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ 6

Pavliuk Ev. CURRENT STATE OF DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC THEORIES OF STRATEGIC MANAGEMENT OF ENTERPRISES UNDER THE INFLUENCE OF DIGITALIZATION 6

Єрьоміна М.О. ВОЛАТИЛЬНІСТЬ РИНКУ ЯК ФАКТОР РИЗИКУ ТА ДЖЕРЕЛО СТРАТЕГІЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ 10

Іванова О.А., Корчма Д.Є. БІЗНЕС-ПРОЦЕСИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА: ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ 12

Маланюк Н.І. СТРАТЕГУВАННЯ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВІТЧИЗНЯНА ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА 15

Машиталер М. РОЛЬ МОБІЛЬНОГО БАНКІНГУ У ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНИХ РОЗРАХУНКІВ 18

ІСТОРИЧНІ НАУКИ 20

Охримович А.М. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ В НАУКОВІЙ ТА ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 20

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ 22

Демченко Н. СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРСОНАЛУ: ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТНІХ МОДЕЛЕЙ ТА КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ 22

Задорожна О.В. ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ КУРСАНТАМ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ 26

Ізовіта А. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ 29

Кириленко М.О. ФОРМУВАННЯ КЛІНІЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ КАЗУСНОГО НАВЧАННЯ 31

Кремень К.В. КВЕСТ-ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ЗАСІБ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ 32

Пушкарьова Я.М. ІНТЕГРАЦІЯ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРІВ ФАРМАЦІЇ 35

<i>Шестопал О.</i> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ	37
СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ.....	40
<i>Черба В.М.</i> ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ОЧИМА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ	40
ТЕХНІЧНІ НАУКИ.....	44
<i>Horban Y.V., Khotynskyi Y.O., Chornenky K.A.,</i> THE ROLE OF INFORMATION SYSTEMS IN THE DIGITAL TRANSFORMATION OF SOCIETY	44
<i>Бовстач Х.І.</i> РОЗРОБКА АДАПТИВНИХ ТЕПЛОІЗОЛЯЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ БЕЗПЕЧНОГО ЗБЕРІГАННЯ РІДКИХ РАДІОАКТИВНИХ ВІДХОДІВ	46
<i>Хижняк А., Милиця А., Казнадій С., Горваль Д., Бобришев Є.</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНОГО ПРАКТИЧНОГО НАВЧАННЯ ІНЖЕНЕРІВ.....	49
<i>Часник Д.В.</i> ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОЗУВАННЯ РІДИН ПРИ ВИГОТОВЛЕННІ ВИРОБІВ МІКРОЕЛЕКТРОНІКИ.....	54
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ.....	58
<i>Левківська Л.В., Шевчук Л.В.</i> ЗА МЕЖАМИ ОДИНИЧНОГО ВІДРІЗКА: ЯК КОМПЛЕКСНІ ЧИСЛА РОЗШИРЮЮТЬ ГОРИЗОНТИ ТРИГОНОМЕТРІЇ	58
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ	62
<i>Babych A., Zelinskyi H.</i> NATIONAL ANTHEMS AS MARKERS OF NATIONAL IDENTITY: A TRANSLATION PERSPECTIVE.....	62
ЮРИДИЧНІ НАУКИ.....	66
<i>Болотіна М.М.</i> АДВОКАТУРА ЯК ПРАВОЗАХИСНИЙ ІНСТИТУТ	66
<i>Бровко А.В.</i> ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ	69
<i>Гладій Б.</i> ГАРАНТІЇ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ	72
<i>Гладій Б.</i> ГНУЧКИЙ РЕЖИМ РОБОЧОГО ЧАСУ: ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ.....	75
<i>Дем'яненко А.Р.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРОКУРОРСЬКОЇ РИТОРИКИ	78
<i>Дубницький В.П.</i> ПОНЯТТЯ, ФОРМИ І ЗАВДАННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРЕМЕНТУ.....	80
<i>Кобець О.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ КОРПОРАТИВНИХ СПОРІВ	84

Мисьо А.В. ЗАХИСТ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ: ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА.....	87
Сидор Я.В. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ	90
Соседка С.В. ДОПУСТИМІСТЬ ТА НАЛЕЖНІСТЬ ДОКАЗІВ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ.....	93
Ухабова В.М. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	97
Шило І.В. ДИНАМІКА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ: СТАТИСТИЧНІ ПОКАЗНИКИ ЗА П'ЯТИРІЧНИЙ ПЕРІОД.....	101
Шпомер А.І., Лось Д.О. БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	105
Яремчук М.М., Сіщук З.Я. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА	107

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Pavliuk Evhenii

PhD student of the Management

and Public Service Department,

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,

Cherkasy

CURRENT STATE OF DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC THEORIES OF STRATEGIC MANAGEMENT OF ENTERPRISES UNDER THE INFLUENCE OF DIGITALIZATION

The current state of development of management science is characterized by a fundamental change in paradigms associated with the long-term instability of the functioning of economic structures, the variability of the state and architectonics of economic and social systems, the renewal of market trends and consumer sentiments of goods and services, etc. Over the past twenty years, the world has experienced several global challenges to which economic entities had to adapt. Among them: the global financial crisis, the intensification of military conflicts in different parts of the world, the global pandemic, the digitalization of the economic space. Under the influence of such non-trivial phenomena and events, there has been a rethinking of strategic management theories, a sustainable transformation of conceptual foundations and a refocusing of strategic guidelines for the economic activities of economic entities. Therefore, the modern stage of strategic management is characterized by the transition from static models of achieving strategic competitive advantages and maintaining influence in the markets to complex ecosystem dynamic and flexible concepts of long-term development, some of which are security-oriented, and others focus on the active use of digitalization opportunities. The study of foreign experience in digital business transformations leads to the conclusion that digitalization is not only a temporary phenomenon and a technological factor in the progress of entrepreneurship, but also a factor influencing the worldview of long-term goals of business functioning, which requires adaptive modification of the postulates of classical schools of strategic management to the realities of conducting business activities in the conditions of scaling the digital economy.

In the theoretical plane of management science, strategy is understood by researchers as a system that reflects the principles of internal organization or functioning, certain features and characteristics of the object of study [1, p.273]. It should be added that a characteristic feature of such a system is the concentration of its resources on the long-term goals of the enterprise's functioning.

M. Y. Hedz, V. A. Vyshnevska, S. D. Naumenko believe that at the current stage of strategic management development, an urgent management challenge is the development of a scientific and methodological approach that forms a comprehensive strategy for managing the diversification and integration development of corporate enterprises, taking into account neo-

technological conditions of reproduction [2, p.132]. The advantages of such an approach can be considered the use of deterministic-resultant technology, which allows you to effectively build a strategic pyramid and ensure the selection of an optimally effective synergistic strategic set for the maximum implementation of the goals set. The author's approach also takes into account the cyclical nature of the process of diversification and integration development of an enterprise in the conditions of neo-technological reproduction [2, p.136] and can be used to maximize the positive impact of digitalization of business processes on the financial results of the enterprise and the state of its economic security.

In the conditions of increasing uncertainty and turbulence of the external environment, the process of developing and implementing strategies is becoming more complicated, which requires improving the strategic control system, which will ensure the adaptability of the strategic development of the enterprise [3, p.356]. Thus, a characteristic feature of the modern stage of theorizing strategic management is drawing the attention of company management to the need to introduce strategic monitoring, supervision, controlling and other forms and formats of monitoring the achievement of strategic guidelines and assessing the effectiveness of the chosen strategy in order to guarantee the possibility of its timely adaptation or updating in response to challenges, threats and risks. The qualitative consequences of the spread of digital technologies in the economic environment of business functioning are civilizational development, convergence and synergy of vectors of entrepreneurial activity in the traditional and digital planes, which provide advantages to all participants in the process of business digitalization – enterprise managers, investors, consumers. That is why, in the theoretical aspect, digitalization can become an imperative for the strategy of developing digital transformations at the enterprise [1, p.273]. Modern information technologies used in management, as well as the rapid development of digitalization processes in all spheres of social and economic life, create the prerequisites for systematizing information flows, analysing them, and developing the most optimal models of strategic decisions [3, p.356]. Therefore, at the current stage of strategy formation, the management staff of enterprises that strive to be modern and develop in the long term increasingly recognize the importance of developing digital strategies or strategies for digital business development. V. V. Derhachova, Ya. O. Koleshnya, V. Ya. Golyuk argue that digital strategy is a direction of enterprise development in the digital dimension or a direction of digitalization of its financial and economic activities. It involves the use of certain technologies in the process of transforming business processes and business models. The strategy indicates goals, at the same time, within the strategy there is a need to choose means and methods of achieving these goals – selection of appropriate technologies, their evaluation, adaptation [4, p.115]. It is also important to emphasize the digital risks that accompany the activities of the enterprise as a whole, and are especially unpredictable in long-term time horizons, but if a separate strategy is developed to lay the foundations for business digitalization, they become especially tangible, with consequences that can significantly reduce the level of economic security of the company in the future. In accordance with the specific stage of development of the enterprise – from a beginner to a "digitari" (a term that means that the company's activities and business processes are fully integrated into digital technologies – author), the differentiation of strategies to be used will be observed: the business will transition from a digitalization strategy – to a digital transformation strategy – and finally to a digital strategy, which

is the highest level of organization and formalization of strategic management of the enterprise in the digital era. However, the average Ukrainian company will not necessarily go through all three strategies [4, p.116] during the evolution of approaches to organizing its own management. It is likely that individual functional strategies of the enterprise will become increasingly popular, in which a certain direction of management will develop under the influence of digital changes: for example, a strategy of digital marketing, digital risk management, a strategy of digitalization of communication policy, etc. Scientists consider such management strategies as: digital partnership strategy, business model transformation strategy, cybersecurity strategy, data analysis strategy to be relevant in the conditions of digital transformation of business processes [5, p.49]. Provided that an integrated approach is used to implement the principles of strategic enterprise management, the main elements of the management strategy in the digital transformation of business should include: digital vision and goals, analysis of the competitive environment, digital resources and infrastructure, innovations and experiments, change of organizational structure and skills [5, p.52].

Thus, the current state of development of scientific theories of strategic management of enterprises under the influence of digitalization can be described using the following characteristics. Firstly, it is an ideological transition from the classical theory, which is based on the effective use of resources available to the enterprise, to the concept of dynamic capabilities, which means shifting the focus of importance from the possession of corporate resources to the ability to quickly acquire, integrate, scale, and transform them into formats that will enable the enterprise to respond to current challenges of the external and internal environments. Of particular importance for ensuring the competitiveness of business on a strategic time horizon is the human potential and the ability of company personnel to acquire competencies that will allow them to adapt their actions, decisions, and approaches to performing tasks to non-traditional risks and threats of the changing economic world. In accordance with this approach, strategic management of the enterprise focuses on the development of information literacy among personnel, and at the business level – "digital agility", which is reflected in the ability of a business entity to quickly make digital decisions and use digital capabilities to obtain additional benefits and high economic results.

The second characteristic feature of modern strategic management is that scientists are beginning to understand strategic management as the art of initiating the development and coordination of partnerships, platforms and client communities, a significant part of which is in the digital space. Competition between companies is replaced by competition between business ecosystems, acquiring new characteristics of parameters that cannot be measured only by quantitative indicators, for example, such as the volume of products sold and services provided or income received from entrepreneurial activities. In view of this, strategic guidelines for business development are moving from the goal of increasing profit "at any cost" to increasing the market value and social value of the entire network of partnership and economic relations.

The next notable feature of strategic management transformations is the popularity of using project management tools to achieve strategic business goals. Such qualitative characteristics and principles of project management as flexibility, time constraints, specific economic results, and the ability to change targets directly in the process of achieving the set goal correspond well to the trends of instability in the economic world and the phenomenon of unpredictability of digital business transformations. Therefore, the processes of developing functional strategies of

enterprises as projects are now becoming increasingly popular, where the strategic guideline is the production of an innovative product, the capture of a new market niche, or the development of one of the areas of entrepreneurial activity.

Researchers consider the conceptualization of the use of artificial intelligence in the management of organizations as a separate vector of evolution of the theory of strategic management. In particular, considerable attention is paid to the development of assumptions and forecasts regarding what part of the functions of strategic management will be distributed in the future between humans and artificial intelligence. In this context, it is worth mentioning the theory of "augmented intelligence", the essence of which is that strategic decisions in the process of operating an enterprise are made on the basis of a symbiosis of intuition, experience, skills and competence of the company's top management and the results of productive analytics from the use of algorithms that are built on the principles of artificial intelligence.

Thus, the current state of development of the theory of strategic management can be characterized as the integration of digital tools into the processes of making strategic management decisions, as well as the transformation of strategy from a document containing a rigid action plan to achieve the set goal in the long-term time horizon to a flexible adaptive architecture for making management decisions, which is capable of modification and improvement under the influence of the force of new parameters of the external and internal business environment, and to the manifestation of rapid adaptive responses to the challenges of digitalization and the turbulence of the behavioural market economy.

REFERENCES:

1. Klymchuk M. M., Achkasov I. A., Klymchuk S. A., Poliak O. P. (2021). Vplyv ryzyk-menedzhmentu na formuvannia stratehii upravlinnia biznes-protsesamy pidpriemstva v umovakh tsyfrovoi ekonomiky: mizhnarodnyi dosvid [The influence of risk management on the formation of the business process management strategy of an enterprise in the digital economy: international experience]. *Biznes Inform*, No. 1, pp. 272–278.
2. Hedz M. Y., Vyshnevskaya V. A., Naumenko S. D. (2024). Marketynhovi stratehii ta ekonomichni ryzyky tsyvrovizatsii intehtatsiino-dyversyfikatsiinykh protsesiv v korporatyvnomu menedzhmenti [Marketing strategies and economic risks of digitalization of integration and diversification processes in corporate management]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, No. 1, pp. 131–138.
3. Khaustova K. M., Melnyk Ya. V. (2021). Indykatory stratehichnoho kontroliu yak skladova tsyfrovoho menedzhmentu pidpriemstva [Strategic control indicators as a component of digital enterprise management]. *Biznes Inform*, No. 10, pp. 351–357.
4. Derhachova V. V., Koleshnia Ya. O., Holiuk V. Ya. (2022). Tsyfrova terminolohiia u stratehiakh: sutnist, mistse ta rol didzhytal menedzhmentu [Digital terminology in strategies: essence, place and role of digital management]. *Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskyi politekhnichnyi instytut"*, No. 22, pp. 114–117.
5. Hrinka T. I., Nemchenko T. A. (2023). Novi stratehii menedzhmentu pry tsyfrovyi transformatsii biznesu v Ukraini [New management strategies for digital business transformation in Ukraine]. *Tsentrlnoukrainskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky*, Vol. 9, pp. 49–57.

Єрьоміна М.О.*к. е. н., доцент,**доцент кафедри управління та адміністрування,**Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна,**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0355-0975>*

ВОЛАТИЛЬНІСТЬ РИНКУ ЯК ФАКТОР РИЗИКУ ТА ДЖЕРЕЛО СТРАТЕГІЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ

У сучасних умовах розвитку глобальної економіки підприємства функціонують у середовищі підвищеної невизначеності, що зумовлена динамічними технологічними змінами, геополітичними викликами, фінансовими кризами та трансформаціями споживчих ринків. Однією з ключових характеристик такого середовища є волатильність ринку, яка проявляється у значних коливаннях цін, попиту, валютних курсів та вартості ресурсів. Це явище суттєво впливає на стабільність діяльності підприємств, формування їхніх стратегій та систему управління ризиками [1].

Волатильність, як економічна категорія, відображає ступінь мінливості параметрів ринкового середовища та рівень невизначеності щодо майбутніх результатів господарської діяльності. Високі темпи змін і непередбачуваність зовнішніх умов ускладнюють процеси прогнозування, бюджетування та стратегічного планування, що підвищує вразливість підприємств до несприятливих впливів [1].

Традиційно волатильність розглядається переважно як негативний фактор, що посилює ризики та загрожує стабільності функціонування бізнесу. Висока мінливість ринкових параметрів може призводити до зростання фінансових втрат, зниження інвестиційної привабливості, порушення виробничо-збутових ланцюгів і нестабільності грошових потоків. Для управлінського персоналу це означає необхідність перегляду класичних підходів до планування та контролю, оскільки традиційні інструменти часто виявляються недостатньо ефективними в умовах нестабільності [2].

Водночас сучасні дослідження у сфері стратегічного менеджменту свідчать, що волатильність ринку не обмежується виключно функцією дестабілізуючого чинника. За наявності гнучких управлінських механізмів і розвинених аналітичних інструментів вона може трансформуватися у джерело стратегічних можливостей. Підприємства, які здатні оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища, швидко адаптувати бізнес-моделі та перебудовувати внутрішні процеси, отримують додаткові конкурентні переваги [1].

З позиції ризик-менеджменту волатильність ринку формує цілу низку загроз, серед яких ключовими є фінансові, операційні та стратегічні ризики. Фінансові ризики пов'язані з нестабільністю доходів, коливаннями вартості активів і зростанням вартості капіталу. Операційні ризики виникають унаслідок перебоїв у постачанні, змін у структурі попиту, нестабільності цін на ресурси. Стратегічні ризики проявляються у втраті

ринкових позицій через несвочасну адаптацію до змін середовища, що особливо загострюється в умовах кризових явищ та воєнних викликів [3].

Разом із тим саме ці загрози можуть стати поштовхом до організаційних трансформацій і впровадження інноваційних управлінських рішень. У цьому контексті волатильність виступає своєрідним каталізатором розвитку, стимулюючи підприємства до підвищення гнучкості, диверсифікації діяльності, цифровізації процесів та пошуку нових ринкових ніш. Здатність швидко перерозподіляти ресурси та переорієнтуватися на перспективні напрями діяльності стає ключовою умовою збереження конкурентоспроможності.

Особливе значення в умовах волатильного середовища набуває стратегічне планування на основі сценарного підходу. Формування альтернативних сценаріїв розвитку подій дозволяє підприємствам не лише зменшувати негативний вплив несподіваних змін, а й використовувати сприятливі коливання ринку для розширення бізнесу. Такий підхід забезпечує більшу гнучкість управління та сприяє формуванню проактивної моделі поведінки.

У практичному вимірі це означає необхідність поєднання традиційних інструментів управління ризиками (диверсифікація, страхування, хеджування) з інноваційними підходами, що ґрунтуються на використанні цифрових технологій, аналізі великих даних та прогнозній аналітиці [2]. Важливу роль у цьому процесі відіграють фінансові деривативи як інструменти мінімізації негативного впливу ринкових коливань і стабілізації фінансових результатів підприємств [4].

Отже, волатильність ринку доцільно розглядати не лише як фактор дестабілізації, а як комплексне явище, що одночасно формує ризики та відкриває нові можливості для розвитку підприємств. Її вплив значною мірою залежить від рівня управлінської зрілості організації, якості стратегічного планування та здатності інтегрувати зміни у довгострокову модель розвитку [1].

Таким чином, ефективне управління в умовах волатильності передбачає перехід від реактивної до проактивної моделі поведінки, за якої підприємство не лише реагує на зміни, а й використовує їх як джерело зростання. Саме такий підхід дозволяє перетворити нестабільність на основу формування стійких конкурентних переваг і забезпечення стратегічної стійкості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Yan H. Financial risk management strategies in volatile markets. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*. 2024. Vol. 28. No 3. P. 1–3.
2. Rustamov O. V. Understanding volatility in financial markets: a roadmap for risk management and opportunity identification. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2024. DOI: 10.31435/rsglobal_ijite/30062024/8168.
3. Макалюк І. В., Лайкова А. О. Фінансові ризики вітчизняних підприємств в умовах війни. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи* : зб. матеріалів конф. 2024.
4. Аналіз використання фінансових деривативів для управління ризиками в умовах нестабільності фінансових ринків / Ткачук Г., Бурачек І., Вигovskyкий В., Сотник А., Царук І. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series «Economics»*. 2024.

Іванова О.А.,

канд. екон. наук., доцент

Харківський гуманітарний університет

«Народна українська академія»

Корчма Д.Є.,

здобувач другого (магістерського) РВО

Харківський гуманітарний університет

«Народна українська академія»

БІЗНЕС-ПРОЦЕСИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА: ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Бізнес-процеси промислового підприємства являють собою сукупність взаємопов'язаних і послідовних дій, спрямованих на перетворення ресурсів (сировини, матеріалів, трудових, фінансових та інформаційних ресурсів) у готову продукцію з метою створення доданої вартості та задоволення потреб споживачів. У науковій літературі відсутня єдина загальноприйнята класифікація бізнес-процесів підприємства, що зумовлено різноманіттям видів економічної діяльності, організаційних структур, масштабів виробництва та стратегічних цілей суб'єктів господарювання [1;2;3]. Проте, у практиці управління підприємствами перелік і структура бізнес-процесів, як правило, формуються самостійно з урахуванням специфіки діяльності, ринкових умов функціонування та рівня розвитку управлінських технологій.

Особливістю бізнес-процесів промислового підприємства є їх чітке орієнтування на виробничу діяльність, що зумовлює наявність структурованого операційного циклу - від планування виробництва та закупівлі ресурсів до виготовлення продукції, контролю її якості та подальшої реалізації. Така послідовність процесів забезпечує безперервність виробництва та формування кінцевого фінансового результату. Відповідно до функціонального призначення, бізнес-процеси промислового підприємства доцільно класифікувати [1;2]:

управлінські бізнес-процеси, які забезпечують стратегічне та оперативне управління підприємством (планування, бюджетування, контроль);

основні бізнес-процеси, що безпосередньо формують додану вартість (виробництво, постачання, контроль якості, збут);

підтримуючі бізнес-процеси, спрямовані на забезпечення стабільного функціонування підприємства (управління персоналом, бухгалтерський облік, ІТ-забезпечення, технічне обслуговування обладнання).

Схематично рівні бізнес-процесів промислового підприємства представлено на рис. 1.

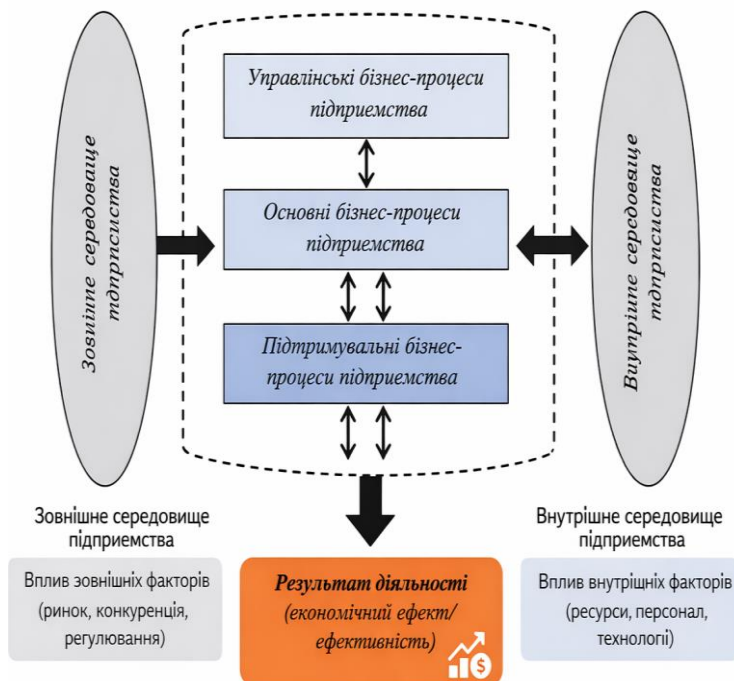

Рис 1. Схема функціонування бізнес-процесів промислового підприємства

Джерело: побудовано авторами

У сучасних умовах господарювання ключовим чинником трансформації бізнес-процесів промислових підприємств виступає цифровізація, яка охоплює як управлінські, так і основні та підтримуючі процеси. Впровадження цифрових технологій змінює традиційні підходи до організації виробництва, управління ресурсами, взаємодії з контрагентами та прийняття управлінських рішень. Зуб П.В. та Калач Г.М. [4] у своїх дослідженнях виокремлюють основні етапи процесу цифровізації бізнес-процесів підприємства, зокрема реалізацію, результат, аналіз, визнання, розстановку пріоритетів та розгортання. Особливої актуальності цифровізація набуває в умовах нестабільного зовнішнього середовища, зокрема воєнних ризиків, порушення логістичних ланцюгів та коливання цін на ресурси. Застосування цифрових рішень створює можливості для підвищення гнучкості бізнес-процесів, забезпечення оперативного реагування на зміни ринкового середовища та підтримання безперервності виробничої діяльності [5].

Водночас ефективність цифровізації визначається не стільки фактом впровадження цифрових технологій, скільки обґрунтованим вибором інструментів цифрової трансформації з урахуванням специфіки організації окремих бізнес-процесів підприємства. Кожна група бізнес-процесів потребує застосування відповідних цифрових рішень, спрямованих на підвищення результативності та зниження операційних ризиків

Так, для *управлінських бізнес-процесів* доцільним є використання корпоративних інформаційних систем (ERP), інструментів бізнес-аналітики (BI), цифрових панелей управління (dashboard), які забезпечують інтеграцію даних, підтримку процесів планування, бюджетування та контролю в режимі реального часу. *Цифровізація основних бізнес-процесів* промислового підприємства передбачає застосування автоматизованих систем управління виробництвом, логістичних платформ, систем управління ланцюгами постачання (SCM), а також цифрових інструментів контролю якості. Їх використання сприяє скороченню виробничих циклів, оптимізації запасів і підвищенню стабільності постачань.

Для *підтримуючих бізнес-процесів* характерним є впровадження цифрових рішень у сфері управління персоналом (HRM-системи), електронного документообігу, бухгалтерського та управлінського обліку, а також ІТ-підтримки, що забезпечує безперебійну роботу інформаційної інфраструктури підприємства.

Таким чином, цифрові інструменти виступають не універсальним засобом модернізації, а цільовим елементом удосконалення конкретних бізнес-процесів, що дозволяє сформулювати адаптивну та стійку процесну модель діяльності промислового підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hammer M., Champy J. (2003). *Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution*. New York. Reino Unido, 257p.
2. Scheer A.-W. (1999). *Business Process Engineering: Reference Models for Industrial Enterprises*. Berlin: Springer.
3. Гринько, Т.В., Гвініашвілі, Т.З. (2023). Формування системи конкурентоспроможності суб'єктів підприємництва в умовах цифровізації. Підприємництво: сучасні виклики, тренди та трансформації : колективна монографія / за заг. ред. Гринько Т.В. Вид-во : ФОП Біла К.О., 2023. С. 121–186.
4. Зуб, П.В., Калач, Г.М. (2021). Цифровізація бізнес-процесів промислових підприємств. Економіка та суспільство, Вип.26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-52>
5. Величко К., Цибульська, Е. (2023). Трансформація бізнес-моделей компаній: сучасні виклики та перспективи у цифровій економіці. Економіка та суспільство, Вип. 52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-393>.

Маланюк Назарій Ігорович

аспірант

E-mail: Malaniuk.nazar@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-7451-5179>

*Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу*

СТРАТЕГУВАННЯ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВІТЧИЗНЯНА ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА

Важливим аспектом успішної інтернаціоналізації закладів вищої освіти України є врахування та адаптація міжнародного досвіду довгострокового планування інтернаціоналізації. Формування стратегії інтернаціоналізації та розробка заходів з її реалізації є першим та необхідним кроком для міжнародного розвитку університету. Курбатов С. розглядаючи проблеми якості підготовки стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, зазначає, що по-перше, проблеми якості стратегії інтернаціоналізації нерозривно пов'язані із якістю стратегії розвитку ЗВО в цілому; по-друге, стратегія інтернаціоналізації вищої освіти має забезпечувати перманентне підвищення якості освіти. На думку автора, важливим є правильно поставити завдання інтернаціоналізації ЗВО, заходах з їх досягнення та індикаторів вимірювання результатів [1]. Зазначимо, що Pathan A., Gill H., Correia A. вбачають таку послідовність цього процесу [2]: визначення цілей інтернаціоналізації; визначення видів діяльності з інтернаціоналізації; розроблення показників інтернаціоналізації; збір та аналіз даних з інтернаціоналізації; звітування та обговорення результатів інтернаціоналізації як із зовнішніми, так і з внутрішніми зацікавленими сторонами, що допоможе забезпечити прозорість, відкритість, збільшити довіру зацікавлених сторін; перегляд та вдосконалення стратегії інтернаціоналізації на основі результатів та відгуків, що допоможе переконатися, що стратегія є актуальною, ефективною та сталою. Формування комплексної інтернаціоналізації як частини структури ЗВО поставило інтернаціоналізацію в центр місії ЗВО, змінивши «заклад з переважно місцевого, регіонального чи національного активу на глобальний зі значним транскордонним обміном» [3]. На основі доступної інформації щодо стратегій інтернаціоналізації на офіційних сайтах вітчизняних та європейських закладів вищої освіти, наведемо у таблиці 1 узагальнення порівняння стратегій інтернаціоналізації закладів вищої освіти України з міжнародною практикою.

Таблиця 1

**Порівняння стратегій інтернаціоналізації
вітчизняних закладів вищої освіти з міжнародною практикою**

Критерій	Міжнародна (європейська) практика	Стан у ЗВО України
1. Місія, візія, стратегічні цілі	Обов'язкові. Повинні бути інтегровані в загальну стратегію університету.	Присутні у всіх ЗВО
2. Конкретні завдання, заходи, дорожня карта	Повинні бути чітко визначені, з термінами та відповідальними.	Частково реалізовано
3. Залучення стейкхолдерів (внутрішніх і зовнішніх)	Активне залучення студентів, викладачів, роботодавців, партнерів.	Слабо виражене
4. Фінансування та ресурсне забезпечення	Прописане у стратегії та підтримується на рівні керівництва.	В деяких ЗВО
5. Оцінка та моніторинг (KPIs)	Чітко визначені показники результативності та механізми моніторингу.	Лише окремі ЗВО мають індикатори
6. Академічна мобільність (вхідна та вихідна)	Один із ключових елементів інтернаціоналізації.	Реалізується практично у всіх ЗВО
7. Спільні програми (подвійні дипломи)	Широко поширені в ЄС, з вимогами до якості.	В деяких ЗВО
8. Міжнародні дослідження та гранти	Пріоритет. Має підтримку на інституційному рівні.	Активна участь у проєктах, конференціях
9. Інтернаціоналізація "вдома" (Internationalisation at Home)	Включення міжкультурного компоненту у навчальні програми; іноземні мови; участь у проєктах без виїзду.	Частково реалізовано
10. Зовнішні зв'язки, мережеві партнерства, брендинг	Активна участь у міжнародних освітніх та наукових мережах.	Слабка активність, брендинг – рідкісний
11. Культурна та соціальна інтеграція іноземців	Передбачає послуги, культурну адаптацію, підтримку іноземних студентів і НПП.	Майже не реалізовано
12. Викладання за кордоном, філіали, офшорна освіта	Все частіше практикується провідними ЗВО.	Викладання відсутнє, офшорна освіта – присутня
13. Alumni relations (випускники за кордоном)	Визнаний елемент бренду та залучення ресурсів	Майже повністю відсутній

Джерело: сформовано автором на основі офіційної інформації із сайтів вітчизняних та закордонних закладів вищої освіти.

Таким чином, встановлено, що у порівнянні з європейськими ЗВО, у практиці формування стратегії інтернаціоналізації вітчизняних ЗВО спостерігається низький рівень залучення стейкхолдерів, особливо бізнесу та випускників; відсутність системи моніторингу реалізації стратегій; мало культурно-соціальних ініціатив для підтримки іноземців. Передбачення участі у міжнародних мережах, консорціумах, брендинг університету – на початковій стадії або відсутні. На сьогодні вітчизняні ЗВО мають деякий успіх у присутності у міжнародних проєктах, програмах обміну. Акценти зроблено на активізації мобільності студентів і науково-педагогічних працівників, запуску програм подвійних дипломів, спільних освітніх програм, міжнародній акредитації освітніх програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зінченко В., Курбатов С., Горбунова Л., Мелков Ю. Стратегії вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства: методичні рекомендації. 2019. URL: <https://surl.li/fdrqbc>.
2. Pathan A., Gill H., Correia A. How do you design and evaluate effective internationalization strategies for higher education institutions? 2023. URL: <https://www.linkedin.com/advice/1/how-do-you-design-evaluate-effective>.
3. Hudzik J. Comprehensive Internationalization: From concept to action. 2011. NAFSA: Association of International Educators. URL: <https://surl.li/bdtupv>.

Микола Маишталер
Вінницький транспортний фаховий коледж

РОЛЬ МОБІЛЬНОГО БАНКІНГУ У ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНИХ РОЗРАХУНКІВ

Вступ. Стрімкий розвиток цифрових технологій на початку XXI століття фундаментально змінив архітектуру фінансового сектору. Одним із найважливіших етапів цієї еволюції став перехід від традиційного «цегляного» банкінгу до дистанційних каналів обслуговування. Сьогодні мобільний банкінг — це не просто зручний додаток у смартфоні, а глобальна екосистема, що трансформує саму природу розрахункових операцій. Станом на 2026 рік мобільні фінансові сервіси стали домінуючим способом взаємодії між банком та клієнтом, забезпечуючи швидкість, безпеку та інклюзивність фінансових послуг.

1. Еволюція платіжних звичок та цифрова трансформація.

Трансформація сучасних розрахунків почалася з переходу від готівки до пластикових карток, проте справжній прорив відбувся з появою технології NFC (Near Field Communication) та мобільних гаманців, таких як Apple Pay та Google Pay. Мобільний банкінг інтегрував ці технології, дозволивши клієнтам відмовитися від фізичних носіїв грошей.

Згідно з останніми статистичними даними, понад 90% активного населення України користується цифровим банкінгом. Важливою тенденцією є поява «цифрових карток» без фізичного аналога. Це свідчить про зміну парадигми: смартфон перетворився на повноцінний платіжний інструмент, який завжди під рукою. Трансформація проявляється у трьох аспектах:

- Швидкість: розрахунки відбуваються в режимі реального часу (RTGS). Доступність: банківські послуги доступні 24/7 у будь-якій точці світу, де є інтернет.

- Децентралізація: клієнт стає оператором власних коштів, самостійно керуючи лімітами, валютообміном та інвестиціями.

2. енологічні чинники трансформації розрахунків

Сучасний мобільний банкінг базується на декількох ключових технологіях, що визначають майбутнє розрахунків:

- штучний інтелект (AI) та Big Data: Алгоритми аналізують витрати користувача, пропонують персоналізовані кешбеки та автоматизують рутинні платежі. Це робить процес розрахунків проактивним, а не реактивним.

- Biometric Authentication: Використання FaceID та відбитків пальців замінило складні паролі та ПІН-коди, що значно підвищило безпеку та спростило клієнтський досвід (UX).

- Open Banking (Відкритий банкінг): Завдяки API мобільні додатки різних банків можуть взаємодіяти між собою, дозволяючи агрегувати рахунки в одному інтерфейсі та здійснювати миттєві перекази за номером телефону або QR-кодом.

3. Мобільний банкінг як інструмент фінансової інклюзії.

Однією з найважливіших ролей мобільного банкінгу є залучення до фінансової системи верств населення, які раніше були обмежені у доступі до банків (наприклад, жителі віддалених регіонів). Для відкриття рахунку в необанку (такому як monobank або

Reolut) достатньо смартфона та цифрових документів у застосунку «Дія». Це мінімізує бюрократію та паперовий документообіг, роблячи розрахунки прозорими та легальними.

В умовах глобальних криз та військових конфліктів мобільний банкінг продемонстрував свою стійкість. В Україні саме мобільні платформи забезпечили безперебійність виплат соціальної допомоги, збір коштів на благодійність через «банки» та миттєву оплату послуг, що було б неможливо за умови залежності лише від фізичних відділень.

4. Виклики та ризики цифрових розрахунків

Попри очевидні переваги, трансформація розрахунків через мобільні канали несе певні ризики:

1) Кібербезпека: Зростання кількості атак на мобільні пристрої та використання методів соціальної інженерії вимагають від банків постійного вдосконалення систем захисту.

2) Цифровий розрив: Старше покоління може відчувати труднощі з адаптацією до нових інтерфейсів, що потребує впровадження програм цифрової грамотності.

3) Залежність від інфраструктури: Відсутність електроенергії або зв'язку може тимчасово заблокувати доступ до коштів, що стимулює розвиток офлайн-платежів.

4) Майбутні тренди: від банкінгу до «Супер-апів». Трансформація триває у напрямку створення Super Apps — багатофункціональних платформ, де розрахунки інтегровані в лайфстайл-сервіси. В одному додатку клієнт може замовити їжу, придбати квитки, сплатити податки та оформити страховку. Розрахунок стає «невидимим», вбудованим у процес споживання.

Також очікується інтеграція державних цифрових валют (CBDC), таких як Е-гривня, безпосередньо в мобільні банківські додатки, що дозволить здійснювати розрахунки з мінімальними комісіями та програмованими платежами (смарт-контрактами).

Висновок. Мобільний банкінг відіграє каталітичну роль у трансформації сучасних розрахунків. Він перетворив складні фінансові операції на прості маніпуляції екраном смартфона, забезпечив небачену раніше мобільність капіталу та сприяв глобальній цифровізації економіки. Сьогодні ми спостерігаємо не просто зміну форми оплати, а народження нової фінансової культури, де швидкість, прозорість та персоналізація є основними стандартами. Майбутнє розрахунків належить мобільним технологіям, які продовжуватимуть стирати кордони між традиційними фінансами та повсякденним життям людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карчева Г. Т. Цифрова трансформація банківської діяльності: підручник. Київ: ДВНЗ "Університет банківської справи", 2021.

2. Дзюблук О. В. Інноваційний розвиток банківського бізнесу: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2020.

Наукові статті та періодика. Сайти

1. Береславська О. "Трансформація банківських послуг в умовах цифровізації". Економіка та суспільство, № 60, 2024.

2. Реверчук С., Творидло О. "Основні напрями цифрових трансформацій в банківській діяльності". Інвестиції: практика та досвід, № 28, 2024.

3. Національний банк України (Офіційні звіти про розвиток безготівкових розрахунків): bank.gov.ua

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

А.М.Охримович,

викладач Володимир-Волинського фахового коледжу

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ В НАУКОВІЙ ТА ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Пріоритетні напрями досліджень в Україні та світі визначаються стратегічними завданнями відновлення, цифрової трансформації та безпеки. Відповідно до цього в освітній сфері основний фокус зміщено на адаптацію до умов цифровізації та потреб ринку праці:

- Цифрова трансформація освіти (EdTech): використання штучного інтелекту в навчанні, розвиток віртуальних (VR) та доповнених (AR) лабораторій.
- Психологічна стійкість та інклюзія: дослідження методик психологічного супроводу учасників освітнього процесу та створення безбар'єрного середовища.
- STEM-освіта: інтегроване навчання наукам, технологіям, інженерії та математиці.
- Lifelong Learning (Навчання впродовж життя): розвиток систем перекваліфікації дорослих (Reskilling/Upskilling).

Також важливу роль відіграють глобальні наукові тренди 2026, адже світова наукова спільнота зосереджена на наступних напрямках:

- Штучний інтелект (AI): етика ШІ, квантові обчислення та автоматизація складних процесів.
- Сталий розвиток (ESG): циклічна економіка та декарбонізація промисловості.
- Космічні дослідження: розвиток супутникових технологій та комерційне освоєння космосу.

Пріоритети наукових та освітніх досліджень в історії України змінювалися відповідно до політичних обставин, етапів державотворення та ідеологічних запитів. Можна виділити кілька ключових періодів:

1. Кінець XIX — початок XX століття (Етап національного відродження)

У цей період головним завданням науки було обґрунтування самобутності українського народу: дослідження походження українців (Михайло Грушевський та його праця «Історія України-Руси»); систематизація української мови, створення словників (Борис Грінченко); вивчення фізичних особливостей українців (Хведір Вовк); розробка концепцій національної школи та навчання рідною мовою.

2. Радянський період (1920-ті — 1980-ті роки)

Пріоритети визначалися державною ідеологією та потребами індустріалізації: 1920-ті (Українізація): Розквіт українознавчих студій, соціології та педагогіки (праці Антона Макаренка); 1930-ті – 1950-ті: Фокус на важкій промисловості, металургії та електротехніці; 1960-ті – 1980-ті: Пріоритет фундаментальних наук — кібернетика (Віктор Глушков), авіабудування (Олег Антонов), ракетобудування та електрозварювання (Борис Патон);

ліквідація неписьменності, а згодом — уніфікація програм з акцентом на вихованні «радянської людини».

3. Період Незалежності (1991 — 2013)

Після 1991 року відбулася переоцінка цінностей та деідеологізація: Заповнення «білих плям» історії (Голодомор, репресії, діяльність УПА), формування нової національної ідентичності; розробка законодавчої бази незалежної держави та перехід до ринкових відносин; перехід на 12-бальну систему, приєднання до Болонського процесу (2005) для інтеграції в європейський освітній простір.

4. Сучасний етап (з 2014 року і до сьогодні)

Через військову агресію РФ та євроінтеграційні процеси пріоритети стали максимально прикладними: військові технології, тактична медицина, кіберзахист, протидія дезінформації, деколонізація та дерадянізація топоніміки й освіти, дослідження дистанційних форм навчання (через COVID-19 та війну) та впровадження концепції Нової української школи (НУШ); пошук альтернативних джерел енергії та відновлення інфраструктури.

Історично пріоритети еволюціонували від наукового обґрунтування нації через технократизм радянської доби до сучасного фокусу на безпеці та цифровізації. Актуальні правові засади цих напрямів можна знайти у Законі України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки».

На сучасному етапі пріоритетні напрями досліджень з історії України в науковій та освітній діяльності визначаються потребами національної безпеки, подоланням наслідків російської агресії та євроінтеграцією. Сучасна історична наука відходить від описовості до критичного аналізу та міждисциплінарності, а саме переосмислення імперського та радянського минулого, вивчення механізмів культурного та політичного домінування. Дослідження того, як формується історична пам'ять, аналіз політики пам'яті в умовах війни та боротьба з історичними міфами. Акцент на тягlostі української державної традиції від Русі-України до сучасності. Фіксація свідчень очевидців сучасної російсько-української війни як важливого джерела для майбутніх досліджень. Вивчення повсякдення, гендерних аспектів та історії громад (регіональні студії).

В освіті 2025–2026 років фокус зміщено на формування критичного мислення та національної ідентичності:

- Україноцентричність: Міністерство освіти і науки України затвердило концептуальні засади, де історія України розглядається як ключовий інструмент патріотичного виховання та розуміння світових процесів через українську призму.
- Цифровізація (EdTech): Впровадження інтерактивних карт, VR/AR-екскурсій до пам'яток, що постраждали від війни, та використання штучного інтелекту для аналізу джерел.
- Концепція НУШ (Нова українська школа): Перехід до особистісно-орієнтованого навчання та інтегрованих курсів, де історія України вивчається в контексті всесвітньої історії.
- Підготовка до НМТ-2026: Актуалізація програм тестування з акцентом на всі періоди (від стародавньої історії до сьогодення) та візуалізацію даних (робота з картами, портретами, пам'ятками).

Актуальні теми для досліджень у 2025–2026 роках для студентів, аспірантів у межах МАН пріоритетними є: дослідження культурної спадщини та її збереження під час збройних конфліктів; висвітлення постатей, які були вилучені з історичного наративу в радянські часи; міжнародні зв'язки України та історія її інтеграції в європейський простір.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Демченко Наталія,

*кандидат економічних наук, доцент,
Військовий інститут телекомунікацій
та інформатизації імені Героїв Крут*

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРСОНАЛУ: ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТНІХ МОДЕЛЕЙ ТА КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Трансформація системи безпеки і оборони України в умовах євроатлантичної інтеграції супроводжується докорінною зміною вимог до професійних компетентностей військовослужбовців. Володіння англійською мовою перестало бути факультативною навичкою, перетворившись на критичну складову професійної придатності, що безпосередньо впливає на ефективність міжнародної взаємодії, доступ до сучасних військових технологій та можливості кар'єрного зростання.

Поглиблення партнерства з НАТО, участь у багатонаціональних операціях, освоєння іноземної військової техніки та залучення до міжнародних освітніх програм створили об'єктивну потребу в системному розвитку англійської компетентності на всіх рівнях військової організації. Проте існуючі підходи до мовної підготовки характеризуються фрагментарністю, недостатньою орієнтацією на специфічні професійні потреби та слабкою інтеграцією з механізмами управління людським капіталом.

Існуючі напрацювання у галузі військової лінгводидактики здебільшого зосереджені на методичних аспектах викладання [4], залишаючи поза увагою стратегічні питання позиціонування мовної компетентності як інвестиції в людський капітал, що потребує системного планування, розвитку та оцінювання у контексті організаційних цілей.

Практична значущість проблеми посилюється обмеженістю ресурсів (кваліфікованих викладачів з військовим досвідом, навчального часу, сучасних методичних матеріалів) та необхідністю швидкого досягнення вимірюваних результатів, що відповідають стандартам НАТО STANAG 6001 [3]. За таких умов потребують наукового обґрунтування моделі мовної підготовки, які забезпечують максимальну результативність при оптимальному використанні наявних можливостей [1].

Мета дослідження полягає у розробці та обґрунтуванні інтегрованих моделей розвитку англійської компетентності військовослужбовців, які забезпечують системне поєднання освітніх результатів із завданнями управління людським капіталом у Збройних Силах України.

Формування англійської компетентності військовослужбовців у сучасних умовах виходить за межі суто лінгвістичного або методичного завдання й постає як

багатовимірний процес, що поєднує освітні, професійні та управлінські виміри. Специфіка військової сфери зумовлює функціонування англійської мови не як універсального інструменту комунікації, а як професійно маркованого засобу виконання службових завдань, що вимагає урахування контексту застосування, комунікативних ролей та галузевих дискурсивних практик. Водночас суб'єктами мовної підготовки виступають дорослі фахівці з уже сформованим професійним досвідом, високим рівнем відповідальності та чіткою орієнтацією на практичну результативність навчання. Обмеженість часових і ресурсних можливостей, характерна для військового середовища, актуалізує потребу в таких освітніх рішеннях, які забезпечують автономність, цілеспрямованість і прикладний характер формування мовних навичок.

Окрім цього, мовна компетентність у військових організаціях набуває значення стратегічного ресурсу, тісно пов'язаного з процесами управління людським капіталом [2]. У цьому контексті рівень володіння англійською мовою перестає бути індивідуальною освітньою характеристикою і трансформується у фактор, що впливає на кадрові рішення, професійну мобільність та інституційну ефективність.

Таким чином, обґрунтування ефективної моделі розвитку англійської мовної компетентності потребує інтеграції лінгвістично орієнтованих підходів, принципів навчання дорослих та організаційно-управлінської логіки використання компетентностей. Саме поєднання цих трьох вимірів створює підґрунтя для системного, цілісного та функціонально орієнтованого підходу до мовної підготовки військовослужбовців.

У межах запропонованої концептуальної рамки інтегрована модель розвитку англійської мовної компетентності військовослужбовців постає як система взаємопов'язаних моделей, кожна з яких виконує окрему функцію, але водночас посилює ефективність інших. Така багаторівнева конструкція дозволяє поєднати логіку освітнього процесу, умови його реалізації та управлінське використання результатів у єдину узгоджену систему.

Першу складову інтегрованої моделі становить модель поетапного розвитку мовної компетентності, яка структурує мовну підготовку відповідно до зростання професійних потреб та функціональної складності завдань. Вона ґрунтується на чіткій послідовності фаз формування мовних умінь, узгоджених зі стандартами STANAG 6001, що забезпечує зіставність результатів, прозорість вимог і можливість диференціації підготовки для різних категорій військовослужбовців. У межах цієї моделі мовна компетентність розглядається не як статичний показник, а як динамічна характеристика, що еволюціонує разом із професійною роллю військовослужбовця.

Другою складовою інтегрованої моделі є модель архітектури змішаного навчання, спрямована на подолання структурних обмежень військової освітньої системи. Вона забезпечує реалізацію поетапного розвитку мовної компетентності в умовах обмеженого аудиторного часу, оперативних навантажень та високої мобільності персоналу. Поєднання очної підготовки зі структурованими цифровими форматами створює цілісне освітнє середовище, яке підтримує безперервність навчання та стабільність мовної практики, не знижуючи вимог до якості підготовки.

Третьою складовою інтегрованої моделі є модель інтеграції англійської мовної компетентності в систему управління військовим людським капіталом. У межах цієї моделі мовні компетентності позиціонуються як вимірюваний і керований ресурс, що

підлягає систематичному обліку, аналізу та цільовому розвитку. Ключовим інструментом виступає картування мовних компетентностей за посадами, військово-обліковими спеціальностями, рівнями командування та типами призначень, що дозволяє визначати диференційовані вимоги до володіння англійською мовою для виконання конкретних професійних функцій.

Сформовані профілі компетентностей створюють підґрунтя для раціонального планування мовної підготовки та спрямування освітніх ресурсів на ті категорії персоналу, для яких мовна компетентність є критичною. Водночас ця модель забезпечує інтеграцію мовних показників у кар'єрні траєкторії військовослужбовців, коли визначені рівні STANAG розглядаються як передумови для зайняття окремих посад, участі в міжнародних освітніх програмах та призначення до багатонаціональних структур. Такий підхід формує стійкий зв'язок між мовною підготовкою, професійною мобільністю та інституційними потребами Збройних сил.

У сукупності три зазначені моделі утворюють інтегровану систему, в межах якої поетапний розвиток мовної компетентності, адаптивна освітня архітектура та управлінська доцільність використання результатів функціонують як взаємопідсилювальні компоненти. Саме така інтеграція дозволяє розглядати англійськомовну підготовку не як допоміжний освітній процес, а як стратегічний інструмент розвитку військового людського капіталу. Так, поетапна модель розвитку мовної компетентності забезпечує логічну впорядкованість і послідовність освітнього процесу, дозволяє диференціювати підготовку відповідно до рівня підготовленості та професійних функцій військовослужбовців, а також створює прозору систему оцінювання результатів за стандартами STANAG 6001. Модель змішаного навчання виступає ключовим інструментом реалізації поетапного підходу в умовах обмеженого навчального часу, високої операційної завантаженості та мобільності особового складу. Поєднання очних і цифрових форматів створює гнучке освітнє середовище, яке підтримує безперервність мовної практики, підвищує автономність слухачів та забезпечує більш ефективне співвідношення між витратами ресурсів і досягнутими результатами без зниження якості підготовки.

Модель інтеграції англійськомовної компетентності в систему управління людським капіталом трансформує мовну підготовку з ізольованого освітнього процесу на стратегічний інструмент організаційного розвитку. У межах цієї моделі мовна компетентність набуває статусу вимірюваного професійного активу, що враховується при прийнятті кадрових рішень, формуванні кар'єрних траєкторій та плануванні використання персоналу. Це, своєю чергою, підсилює мотивацію військовослужбовців до подальшого розвитку англійськомовної компетентності та забезпечує довгострокову ефективність інвестицій у людський капітал Збройних Сил України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гришук Ю. В., Крикун В. Д. Адаптивний підхід до іншомовної підготовки та мовного тестування відповідно до вимог НАТО STANAG 6001 у Збройних Силах України // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. – 2022. – № 3(110). – С. 225–240.

2. Ahmadi H. Language Training Programs for Military Personnel: Best Practices and Innovations // Studies in Language, Literature, and Strategic Discourse. – 2025. – № 4(1), С. 19–46.
3. STANAG 6001. Edition 5. Language Proficiency Levels, is the NATO agreed standard for language curriculum, test development, and for recording and reporting Standardized Language Profiles. – 2019. URL: <https://natobilc.org/stanag-6001/>
4. Siegel A., Vance M., Nilsson, D. Military English language education: a scoping review of 30 years of research // Innovation in Language Learning and Teaching. – 2025. – № 19(5), – С. 433–451. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17501229.2024.2370986>

Задорожна О.В.*старший викладач кафедри іноземних мов**Військовий інститут телекомунікацій та**інформатизації імені Героїв Крут**<https://orcid.org/0009-0007-0127-2250>*

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ КУРСАНТАМ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.

Сучасний етап розвитку вищої військової освіти в Україні супроводжується зростанням вимог до рівня іншомовної підготовки майбутніх офіцерів, насамперед у контексті професійної комунікації та міжнародної взаємодії. Практика викладання англійської мови у вищих військових навчальних закладах свідчить, що традиційних форм роботи часто недостатньо для формування стійких комунікативних навичок у курсантів за умов обмеженого навчального часу та високого навчального навантаження. У зв'язку з цим актуалізується потреба у використанні цифрових інструментів як засобу оптимізації та інтенсифікації мовної підготовки. Використання цифрових інструментів у викладанні англійської мови курсантам вищих військових навчальних закладів набуває особливого значення в умовах цифровізації військової освіти та зростання ролі англійської мови як мови міжнародної військової взаємодії. Сучасні цифрові технології забезпечують доступ до автентичних мовних ресурсів, сприяють моделюванню професійно орієнтованих комунікативних ситуацій і дозволяють реалізувати принципи індивідуалізації та гнучкості навчального процесу. Дослідники наголошують, що цифрове середовище навчання іноземних мов створює умови для активного залучення здобувачів освіти до мовленнєвої діяльності та формування стійкої навчальної мотивації [1, с. 15].

У підготовці курсантів ВВНЗ цифрові інструменти розглядаються як засіб формування професійно орієнтованої іншомовної комунікативної компетентності, необхідної для виконання службових завдань у багатонаціональному середовищі. Онлайн-платформи, системи управління навчанням, цифрові тренажери та мультимедійні ресурси дозволяють поєднувати мовну підготовку з фаховим контекстом, зокрема з тематикою військового управління, безпеки, логістики та оперативного планування. За результатами сучасних досліджень, інтеграція цифрових технологій у навчання англійської мови сприяє підвищенню рівня мовної точності та комунікативної впевненості здобувачів освіти.

Значний потенціал цифрових інструментів полягає у розвитку навичок аудіювання та говоріння, що є критично важливими для майбутніх офіцерів. Використання відеоконференцій, інтерактивних симуляцій, записів брифінгів і доповідей англійською

мовою забезпечує занурення курсантів у реалістичні мовні ситуації. Такі формати сприяють формуванню здатності сприймати інформацію в умовах обмеженого часу, різних акцентів і швидкого темпу мовлення, що відповідає реальним умовам військової служби. Дослідження свідчать, що регулярна робота з автентичними цифровими матеріалами позитивно впливає на розвиток слухо-мовленнєвих навичок та підвищує готовність до міжкультурної комунікації.

Окрему увагу в сучасних наукових працях приділено використанню інструментів штучного інтелекту та адаптивних цифрових ресурсів у навчанні іноземних мов. Генеративні мовні моделі, цифрові помічники та інтелектуальні системи зворотного зв'язку дозволяють курсантам самостійно відпрацьовувати мовні структури, аналізувати типові помилки та отримувати миттєві рекомендації щодо вдосконалення мовлення. Водночас наголошується, що такі інструменти мають застосовуватися під педагогічним контролем і використовуватися як допоміжний засіб, а не як заміна живої комунікації з викладачем [1, с. 67–70].

Цифрові інструменти також сприяють реалізації діяльнісного та комунікативного підходів у викладанні англійської мови. Платформи для спільної роботи, онлайн-дискусії та командні проєкти дозволяють організовувати навчальну взаємодію у форматі, наближеному до реальних умов штабної або оперативної діяльності. У таких умовах англійська мова використовується як робочий інструмент для розв'язання практичних завдань, що підвищує її функціональну цінність для курсантів. За даними сучасних оглядів, саме комунікативно орієнтоване використання цифрових технологій є найбільш ефективним для розвитку мовної компетентності [2, р. 7–9].

Важливою складовою цифрового навчального середовища є засоби контролю та оцінювання навчальних досягнень. Онлайн-тести, цифрові портфоліо, автоматизовані системи аналізу результатів дозволяють забезпечити об'єктивність оцінювання та постійний моніторинг прогресу курсантів. Такі інструменти сприяють формуванню навичок самооцінювання та відповідального ставлення до навчання. Сучасні дослідження підкреслюють, що цифрове оцінювання є ефективним за умови чіткого поєднання автоматизованих і експертних форм контролю [3, с. 118–120]. Разом з тим ефективність використання цифрових інструментів у ВВНЗ значною мірою залежить від рівня цифрової компетентності викладачів англійської мови. У наукових працях наголошується, що викладач має не лише володіти технічними навичками, а й розуміти дидактичні можливості цифрових ресурсів та доцільність їх застосування відповідно до навчальних цілей. Недостатня методична підготовка може призвести до формального використання технологій без істотного впливу на якість навчання [3, с. 110–112].

Таким чином, використання цифрових інструментів у викладанні англійської мови курсантам вищих військових навчальних закладів є ефективним засобом підвищення якості мовної підготовки за умови методично виваженого та цілеспрямованого впровадження. Сучасні цифрові технології сприяють формуванню професійно орієнтованої іншомовної компетентності, розвитку автономності навчання та підготовці курсантів до виконання службових завдань у міжнародному середовищі, що відповідає актуальним вимогам військової освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kohnke L., Moorhouse B. L. Generative Artificial Intelligence and Language Teaching. Cambridge : Cambridge University Press, 2025. 214 p.
2. García M., López R., Hernández P. Technologies applied to education in the learning of English as a second language. *Frontiers in Education*. 2025. Vol. 10. Article 1481708. P. 1–12.
3. Nurjanah L., Suryani N., Rochsantiningsih D. Integrating technology in English language teaching: A systematic review of teachers' digital competencies. *Didaktika: Jurnal Kependidikan*. 2025. Vol. 14, No. 3. P. 108–123.

Алла Ізовіта,
спеціаліст вищої категорії, старший учитель.
Данилово-Балківська гімназія
Благовіщенської міської ради

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Сучасна система освіти перебуває в умовах глибоких трансформацій, зумовлених стрімким розвитком цифрових технологій, зміною соціальних запитів та оновленням освітніх стандартів. У цих умовах особливої актуальності набуває питання професійного розвитку педагогів, адже саме від рівня їхньої підготовки залежить якість освітнього процесу та успішність здобувачів освіти.

Як зазначає К. Редекер у межах дослідження DigCompEdu, сучасний учитель перестає бути лише транслятором знань і дедалі більше виступає у ролі фасилітатора навчального процесу, наставника та координатора освітньої діяльності учнів, спрямовуючи їх на самостійне пізнання й критичне осмислення інформації [1; 2].

М. Келер і П. Мішра у своїх дослідженнях наголошують, що в умовах цифрової трансформації освіти роль учителя суттєво змінюється: він перестає бути лише джерелом знань і дедалі більше виступає як фасилітатор освітнього процесу, організатор навчального середовища та наставник, здатний поєднувати педагогічні, предметні й технологічні компетентності. Саме інтеграція цих складових, на думку авторів, забезпечує ефективне навчання, сприяє розвитку критичного мислення учнів і створює умови для активної взаємодії, співпраці та самостійного здобуття знань у цифровому освітньому просторі [5].

Цифрова компетентність педагога охоплює не лише володіння технічними навичками, а й уміння критично оцінювати інформаційні ресурси, добирати відповідні цифрові інструменти та забезпечувати безпечне освітнє середовище для учнів. Важливо, щоб використання цифрових технологій не витісняло живе спілкування, а навпаки — доповнювало його та сприяло активному залученню дітей до навчального процесу. Дослідження показують, що оптимальне поєднання традиційних і цифрових методів навчання позитивно впливає на навчальні результати молодших школярів [3].

Вагому роль у професійному розвитку педагогів відіграє участь у програмах підвищення кваліфікації, онлайн-курсах, вебінарах та професійних спільнотах. Такі форми навчання сприяють обміну досвідом, формуванню професійної рефлексії та впровадженню інноваційних підходів у щоденну практику [4].

Водночас важливим аспектом професійного розвитку залишається психологічне благополуччя вчителя. Високі вимоги, емоційне навантаження та постійні зміни можуть призводити до професійного вигорання. Тому в наукових працях наголошується на необхідності розвитку навичок саморегуляції, рефлексії та підтримки психоемоційного балансу педагогів [5].

Отже, професійний розвиток педагога в умовах цифрової трансформації освіти постає як складний і багатовимірний процес, що поєднує формування цифрової грамотності, удосконалення педагогічної майстерності, розвиток рефлексивного мислення та підтримку емоційного благополуччя вчителя. Саме інтеграція цих складників створює передумови для ефективної педагогічної діяльності, здатної відповідати викликам сучасного освітнього середовища. Уміння поєднувати традиційні методи навчання з інноваційними цифровими інструментами, гнучко реагувати на зміни та постійно вдосконалювати власну професійну компетентність є ключовими характеристиками сучасного педагога. Такий підхід забезпечує не лише підвищення якості освітнього процесу, а й формування безпечного, мотивувального та розвивального середовища для молодших школярів, у якому навчання стає усвідомленим, результативним і спрямованим на гармонійний розвиток особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. European Commission. DigCompEdu: European Framework for the Digital Competence of Educators. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcompedu_en (дата звернення: 02.01.2026).
2. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu, 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC107466> (дата звернення: 02.01.2026).
3. OECD. Teachers and School Leaders as Valued Professionals: TALIS 2021 Results. – Paris: OECD Publishing, 2021.
4. Trust T., Whalen J. Should Teachers Be Trained in Emergency Remote Teaching? // Journal of Technology and Teacher Education. – 2020.
5. Koehler M., Mishra P. What Is Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK)? // Journal of Education. – 2021.
6. Сисоева С. О. Цифрова трансформація освіти: виклики та перспективи // Педагогічні науки. – 2021.

Кириленко Марія Олександрівна
Харківський національний медичний університет

ФОРМУВАННЯ КЛІНІЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ КАЗУСНОГО НАВЧАННЯ

Сучасний розвиток системи охорони здоров'я висуває підвищені вимоги до рівня професійної підготовки майбутніх лікарів. Однією з ключових складових фахової компетентності лікаря є клінічне мислення, що забезпечує здатність аналізувати клінічну інформацію, приймати обґрунтовані рішення та діяти в умовах невизначеності клінічної практики.

Клінічне мислення розглядається як складний інтегративний процес, який охоплює аналіз симптомів, інтерпретацію результатів клінічних та інструментальних обстежень, формування діагностичних гіпотез, вибір оптимальної тактики лікування та прогнозування перебігу захворювання.

У зв'язку з цим актуальним є пошук педагогічних технологій, що сприяють формуванню клінічного мислення у процесі фахової підготовки здобувачів вищої медичної освіти. Однією з ефективних технологій є казусне навчання (case-based learning), що ґрунтується на аналізі реальних або змодельованих клінічних ситуацій.

Казусне навчання передбачає активне залучення здобувачів освіти до аналізу клінічних випадків, постановки проблемних питань, пошуку альтернативних рішень та їх аргументації. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення, клінічної логіки та здатності до прийняття відповідальних професійних рішень.

У процесі роботи з клінічними казусами здобувачі освіти навчаються аналізувати симптоматику, інтерпретувати результати обстежень, визначати пріоритети діагностичного пошуку та обґрунтовувати вибір лікувальної тактики.

Особлива роль у реалізації казусного навчання належить викладачеві, який виконує функцію модератора навчального процесу, спрямовує дискусію та стимулює самостійну пізнавальну діяльність здобувачів освіти.

Результати педагогічного дослідження свідчать, що систематичне використання казусного навчання у фаховій підготовці позитивно впливає на рівень сформованості клінічного мислення здобувачів вищої медичної освіти.

Отже, казусне навчання є ефективним педагогічним засобом формування клінічного мислення майбутніх лікарів та доцільним для впровадження в освітній процес закладів вищої медичної освіти.

Кремень Катерина Володимирівна
Комунальний заклад дошкільної освіти (ясла-садок) №184
Криворізької міської ради

КВЕСТ-ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ЗАСІБ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Сьогодні ми поринемо з Вами у захопливий світ квест-технології—інноваційного методу навчання, що поєднує гру, пошук та дослідження. Зокрема, розглянемо, як цей підхід сприяє економічному вихованню дітей п'ятого року життя, формуючи у них базові поняття про ресурси, працю та фінансову грамотність.

Квест-технологія — це метод активного навчання, який поєднує елементи гри, пошуку та дослідження для розвитку навичок і знань. Вона базується на захопливих завданнях та проблемних ситуаціях, що стимулюють мислення та мотивацію дітей.

У контексті економічного виховання дітей п'ятого року життя квести допомагають зрозуміти базові **економічні поняття**—цінність речей, ресурси, працю, роль грошей тощо. Діти вчаться приймати рішення, оцінювати варіанти та шукати оптимальні шляхи досягнення мети, що сприяє їхньому розвитку як майбутніх свідомих громадян.

Ефективність квесту для навчання дітей залежить від його структури та правильно підібраних елементів. Сьогодні ми розглянемо основні компоненти, які роблять квест-технологію максимально дієвою:

Ігровий сюжет—це основа квесту, яка визначає його цікавість та мотивацію для дітей. Він створює контекст, у якому малюки розв'язують завдання, приймають рішення та взаємодіють з однолітками.

Щоб сюжет був ефективним для навчання дітей, він має включати:

- **Цікаву історію** – вона може бути побудована навколо пригоди, пошуку загубленого скарбу, подорожі у світ професій чи рятувальної місії. Наприклад, «Допоможемо зайченятку знайти провізію на зиму» або «Вирушаємо у місто майстрів, щоб дізнатися, як працюють різні професії».

- **Персонажів** – знайомі дітям герої (казкові персонажі, тварини, супергерої) допомагають залучити їх до гри. Якщо діти самі можуть вибирати роль (наприклад, бути продавцем, мандрівником, винахідником), це ще більше підвищує інтерес.

- **Мета та виклики** – сюжет має вести до певної цілі, яку діти досягають, вирішуючи завдання. Наприклад, зібрати частини карти, знайти ключ до скарбу, дізнатися секрети економії чи навчитися правильно розпоряджатися ресурсами.

- **Реалістичні ситуації** – якщо сюжет пов'язаний із життєвими ситуаціями, він не лише розважає, а й навчає. Наприклад, гра «Відкриваємо магазин» допомагає дітям зрозуміти поняття ціни, вартості речей та значення праці.

Завдання на дослідження – діти шукають відповіді на запитання, аналізують інформацію та роблять висновки, що допомагає розвивати критичне мислення.

До дослідницьких завдань входять:

1. **Знайди та порівняй** – діти знаходять предмети або інформацію та аналізують їх (наприклад, порівнюють різні форми грошей, вивчають їх призначення).

2. **Відадай за ознаками** – учасники отримують підказки і мають знайти предмет або місце, розуміючи його властивості.

3. **Маленькі експерименти** – наприклад, діти можуть перевірити, що відбувається, якщо обміняти один предмет на інший, і зробити висновки про економічні закони.

4. **Розшифруй інформацію** – дітям пропонують ребуси, шифри або загадки, щоб вони могли логічно мислити та знаходити рішення.

5. **Спостереження та аналіз** – малюки можуть досліджувати роботу магазину, господарства або професій, після чого відповідати на запитання або робити висновки.

Такі завдання розвивають допитливість і сприяють формуванню економічного мислення. Це дозволяє дітям не просто грати, а активно вчитися через практичний досвід!

Групова робота – взаємодія з іншими учасниками сприяє розвитку комунікативних навичок, вмінню домовлятися та працювати в команді.

Як зробити групову роботу ефективною?

- **Розподіл ролей** – кожен учасник отримує свою роль (наприклад, шукач підказок, аналітик, доповідач), що допомагає дітям відчувати відповідальність за спільну справу.

- **Завдання на співпрацю** – діти мають спільно розв'язати проблему, використовуючи різні точки зору. Наприклад, «Яким способом можна розподілити ресурси так, щоб вистачило всім?»

- **Обговорення рішень** – команда має обговорити варіанти перед виконанням завдання, що стимулює логічне мислення і вчить висловлювати свої думки.

- **Взаємодопомога** – учасники можуть допомагати один одному, підказувати та пояснювати правила тим, хто потребує підтримки.

- **Спільний результат** – успішне проходження квесту можливе лише за умови командної роботи. Це формує у дітей розуміння, що спільні зусилля приводять до досягнення мети.

Групові завдання чудово готують дітей до реального життя, адже вони розвивають вміння співпрацювати, домовлятися та поважати думку інших.

Елементи реального життя – завдання, пов'язані з практичним застосуванням знань (наприклад, гра «магазин» або «професії»), допомагають дітям краще зрозуміти економічні принципи та їх застосування у повсякденному житті. Це сприяє розвитку фінансової грамотності, формуванню навичок управління ресурсами та відповідального ставлення до грошей.

Як можна реалізувати цей елемент у квестах?

- **Гра «Магазин»** – діти «купують» і «продають» товари, навчаючись розпоряджатися грошима та розуміти їхню цінність.

- **Рольові ігри про професії** – учасники можуть спробувати себе в ролі підприємців, фермерів, будівельників, що допомагає усвідомити значення праці та заробітку.

- **Створення бюджету** – діти отримують умовну суму та мають вирішити, як її розподілити на потреби, покупки та заощадження.

- **Обмін і торгівля** – учасники навчаються домовлятися про умови обміну товарів, що розвиває навички комунікації та фінансової стратегії.

- **Економічні квести** – наприклад, потрібно знайти найвигідніші пропозиції або розпізнати, що є необхідним, а що—бажаним у витратах.

Такий підхід робить економічне виховання цікавим та практичним, допомагаючи дітям легше засвоювати важливі принципи.

Нагороди та мотивація – символічні призи, заохочення та позитивне підкріплення підтримують інтерес дітей та додають азарту, що сприяє самовдосконаленню та створює відчуття успіху.

Як ефективно використовувати мотивацію в квестах?

- **Символічні призи** – маленькі нагороди (наліпки, дипломи, значки «Майстер економіки» чи «Кмітливий підприємець») допомагають дітям відчувати, що їхні зусилля мають значення.

- **Система балів або жетонів** – діти отримують бали за виконані завдання та можуть обміняти їх на цікаві бонуси, що розвиває розуміння цінності досягнень.

- **Заохочувальні слова та похвала** – позитивна оцінка роботи мотивує дітей продовжувати старатися, а також формує впевненість у власних силах.

- **Командні нагороди** – коли група досягає успіху разом, це вчить дітей працювати спільно і підтримувати один одного.

- **Рівні досягнень** – можливість отримати «звання» (наприклад, «Юний фінансист» чи «Мисливець за скарбами») стимулює дітей брати активну участь у завданнях.

- **Емоційна підтримка** – мотивація не завжди має бути матеріальною, іноді захопливий фінал, святкове підбиття підсумків або символічне вручення «скарбу» можуть бути найкращою нагородою.

Правильне заохочення не лише підтримує інтерес дітей, а й допомагає формувати відповідальність, самостійність та бажання пізнавати нове!

Квест-технологія — це не просто гра, а ефективний спосіб виховання майбутніх свідомих громадян! Залишайтеся відкритими до нових методів навчання, і нехай кожен навчальний процес буде захопливою подорожжю!

Пушкарьова Ярослава Миколаївна
*доцентка кафедри аналітичної, фізичної та колоїдної хімії
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця,
м. Київ, Україна*

ІНТЕГРАЦІЯ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРІВ ФАРМАЦІЇ

Сучасна фармацевтична освіта орієнтована на підготовку фахівців, здатних до самостійної науково-дослідницької діяльності, що зумовлює необхідність цілеспрямованого формування дослідницької компетентності майбутніх магістрів фармації. Вагому роль у цьому процесі відіграють хімічні дисципліни – загальна та неорганічна, аналітична, фізична та колоїдна хімія, що забезпечують фундаментальні знання про хімічну природу лікарських речовин, методи їх аналізу та фізико-хімічні закономірності [1, 2].

Водночас ізольоване викладання хімічних дисциплін і недостатня міжпредметна інтеграція призводять до фрагментарності знань, ускладнюють застосування теорії у дослідницькій практиці та знижують рівень сформованості дослідницьких умінь. У зв'язку з цим актуальним є впровадження інтегративних педагогічних підходів, спрямованих на формування цілісного наукового мислення майбутніх фармацевтів.

Інтеграція хімічних дисциплін у фармацевтичній освіті розглядається як цілеспрямований процес поєднання змісту, методів і результатів навчання, спрямований на формування цілісного наукового світогляду.

Реалізація інтегративного підходу передбачає:

- вертикальну інтеграцію, що забезпечує послідовне ускладнення знань від фундаментальних понять загальної та неорганічної хімії до прикладних аспектів аналітичного контролю та фізико-хімічної інтерпретації експериментальних результатів;
- горизонтальну інтеграцію, яка полягає у синхронному вивченні взаємопов'язаних тем і застосуванні міждисциплінарних модулів.

Ефективним інструментом формування дослідницької компетентності є проєктне навчання та кейс-метод, що дають змогу поєднати теоретичні знання з експериментальною діяльністю та наблизити освітній процес до реальних умов фармацевтичних досліджень. Застосування цих методів передбачає постановку дослідницьких проблем, висування гіпотез, вибір адекватних методів аналізу та інтерпретацію отриманих результатів на основі фізико-хімічних закономірностей. Інтегровані навчальні проєкти (аналіз складу лікарських форм, дослідження стабільності колоїдних систем, аналіз похибок кількісного визначення тощо) сприяють розвитку навичок планування експерименту, обробки й наукової інтерпретації результатів, критичного аналізу та прийняття обґрунтованих дослідницьких рішень [3].

Отже, інтеграція хімічних дисциплін є важливою дидактичною умовою формування дослідницької компетентності магістрів фармації. Поєднання вертикальної та горизонтальної інтеграції з активними методами навчання створює умови для розвитку цілісного наукового мислення, аналітичних і дослідницьких умінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кучеренко, І., Ніженковська, І., Рева, Т., & Пушкарьова, Я. (2025). Деякі аспекти внутрішньої системи забезпечення якості освіти в НМУ імені О.О. Богомольця під час підготовки майбутніх магістрів фармації. Медицина та фармація: освітні дискурси, (1), 62–67.
2. Пушкарьова, Я. М. (2025). Теоретико-методичні основи дослідницької компетентності майбутніх магістрів фармації. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки, (3), 147–152.
3. Пушкарьова, Я. М. (2025). Інструменти діагностики дослідницької компетентності у фармацевтичній освіті. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Педагогічні науки, 3(66), 61–66.

Олена Шестопал

ад'юнкт

Львівський державний університет

безпеки життєдіяльності

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Сучасні умови функціонування системи цивільного захисту України, зумовлені воєнним станом, зростанням кількості надзвичайних ситуацій та підвищеними вимогами до професійної надійності персоналу, актуалізують проблему формування психолого-педагогічної компетентності молодих фахівців цивільного захисту. Зазначена компетентність виступає інтегративною характеристикою професійної готовності, що поєднує психологічні знання, педагогічні вміння, здатність до ефективної комунікації, саморегуляції та відповідальної поведінки в умовах підвищеного ризику.

Аналіз наукових досліджень у галузі підготовки фахівців оперативно-рятувальної та цивільної сфери свідчить, що формування психолого-педагогічної компетентності є ефективним за умови цілеспрямованої організації освітнього процесу з урахуванням специфіки екстремальної професійної діяльності. Зокрема, у працях О. Іващенко та Л. Пилипенко наголошується на необхідності інтеграції психолого-педагогічного змісту з фаховою підготовкою та орієнтації навчання на реальні професійні ситуації. Важливою педагогічною умовою визначено використання активних і тренінгових методів навчання, що сприяють розвитку комунікативних умінь, навичок саморегуляції, стресостійкості та відповідального прийняття рішень. Значущу роль відіграє моделювання професійно значущих і кризових ситуацій, наближених до умов майбутньої служби. Автори підкреслюють важливість формування рефлексивної позиції здобувачів освіти як основи усвідомлення власних психоемоційних станів і професійних ресурсів. Окремо акцентується увага на створенні психологічно безпечного освітнього середовища, що сприяє розвитку резильєнтності та професійної надійності [1; 2].

Важливою педагогічною умовою формування психолого-педагогічної компетентності молодих фахівців цивільного захисту є використання активних та інтерактивних методів навчання, що забезпечують суб'єкту позицію здобувачів освіти та наближення освітнього процесу до реальних умов професійної діяльності. Застосування тренінгових технологій, рольових ігор, ситуаційного аналізу та симуляцій кризових подій сприяє цілісному розвитку професійно значущих психологічних і педагогічних умінь, зокрема навичок ефективної психологічної взаємодії, командної роботи та професійної комунікації. У процесі моделювання екстремальних і кризових ситуацій здобувачі освіти набувають досвіду прийняття рішень в умовах невизначеності, дефіциту часу та підвищеного психоемоційного навантаження, що є критично важливим

для майбутньої професійної діяльності у сфері цивільного захисту. Використання інтерактивних методів також сприяє розвитку навичок саморегуляції, стресостійкості та відповідальності за наслідки професійних дій. Крім того, активні методи навчання створюють умови для формування рефлексивного ставлення до власної діяльності, усвідомлення особистих ресурсів і обмежень, а також підвищують мотивацію до професійного саморозвитку.

Наступною важливою педагогічною умовою є формування рефлексивної позиції майбутніх фахівців цивільного захисту, що забезпечує усвідомлення ними власних психоемоційних станів, професійних ресурсів і обмежень, а також сприяє розвитку навичок саморегуляції та відповідального ставлення до професійної діяльності. Сформована рефлексивна позиція дозволяє майбутнім фахівцям адекватно оцінювати власні дії в складних і екстремальних умовах, усвідомлювати вплив особистісних особливостей на професійну поведінку та своєчасно коригувати стратегії діяльності. Реалізація цієї педагогічної умови передбачає систематичне включення рефлексивних практик у процес професійної підготовки, зокрема аналізу професійних ситуацій, обговорення емоційних і поведінкових реакцій, а також елементів психологічного самоспостереження. Важливу роль у цьому процесі відіграє психологічний аналіз професійних дій, що сприяє формуванню навичок усвідомленого прийняття рішень і відповідальності за їх наслідки. Доцільним є також використання супервізійних елементів, які забезпечують підтримку професійного розвитку, сприяють профілактиці емоційного вигорання та підвищують рівень психологічної надійності майбутніх фахівців.

Не менш значущою педагогічною умовою формування психолого-педагогічної компетентності є створення психологічно безпечного освітнього середовища, яке забезпечує атмосферу довіри, підтримки та партнерської взаємодії між викладачами й здобувачами освіти. Таке середовище сприяє зниженню рівня навчальної та професійної тривожності, формуванню відчуття психологічної захищеності та готовності до відкритого обговорення складних професійних і особистісних питань. Умови психологічної безпеки створюють можливості для активного залучення здобувачів освіти до навчального процесу, прояву ініціативи та відповідальності за власний професійний розвиток. Водночас психологічно безпечне освітнє середовище виступає важливим чинником розвитку резильєнтності майбутніх фахівців цивільного захисту, оскільки сприяє формуванню навичок подолання стресу, адаптації до складних умов та збереження психоемоційної стійкості. Реалізація цієї педагогічної умови передбачає дотримання принципів поваги, відкритості та етичної взаємодії, а також системну психологічну підтримку в процесі професійної підготовки.

Таким чином, реалізація комплексу педагогічних умов, що поєднують професійну спрямованість навчання, активізацію освітнього процесу, розвиток рефлексивності та забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища, створює підґрунтя для ефективного формування психолого-педагогічної компетентності молодих фахівців цивільного захисту та підвищення їх готовності до діяльності в екстремальних і кризових умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іващенко О. А. Організаційно-педагогічні умови формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби / О. А. Іващенко // Збірник наукових праць національної академії Державної прикордонної служби України серія : педагогічні та психологічні науки. – Харків, 2013. – № 1 (66). – С. 44–53.
2. Пилипенко Л. В. Психолого-педагогічні умови формування професійно-екстремальної компетентності майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби. Наукові інновації та передові технології. 2025. № 1 (41). С. 991–1004. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-1\(41\)-991-1004](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-1(41)-991-1004)

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Черба Віта Миколаївна,

доцент кафедри соціального забезпечення та

податкової політики

Університету митної справи та фінансів

м. Дніпро, Україна

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ОЧИМА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У сучасному українському суспільстві відмічається неабияка присутність гендерних стереотипів. Незважаючи на законодавчі гарантії рівних прав і можливостей, що декларуються в Конституції, Державній стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року [1] гендерні стереотипи продовжують впливати на процеси впровадження гендерної політики та забезпечення рівних можливостей чоловіків та жінок. Гендерні стереотипи це як правило стійкі уявлення суспільства щодо того, якими мають, або, навпаки, не мають бути представники того або іншого гендеру. Сучасні дослідники наводять умовний поділ існуючих гендерних стереотипів на 4 групи: стереотипи маскулінності-фемінності; стереотипи щодо змісту праці; професійні та сімейні стереотипи; стереотипи зовнішності [2].

Питання гендерної рівності залишається одним із ключових у сфері соціальної політики. Звіти Всесвітнього економічного форуму, що поводить оцінку та оприлюднює кожного року дані глобального гендерного розриву в країнах, вказують на позитивну динаміку та зміцнення позицій України, яка з 2022 року піднялася з 81 місця (зі 146 країн) до 62 місця (з 148 країн) у 2025 році, тим самим скоротивши гендерний розрив [3]. Незважаючи на позитивну динаміку стереотипи залишаються поширеним соціальним явищем, яке впливає на формування суспільних уявлень про ролі жінок і чоловіків, їх професійні можливості та соціальну поведінку.

Опитування майбутніх соціальних працівників стосовно наявності гендерних стереотипів на робочих місцях проводилося у жовтні 2025 року під час опанування ними дисциплін магістерського (другого) рівня здобуття освіти в Університеті митної справи та фінансів (спеціальність «Соціальне забезпечення», «Соціальна робота та консультування»). В опитуванні прийняло участь 50 респондентів. Респонденти відмічали, що у багатьох колективах все ще можна спостерігати помітні прояви гендерних стереотипів, які впливають на сприйняття працівників, їхні кар'єрні можливості та психологічний комфорт. Нами було сформовано основні розповсюджені типи стереотипів, також вважаємо за потрібне зберегти пряму мову відповідей респондентів.

Перший блок складають *стереотипи щодо «жіночих» і «чоловічих» професій*. У деяких організаціях досі побутує уявлення, що певні посади «краще підходять чоловікам», а інші — «жінкам». Наприклад, технічні, управлінські або силові професії вважають «чоловічими», тоді як педагогічні, соціальні або адміністративні — «жіночими». Такий підхід обмежує професійний вибір працівників і знижує мотивацію тих, хто порушує усталені очікування. Зокрема, жінки часто стикаються з упередженнями, коли претендують на керівні посади, а чоловіки — коли працюють у сфері соціальної допомоги чи освіти.

Респонденти зазначають: «Розповсюдженням залишається стереотип про "традиційні ролі", наприклад, вважається, що жінки більше підходять для соціальної роботи та педагогіки, а чоловіки для адміністративних або технічних посад, що може формувати упередження під час розподілу обов'язків у групових завданнях або під час проходження практики, коли чоловікам або жінкам пропонують певні ролі не за компетенцією, а за статтю. Також варто додати наступне: вважається, що жінки більше орієнтовані на сім'ю, а не на кар'єру. У професійній сфері це часто супроводжується меншими зарплатами для жінок на аналогічних посадах у порівнянні з чоловіками. Такі стереотипи можуть обмежувати фінансові перспективи та мотивацію жінок, навіть якщо вони мають однакову компетентність і кваліфікацію».

Цікаву думку висказав один з респондентів: «Під час моєї роботи у одному з депо Нової Пошти я мав можливість особисто спостерігати, як у сучасному трудовому колективі продовжують існувати певні гендерні стереотипи, особливо у сфері фізичної праці. Хоча компанія позиціонує себе як відкрита до всіх працівників, незалежно від статі, на практиці можна помітити, що деякі уявлення залишилися ще з радянських часів — мовляв, є «чоловіча робота» і «жіноча робота». Сама праця в депо пов'язана з фізичним навантаженням: це сортування, завантаження, розвантаження, перевезення посилок. Через це більшість колективу складали чоловіки, і навіть на рівні побутових розмов було відчутно, що важку роботу автоматично вважають «нежіночою». Цей стереотип проявлявся і в розподілі обов'язків: жінок або зовсім не брали на такі посади, або ставили лише на допоміжні ділянки — наприклад, перепаккування вантажів, актування пошкоджених посилок чи сканування товарів. На моєму колишньому робочому місці жінок у складі майже не було. Лише одна працівниця виконувала обмежене коло завдань, пов'язаних із маркуванням і перевіркою вантажу. Вона не займалася безпосередньо перенесенням посилок, і навіть якщо виникала ситуація, коли потрібна була допомога, колеги-чоловіки одразу підключалися, щоб не допустити, аби вона виконувала важку фізичну роботу. З одного боку, це виглядало як прояв турботи, але з іншого — як підтримання старого уявлення, що «жінка не здатна» виконати певні завдання. У той же час, під час мого відрядження до Києва я помітив зовсім іншу ситуацію. Там питання гендерної рівності було вирішене набагато краще. Жінки працювали на терміналі нарівні з чоловіками, проте з дотриманням принципу безпеки: вони використовували електротранспорт для перевезення вантажів, мали спеціальні інструменти, які полегшували навантаження. Такий підхід дозволяв забезпечити рівність можливостей — не за рахунок ігнорування фізіологічних відмінностей, а навпаки, через створення умов, які компенсують ці відмінності. Я вважаю, що це дуже правильне рішення, адже гендерна рівність не означає повного стирання різниць між чоловіками та жінками. Вона полягає у

створенні справедливих умов, де будь-хто може реалізувати свій професійний потенціал. Якщо жінка бажає працювати на складі — вона має на це право, але роботодавець повинен забезпечити безпечні засоби для виконання фізично складних завдань. Таким чином, мій особистий досвід показав, що гендерні стереотипи у сфері логістики справді існують, проте поступово ситуація змінюється. Там, де є розуміння важливості рівності та бажання впроваджувати сучасні стандарти праці, — формується більш справедливе й ефективне робоче середовище».

Другий блок складають *стереотипи у ставленні до кар'єрного росту*. Поширеним є уявлення, що жінка має менше часу для кар'єри через сімейні обов'язки, тому їй рідше пропонують підвищення або участь у навчальних програмах. Це призводить до «скляної стелі» — невидимого бар'єра, який обмежує професійне зростання жінок. Чоловіки ж, навпаки, можуть відчувати тиск бути «головним годувальником», що створює емоційне навантаження й страх виглядати слабким у разі труднощів. «Зараз, коли країна у стані війни дуже розповсюджене явище як "кумовство". При поданні резюме на гарну та високооплачувану роботу, я не змогла пройти в перший тур, тому що на цю посаду вже була практично зарахована дочка директора департаменту, а відкриті змагання на посаду були проведені для антуражу. І тому, я не можу сказати, що гірше: гендерна нерівність чи «кумовство».

Третій блок складають *стереотипи у комунікації та сприйнятті професійних ролей*. У робочих колективах іноді проявляється стереотипне ставлення до стилю спілкування. Жінок сприймають як «емоційних» або «надто м'яких», тоді як чоловіків — як «рішучих» і «авторитетних». Через це одні й ті самі висловлювання можуть оцінюватися по-різному залежно від того, хто їх виголосив. Такі упередження впливають на командну динаміку, викликають відчуття несправедливості й можуть знижувати ефективність співпраці. «На роботі в банку я відчуваю гендерний стереотип, що чоловіки краще розбираються у фінансах та прийнятті рішень. Через це іноді колеги або клієнти сумніваються в компетентності жінок. Така упередженість може знижувати впевненість працівниць і ускладнювати кар'єрне зростання. Я вважаю, що професіоналізм не залежить від статі, і стараюсь доводити це своєю роботою». «Працюючи у волонтерській організації, я не відчувала відкритих проявів гендерної нерівності, усі колеги ставилися один до одного з повагою. Проте іноді між рядків відчувалося те, що можна назвати «м'якими стереотипами». Наприклад, коли жінки автоматично брали на себе більше комунікаційної чи «емоційної» роботи — писали листи, підтримували зв'язок із біженцями, допомагали переконувати. Це не було примусом, радше звичкою, яка закріпилася культурно. А чоловіки частіше займалися організаційними або технічними питаннями, навіть якщо ці завдання могли виконати будь-хто з команди. Навіть у сучасних міжнародних командах ми несвідомо повторюємо старі ролі. Я не відчувала дискримінації, але бачила, наскільки важливо вчасно помічати подібні дрібниці. Цей досвід допоміг мені краще усвідомити важливість гендерної рівності та необхідність свідомо підтримувати баланс можливостей для всіх». «Часто вважається, що чоловіки краще справляються з технічними або керівними обов'язками, а жінки — з комунікацією та організаційною роботою. Такі уявлення можуть впливати на розподіл завдань і можливості кар'єрного зростання. Особисто я вважаю, що ці стереотипи обмежують

розвиток як окремих працівників, так і колективу загалом, адже професійні якості не залежать від статі, а від компетентності, досвіду та мотивації людини».

У соціальній сфері нерідко проявляється гендерний стереотип про те, що соціальна робота - це "жіноча" професія, що передбачає емоційну м'якість і турботу. Внаслідок цього жінки часто отримують менше можливостей для управлінських посад, тоді як чоловіки сприймаються як "виняток". Такий підхід знижує професійну рівність і може впливати на формування колективної атмосфери.

Наведені приклади не вичерпують наявність всіх стереотипів, однак, вже певна їх частина вказує на загрози впливу гендерних стереотипів на довгострокову роботу колективів на проявиться у: 1. формуванні упереджених уявлень про компетентність жінок; 2. зниженні самооцінки працівників; 3. нерівності в оплаті праці та можливостях подальшого розвитку; 4. напруженні у взаєминах і зниження рівня довіри в команді. Також, більшість респондентів вказали на те, що гендерні стереотипи обмежують кар'єрні можливості та створюють упереджене ставлення на роботі.

Відмітимо, що одним із помітних гендерних стереотипів у сфері соціальної роботи є уявлення про те, що жінки нібито краще справляються з емоційними аспектами допомоги, а чоловіки - з адміністративними чи силовими питаннями. Такий підхід звужує розуміння професійних можливостей працівників і створює нерівні очікування. Необхідно намагатися протидіяти цим стереотипам через партнерську взаємодію, взаємоповагу та демонстрацію того, що ефективність у соціальній роботі визначається не статтю, а компетентністю й етичною зрілістю фахівця.

Усвідомлення проблеми гендерних упереджень допомагає вибудовувати толерантне професійне середовище, де головним критерієм оцінки є професіоналізм, а не стать. Подолання гендерних стереотипів потребує не лише формального дотримання законодавства, а й зміни корпоративної культури — навчання персоналу, впровадження політики рівних можливостей і створення безпечного середовища для всіх працівників. Визнання цінності різноманітності сприяє ефективнішій роботі колективу й підвищенню рівня соціальної справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 No 752-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>
2. Сащенко М.І. Деякі питання впливу гендерних стереотипів на реалізацію принципу рівності в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2025. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.22>
3. Global Gender Gap Report 2025 <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2025/>

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Horban Yuriy Vitaliiovich

Khotynskyi Yevhenii Oleksandrovych

Chornenky Kyrylo Andriyovych

cadets of the Educational and Research Institute No. 4

Kharkiv National University of Internal Affairs

Scientific Supervisor: Timoshyn Anatolii Serhiiovych

Associate Professor of the Department of

Information Systems and Technologies

Kharkiv National University of Internal Affairs

THE ROLE OF INFORMATION SYSTEMS IN THE DIGITAL TRANSFORMATION OF SOCIETY

Digital transformation of society is one of the key phenomena of the modern era. It penetrates all spheres of human activity, including the economy, public administration, education, healthcare, culture, and everyday life. A central role in this process is played by information systems, which ensure the accumulation, storage, processing, and exchange of information resources.

Under conditions of globalization and the rapid development of digital technologies, information systems go beyond the role of auxiliary tools and acquire the status of an important strategic factor in societal development. In this regard, analyzing their significance in digitalization processes is relevant and has practical value.

Digital transformation means a deep rethinking and restructuring of organizational activities through the comprehensive implementation of modern technologies. They cover all areas of business, enabling companies to scale efficiently, maintain competitive positions, respond promptly to market changes, and improve the quality of customer service. In fact, digital transformation creates sustainable competitive advantages, optimizes costs, and enhances the level of customer experience [1].

Key characteristics of digital transformation include process automation, the active use of large data sets (Big Data), the development of electronic services, the acceleration of information exchange, and the formation of a digital culture in society. The technological foundation of these changes is provided by information systems.

An information system is an integrated complex of technical tools, software, organizational mechanisms, and human resources designed to process information in order to support managerial decision-making and ensure effective performance [2].

Depending on their functional purpose and area of application, management information systems, decision support systems, corporate platforms, e-government systems, educational and scientific information resources, as well as social and communication services are distinguished.

Each of these types performs its own role in the implementation of the digital transformation of society and the formation of a digital environment.

In the economy, information systems ensure the automation of production processes, the improvement of business processes, and the growth of enterprise competitiveness. The use of ERP systems, e-commerce platforms, and digital financial services contributes to cost reduction, increased transparency, and more efficient management [3].

Information systems form the foundation of e-government by providing online access to administrative services, ensuring the transparency of government activities, and reducing corruption risks. The introduction of digital registers, electronic document management, and government web portals significantly simplifies communication between the state and citizens.

In the educational sector, information systems contribute to the development of distance learning, electronic libraries, and learning platforms. They expand access to knowledge, enable the personalization of the educational process, and help develop essential digital skills.

Social information systems and digital communication platforms significantly change the ways of social interaction. They facilitate the creation of networked communities, the rapid dissemination of information, and the activation of civil society [4].

The application of information systems in the process of digital transformation ensures increased organizational efficiency, timely access to up-to-date data, improved service quality, and enhanced transparency of management processes.

Alongside the positive aspects, there are certain threats, including risks to information security, potential breaches of personal data protection, the deepening of digital inequality, and increased societal dependence on information technologies. In this context, the issue of proper legal regulation and ensuring cybersecurity becomes particularly important.

The prospects for the development of information systems are associated with the active implementation of artificial intelligence, cloud services, the Internet of Things, and blockchain technologies. Their use will promote further integration of digital solutions into all spheres of societal life and the formation of a fully-fledged digital society.

Thus, information systems play a leading role in the digital transformation of society, serving as the foundation for the modernization of the economy, public administration, education, and the social sector. Their effective application contributes to improving quality of life, fostering innovation, and ensuring sustainable development, while successful digital transformation requires a comprehensive combination of technological progress, legal support, and the cultivation of a digital culture.

REFERENCES

1. What is digital transformation URL: <https://netwave.ua/blog/tsifrova-transformatsiya-viznachennya-klyuchovi-aspekti-tehnologi-ta-etapi/> (Accessed on January 05, 2026.)
2. What is an information system URL: <https://ukrayinska.libretexts.org/> (Accessed on January 05, 2026.)
3. Risks What is an ERP system and how can it help your business URL: <https://business.dia.gov.ua/history-of-success/shcho-take-erp-systema-ta-iak-vona-dopomozhe-vashomu-biznesu> (Accessed on January 05, 2026.)
4. The impact of social networks on the IT sector URL: <https://lemon.school/blog/vplyv-sotsialnyh-merezh-na-sferu-it> (Accessed on January 05, 2026.)

Бовтач Христина Ігорівна

студентка

Навчально-наукового інституту цивільного захисту,

спеціальність «Цивільна безпека»,

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Науковий керівник: Римар Тетяна Іванівна,

канд. техн. наук, доцент,

доцент кафедри промислової безпеки та охорони праці

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

РОЗРОБКА АДАПТИВНИХ ТЕПЛОІЗОЛЯЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ БЕЗПЕЧНОГО ЗБЕРІГАННЯ РІДКИХ РАДІОАКТИВНИХ ВІДХОДІВ

Атомна енергетика й надалі залишається основним джерелом виробництва електроенергії в Україні, забезпечуючи понад половину її обсягів навіть у період воєнного стану. Проблема поводження з радіоактивними відходами є найбільш важливою у промисловому використанні ядерної енергії [1, 2]. Атомна енергетика має специфічну особливість порівняно з іншими джерелами виробництва енергії – утворення відходів із небезпечним радіаційним фоном. Такі відходи виникають на всіх стадіях ядерно-паливного циклу. Будь-які матеріали чи речовини, у яких концентрація радіонуклідів перевищує допустимі норми, класифікуються як радіоактивні відходи (РАВ). Радіонукліди, що містяться у цих відходах, становлять серйозну загрозу для здоров'я людини та навколишнього середовища, оскільки можуть розсіюватися в біосфері та випромінювати радіацію. РАВ існують у різних агрегатних станах – газоподібному, рідкому чи твердому, включаючи матеріали та вироби. Найбільш поширеною формою вважаються рідкі радіоактивні відходи, які утворюються на атомних електростанціях, радіохімічних підприємствах та в науково-дослідних установах. [1 – 3]. Обсяги утворення рідких радіоактивних відходів (РРАВ) на українських АЕС із реакторними установками типу ВВЕР щорічно становлять орієнтовно від 0,15 до 0,35 м³ на кожен мегават встановленої потужності [3].

Адаптивні системи зберігання рідких радіоактивних відходів – це комплексні технологічні рішення, які забезпечують безпечне довготривале утримання рідких РАВ завдяки здатності системи динамічно реагувати на зміну теплових, хімічних та механічних умов у контейнерах та сховищах. Ці системи реалізуються через такі технологічні рішення [1 – 7]:

1. Впровадження багат шарових бар'єрів за рахунок поєднання металевих оболонок, керамічних та полімерних шарів, що адаптивно регулюють теплопередачу та захищають контейнери від корозії.

2. Застосування сорбційних матеріалів, зокрема, цеолітів, боросилікатного скла або цементної матриці, які фіксують радіонукліди та зменшують тепловиділення.

3. Впровадження інтелектуальних систем моніторингу: сенсорів температури, тиску та радіаційного поля, які інтегровані в контейнери, що дає можливість у реальному часі коригувати умови зберігання.

4. Застосування адаптивних покриттів з матеріалів, які мають різні ступені чорноти або фазозмінні матеріали (PCM), які здатні змінювати теплопровідність залежно від навантаження.

Актуальність застосування адаптивних теплоізолюючих технологій, що базуються на використанні матеріалів контейнерів із різними ступенями чорноти, полягає у можливості керувати тепловим випромінюванням та балансувати теплообмін між внутрішнім середовищем і навколишнім простором. Завдяки зміні коефіцієнта поглинання та відбиття теплового випромінювання такі матеріали дають можливість стабілізувати температуру поверхні контейнера, зменшуючи ризик перегрівання чи локального охолодження. Це особливо важливо для довготривалого зберігання рідких радіоактивних відходів, де контроль тепловиділення напряму впливає на цілісність бар'єрів та екологічну безпеку.

Таблиця 1.

Характеристика матеріалів покриття контейнерів для зберігання ПРАВ

Матеріал / покриття	Ступінь чорноти (умовно)	Властивості	Роль у теплоізоляції
Полірована сталь	Низька ($\epsilon = 0,1 \dots 0,2$)	Висока відбивна здатність, низьке поглинання теплоти	Зменшує нагрівання контейнера від зовнішнього середовища
Алюмінієві оксидні покриття (Al_2O_3)	Середня ($\epsilon = 0,4 \dots 0,6$)	Стійкість до корозії, помірне поглинання теплоти	Баланс між відбиттям і поглинанням, стабілізує температуру
Керамічні покриття (SiC , ZrO_2)	Висока ($\epsilon = 0,7 \dots 0,9$)	Висока термостійкість, хімічна інертність	Поглинають теплоту, зменшують локальні перепади температури
Графітові композити	Дуже висока ($\epsilon = 0,9 \dots 0,95$)	Висока теплопровідність, здатність рівномірно розподіляти теплоту	Запобігають точковому перегріванню, вирівнюють тепловий режим
Наноструктурні покриття (TiN , DLC)	Керована ($\epsilon = 0,2 \dots 0,8$)	Можливість регулювати ступінь чорноти, висока міцність	Адаптивне керування тепловим випромінюванням залежно від умов

Аналіз міжнародного досвіду [4 – 7] з розробки адаптивних теплоізолюючих технологій, показує, що матеріали контейнерів із різними ступенями чорноти (від високовідбивних металів до поглинаючих керамік і композитів) вже інтегруються у міжнародні практики. Зокрема, США (DOE, Hanford Site) роблять ставку на скоутворення, що мінімізує теплопередачу й забезпечує хімічну інертність [4]. Франція

(CEA, Andra) розвиває багатошарові контейнери для глибоких геологічних сховищ, де важлива адаптивність до різних теплових режимів [5]. IAEA (TECDOC-1527) систематизує підходи до теплових технологій, наголошуючи на необхідності врахування матеріалів із різними ступенями чорноти [6]. ЄС через проєкт PREDIS [7] тестує нові матеріали контейнерів, які мають підвищену здатність до послаблення випромінювання та контролю теплових потоків.

З метою розробки адаптивних теплоізоляційних технологій для безпечного довготермінового зберігання РАВ виконано аналіз характеристик матеріалів покриття контейнерів, які мають різні ступені чорноти. Результати аналізу сформовано у табл. 1.

З табл. 1 можна зробити висновок, що використання матеріалів із різними ступенями чорноти дає можливість створювати адаптивні контейнери, які можуть регулювати тепловий баланс: від відбиття надлишкового тепла до його рівномірного розподілу. Це критично важливо для довготривалого та безпечного зберігання рідких радіоактивних відходів.

Висновок: Адаптивні теплоізоляційні технології – це майбутнє безпечного зберігання рідких радіоактивних відходів у контейнерах. Вони поєднують традиційні методи (цементування, скло) з інноваційними рішеннями (PCM, наноматеріали, сенсорні системи), що дає можливість мінімізувати ризики та забезпечити довготривалу екологічну безпеку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Альохіна С. В. Проблеми створення науково-методологічних основ теплової безпеки сухого зберігання відпрацьованого ядерного палива в Україні. Проблеми машинобудування. 2018. Т. 21, № 3. С. 4 – 12. DOI: [10.15407/pmach2018.03.004](https://doi.org/10.15407/pmach2018.03.004)
2. Римар Т., Станіславчук О., Римар О. Моделювання теплових потоків для прогнозування процесу охолодження контейнера для зберігання рідких радіоактивних відходів // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. 2025. № 32. С. 141-147. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.32447/20784643.32.2025.11>
3. Afanasyev, A., Gromok, L., Pavelenko, V., & Steinberg, N. (2004). Radioactive waste management in Ukraine: Status, problems, prospects. In *Fifty years of nuclear power – The next fifty years: Book of extended synopses*. Vol. 35, Iss. 41, 139 – 140.
4. Ядерний комплекс Хенфорд стартує переробка радіоактивних відходів у скло // Techno NV. URL: <https://techno.nv.ua/ukr/popsceince/yaderniy-kompleks-henford-startuye-pererobka-radioaktivnih-vidhodiv-u-sklo-50550333.html> (дата звернення: 09.01.2026).
5. Uatom: сайт з питань ядерної безпеки, радіаційного захисту та нерозповсюдження. «У Франції побудують глибоке сховище радіоактивних відходів». URL: https://uatom.org/2025/12/11/u-frantsiyi-pobuduyut-gliboke-shovishhe-radioaktivnih-vidhodiv.html?utm_source=copilot.com (дата звернення: 09.01.2026).
6. Application of Thermal Technologies for Processing of Radioactive Waste. Vienna: International Atomic Energy Agency, 2006. 250 p. (IAEA-TECDOC-1527). ISBN 92-0-113806-7.
7. Holt E., Oksa M., Banford A. Advancing Sustainability Practices through Innovation in LILW Pre-Disposal Radioactive Waste Management: Outcomes from the EURATOM PREDIS Project // *Environmental Science, Engineering*. – 2023.

Хижняк Андрій

alf.andrey@stu.cn.ua ORCID:0009-0008-8655-3736

Милиця Артем

artemmylytsia@stu.cn.ua ORCID:0009-0003-5026-0601

Казнадій Світлана

s.kaznadiy@stu.cn.ua ORCID:0000-0001-8516-0801

Горваль Дмитро

it143404@stu.cn.ua ORCID:0000-0002-5786-0234

Бобришев Євгеній

bobryshew@stu.cn.ua ORCID:0009-0009-7031-1000

Національний Університет “Чернігівська Політехніка”,

м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНОГО ПРАКТИЧНОГО НАВЧАННЯ ІНЖЕНЕРІВ

Роль практичних завдань у формуванні професійної компетентності інженера. Практичні завдання є ключовим компонентом підготовки фахівців у галузі інформаційних технологій та комп'ютерної інженерії. Формування стійких, прикладних і затребуваних на ринку праці компетентностей - таких як програмування, системне адміністрування, мережеві технології, аналіз даних, захист інформації - неможливе без систематичного виконання практичних і лабораторних робіт. Саме через практичну діяльність відбувається перехід від декларативних знань до процедурних умінь і професійної експертності.

Ця позиція узгоджується з метою вищої освіти, закріпленою в законодавстві України, відповідно до якої заклади вищої освіти мають забезпечувати підготовку здобувачів до результативної професійної діяльності за обраною спеціальністю. Дослідження, присвячені інтеграції професійних стандартів і реальних виробничих задач у програми підготовки ІТ-спеціалістів, підтверджують, що саме практико-орієнтовані кейси сприяють розвитку релевантних компетентностей і підвищують шанси на успішне працевлаштування випускників [1]. Аналогічних висновків дійшли і в дослідженні [2], яке показує, що hands-on computational instruction суттєво покращує засвоєння інструментів аналізу даних саме завдяки практичному досвіду роботи з реальними обчислювальними середовищами.

Таким чином, у галузях комп'ютерних та інженерних наук практичні роботи мають бути не допоміжним, а домінуючим елементом навчального процесу. Однак на практиці існує суттєвий розрив між змістом освітніх програм та реальними потребами ІТ-ринку.

За даними Міністерства цифрової трансформації України, близько 50% випускників ІТ-спеціальностей не працевлаштовуються за фахом через невідповідність набутих компетентностей вимогам роботодавців [3].

Сучасний стан практичного навчання в інженерних ІТ-дисциплінах. Незважаючи на визнано важливість практичної складової, у викладанні багатьох інженерних дисциплін спостерігаються системні проблеми, особливо в рамках дистанційного формату навчання, який і так значно послаблює залученість і активність студентів, а також сприяє поширенню випадків академічного шахрайства [4].

В рамках дослідження було проаналізовано стан викладання наступних дисциплін на кафедрі ІКС НУ “Чернігівська Політехніка”: “Комп’ютерні числення” (викладач Казнадій С.П.); “Скриптові мови програмування” (викладач Горваль Д.Г.); “Захист інформації в комп’ютерних системах” (викладач Бобришев Є.С.); “Алгоритми та структури даних” та “Системне програмування” (викладач Милиця А.Ю.); “Операційні системи” та “Організація комп’ютерних мереж” (викладач Хижняк А.В.).

Варто відмітити наступні проблеми:

1. Неактуальність змісту освітніх програм. Слабкий зв’язок між змістом практичних завдань та актуальними індустріальними вимогами призводить до формування застарілих або фрагментарних навичок. У багатьох курсах практичні роботи орієнтовані на ізольовані теоретичні концепти або спрощені навчальні приклади, які не відображають реальних сценаріїв професійної діяльності інженера. Як наслідок, студенти опановують інструменти без розуміння їх ролі у виробничих процесах, архітектурних рішеннях або експлуатації систем. Аналогічні проблеми фіксуються і в міжнародній практиці: викладачі інженерних дисциплін у різних країнах відзначають значне відставання навчальних лабораторних робіт від сучасних технологічних стеків, що використовуються в індустрії, особливо у сферах хмарних обчислень, кібербезпеки та DevOps.

2. Брак практичних навичок, що обумовлений системними причинами: (а) відсутність ефективних методів організації лабораторних робіт, що призводить до недостатнього розвитку hands-on навичок і низького рівня залученості студентів у практичну діяльність; (б) ускладнене оцінювання практичних результатів, особливо у дистанційному та гібридному форматах навчання, через обмежений доступ до спеціалізованого обладнання, програмних середовищ і мережевих ресурсів; (в) складність інтеграції сучасних технологій у навчальний процес без використання формалізованих підходів і спеціалізованих інструментів, що унеможлиблює масштабування практичного навчання та повторюваність результатів.

Міжнародні освітні дослідження розглядають ці проблеми як системні виклики інженерної освіти, а не як локальні труднощі окремих закладів. Зокрема, у роботах [5,6] підкреслюється, що традиційні моделі лабораторного навчання не відповідають вимогам сучасної інженерної підготовки через зростання складності технологічних систем, потребу в міждисциплінарних компетентностях та обмеженість людських ресурсів для ручного оцінювання результатів.

3. Статичний характер практичних завдань. У більшості інженерних дисциплін практичні завдання мають статичну структуру: однакові умови виконання для всіх студентів, фіксований рівень складності та відсутність адаптації до індивідуального рівня

підготовки. Такий підхід не враховує суттєву гетерогенність студентських груп за попереднім досвідом, темпом засвоєння матеріалу та здатністю до самостійного розв'язання складних інженерних задач. У результаті сильніші студенти втрачають мотивацію через низьку навчальну складність завдань, тоді як студенти з базовим рівнем підготовки стикаються з перевантаженням і фрустрацією. Міжнародні дослідження в галузі інженерної освіти підкреслюють, що відсутність адаптивності практичних завдань негативно впливає як на навчальні результати, так і на рівень утримання студентів у програмах технічних спеціальностей. Це особливо критично для дисциплін, де формування компетентностей потребує поетапного ускладнення задач і багаторазового закріплення навичок у різних контекстах.

4. Орієнтація на локальне розгортання середовища. Практичні заняття в багатьох курсах досі базуються на локальному розгортанні програмного забезпечення. Такий підхід супроводжується значними витратами навчального часу на встановлення, налаштування та усунення технічних проблем, пов'язаних із різними операційними системами, версіями бібліотек і апаратними обмеженнями. Поширеним наслідком є ефект “works on my machine”, який ускладнює відтворюваність результатів і знижує об'єктивність оцінювання. За результатами міжнародних досліджень, локально-орієнтовані лабораторні моделі втрачають ефективність зі зростанням складності програмних систем і не відповідають сучасним вимогам до інженерної підготовки, де домінують розподілені, контейнеризовані та хмарні середовища.

5. Недостатнє використання хмарних і віртуалізованих середовищ. Незважаючи на широке впровадження хмарних технологій у професійній інженерній практиці, їх використання в освітньому процесі залишається обмеженим. У багатьох курсах відсутні практичні роботи, що передбачають роботу з віртуальними інфраструктурами, контейнеризацією, оркестрацією сервісів, CI/CD-пайплайнами або керуванням ресурсами. Внаслідок цього студенти завершують навчання без досвіду роботи з інструментами та середовищами, які є стандартом на сучасному ринку праці. Інтеграція хмарних і віртуалізованих середовищ у навчальний процес не лише підвищує автентичність практичних завдань, але й сприяє формуванню системного мислення, необхідного для розв'язання реальних інженерних задач.

6. Обмежені можливості автоматизованої перевірки практичних робіт. Окремою суттєвою проблемою є складність автоматизованого оцінювання результатів виконання практичних завдань, що виходять за межі простих алгоритмічних або тестових сценаріїв. У дисциплінах, які передбачають конфігурацію операційних систем, мережевих середовищ, сервісів безпеки або розробку багатокomпонентних програмних рішень, традиційні методи оцінювання (ручна перевірка, тестування вихідних даних) виявляються малоефективними. Це призводить до значного зростання навантаження на викладачів, зниження масштабованості курсів і труднощів у забезпеченні об'єктивності та відтворюваності оцінювання.

Напрями вдосконалення практичного навчання інженерів. Для подолання зазначених проблем доцільно застосовувати комплексний підхід до організації практичного навчання. Одним із перспективних напрямів є формалізація структури практичних завдань. Чітке визначення освітніх компонентів створює основу для прозорого та відтворювального навчального процесу. Така формалізація спрощує як розробку завдань, так і їх автоматизовану перевірку.

Важливу роль може відігравати використання спеціалізованих мов опису практичних завдань, зокрема Learning Task Definition Language (LTDL). Застосування LTDL дає змогу описувати практичні завдання у вигляді формальних специфікацій, які можуть бути використані для автоматичної генерації, розгортання та оцінювання лабораторних робіт у віртуалізованих або хмарних середовищах [7]. В рамках дослідження досліджувалась можливість опису практичних завдань з вказаних дисциплін мовою LTDL.

Подальшим кроком є автоматизація генерації практичних завдань із використанням методів штучного інтелекту. Параметризовані та персоналізовані завдання дозволяють адаптувати складність і структуру робіт до рівня підготовки студентів, зменшуючи ризики списування та підвищуючи навчальну цінність кожного завдання [8]. Не менш важливою є автоматизація перевірки результатів виконання практичних робіт. Поєднання формальних специфікацій, тестових сценаріїв, аналізу стану середовища та перевірки дотримання обмежень дозволяє оцінювати не лише кінцевий результат, але й коректність процесу виконання завдання.

Додатковими напрямками вдосконалення є впровадження елементів гейміфікації та побудова динамічних навчальних траєкторій. Використання рівнів складності, досягнень і поступового ускладнення завдань сприяє підвищенню мотивації студентів і підтримує сталість навчального процесу.

Висновки. Сучасне практичне навчання інженерів у галузі інформаційних технологій стикається з низкою системних викликів, пов'язаних із невідповідністю традиційних підходів реальним умовам професійної діяльності. Формалізація структури практичних завдань, використання хмарних і віртуалізованих середовищ, автоматизація генерації та перевірки робіт, а також персоналізація навчального процесу є перспективними напрямками підвищення якості інженерної освіти. Реалізація цих підходів дозволить зменшити розрив між освітою та ринком праці й забезпечити підготовку конкурентоспроможних фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Nahorniuk, O., & Levytska, L. (2024). Integrating professional and educational standards for developing IT curriculum. *UNIVERSUM*, (4), 160–168. <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/699>
2. Holdgraf, Chris & Culich, Aaron & Rokem, Ariel & Deniz, Fatma & Alegro, Maryana & Ushizima, Daniela. (2017). Portable learning environments for hands-on computational instruction: Using container- and cloud-based technology to teach data science. 10.48550/arXiv.1703.04900.

3. Ministry of Education and Science of Ukraine. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletsreads-2.pdf>

4. Valizadeh, M. (2022). Cheating in Online Learning Programs: Learners' Perceptions and Solutions. Turkish. Online Journal of Distance Education, 23(1), 195–209, doi: <https://doi.org/10.17718/tojde.1050394>. [Online]. Available: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1329626.pdf> (in English)

5. Akhtar, S., Nadeem, M., Rashdan, M., Hussain, B., Ansari, E. A., & Aslam, M. H. (2023). Online Mode of Teaching and Learning Process in Engineering Discipline: Teacher Perspective on Challenges Faced and Recommendations. *Education Sciences*, 13(2), 200. <https://doi.org/10.3390/educsci13020200>

6. Sharma, V., Thakur, R., Sharma, S., & Panjanani, K. (2025). Artificial Intelligence-Powered Assessment Framework for Skill-Oriented Engineering Lab Education. *arXiv preprint arXiv:2509.25258*.

7. Khyzhniak, A., & Kazymyr, B. A domain-specific language for describing personalized practical tasks in engineering education. *Technical sciences and technologies*, Vol. 3 (41), 2025. pp.261-271. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5363-2025-3\(41\)-261-271](https://doi.org/10.25140/2411-5363-2025-3(41)-261-271)

8. Khyzhniak A.V., Prila O.A. Designing a system for automated generation and automated assessment of parameterized practical assignments. *Technical sciences and technologies*, Vol.2 (40), 2025. pp.221-233. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5363-2025-2\(40\)-221-233](https://doi.org/10.25140/2411-5363-2025-2(40)-221-233).

Часник Дмитро Васильович
провідний науковий співробітник
Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України
м. Київ, Україна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОЗУВАННЯ РІДИН ПРИ ВИГОТОВЛЕННІ ВИРОБІВ МІКРОЕЛЕКТРОНІКИ

Розробка, проектування, вдосконалення та виготовлення високотехнологічних продуктів для медичної техніки, мікроелектроніки, та інших передових галузей промисловості — це завжди виклик, який можна порівняти з сучасними викликами точних наук.

Внаслідок цього рідини, які застосовуються в таких особливо відповідальних виробничих процесах, необхідно дозувати максимально ефективно, ґрунтуючись на наукових підходах та принципах. Особливо якщо брати до уваги розміри, що постійно зменшуються, скорочення відстаней між компонентами і використання все більш екзотичних матеріалів для створення поверхонь — крихких і дуже чутливих до будь-яких забруднень. Для вирішення цих завдань виробники високотехнологічних секторів все частіше звертаються до автоматизації, зокрема процесів дозування.

Рідини, призначені для таких відповідальних операцій, як приклеювання, відлив рідких прокладок, змащення та герметизація, можуть мати і дуже низьку, і дуже високу в'язкість. Вони можуть бути комбінацією з двох і більше матеріалів, а в'язкість здатна змінюватися протягом певного часу. Деякі застигають під впливом світла. І все це потрібно дозувати або на одиничний продукт, або на дрібну партію, або в поточних процесах. І бажано робити це швидко, якісно, незалежно від навичок оператора.

Незважаючи на те, чи використовуються рідини на етапі НДДКР або на етапі створення прототипу, у дрібносерійному чи масовому виробництві, найбільш точно, надійно та повторювано їх зможе наносити лише автоматична система дозування. Вона допоможе будь-якому виробнику скоротити витрати на витратні матеріали, час, трудові та інші ресурси.

Перехід від ручного дозування рідин до автоматичного складніший, ніж автоматизація інших процесів. Для початку необхідно точно визначити, що саме слід автоматизувати, а для цього кожне виробництво має провести повну ревізію всього технологічного процесу. Це необхідно, щоб автоматизація даної частини процесу допомогла досягти таких основних цілей: більш повне управління виробничим процесом (а це більша ефективність і більш висока якість виробів) і більша надійність (а значить безперебійність виробництва та дотримання найсуворіших вимог до безпеки).

Зазвичай для загального опису дозування технологічних рідин використовують два терміни: контактне дозування, при якому рідина наноситься через дозувальну насадку, і безконтактне дозування, при якому матеріал, як правило, наноситься струменевим методом. Для початку кожне підприємство має визначити, що саме необхідно йому виходячи із в'язкості та стабільності рідини, що використовується, та вимог, обумовлених особливостями конкретного процесу.

В цілому контактне дозування дозволяє зробити набагато мініатюрніші краплі, ніж безконтактні системи, але дозуюча насадка повинна бути розміщена досить близько до поверхні нанесення — так, щоб крапля матеріалу могла одночасно контактувати з поверхнею нанесення і з кінцем насадки дозування. У складі автоматизованих дозуючих систем цей метод потребує більше часу, оскільки щоразу необхідно опускати дозувальну насадку на певну висоту над поверхнею нанесення і потім знову піднімати до того, як перемістити насадку до наступної точки нанесення.

Всупереч цьому безконтактне дозування дозволяє суттєво прискорити процес, оскільки не потрібно опускати і піднімати насадку по осі Z. В результаті ми отримуємо набагато вищі швидкості спрацьовування струменевого клапана (зазвичай п'єзоелектричного) і більш високу швидкість, ніж при використанні насадки, що дозує, що скорочує час операції.

У складі автоматичних дозуючих систем деякі клапани здатні дозувати рідини об'ємом від 0,5 нл та діаметром від 200 мкм. Безконтактні системи також можуть дозувати як дуже рідкі рідини з в'язкістю від 1 до 5 сП, так і дуже густі матеріали з в'язкістю до 500000 сП на швидкості до 1000 Гц.

Правильно підібрані системи з прецизійними автоматичними дозаторами можуть з високою точністю та повторюваністю наносити строго певну кількість матеріалу у задане програмою місце, включаючи важкодоступні зони, нерівні поверхні та краї виробів. При ручних операціях акуратність дозування рідини найвищою мірою залежить від навичок фахівця. Навпаки, автоматизовані системи дозування можна запрограмувати на високоточне, дуже точне нанесення крапель, смужок, кіл, дуг і складних дуг. Такі системи, як правило, розробляються з урахуванням того, щоб вони могли зберігати велику кількість програм дозування та вилучати їх за потреби. Чим більше високотехнологічна система дозування, тим акуратніше і з меншими допусками вона виконуватиме навіть найскладніші завдання дозування.

Окремі системи дозування призначені виключно для високоточного переміщення виконавчого органу до заданої точки. Інші ж, більш просунуті, мають додаткову камеру, яка дозволяє автоматично збільшити виріб для кращого позиціонування головки, що дозує, надаючи можливість попереднього перегляду процесу на екрані. Цей додатковий функціонал дозволяє оператору побачити на екрані збільшене зображення виробу. Використання навіть найпримітивнішого машинного зору усуває необхідність здогадуватися про ті чи інші параметри у процесі роботи, скорочуючи час програмування складних завдань.

Деякі автоматизовані системи дозування, оснащені машинним зором, здатні підлаштовувати програму відповідно до поточного положення виробу, положення виробів щодо один одного або враховувати допуски робочого столика. Системи машинного зору

можуть бути інтегровані з вбудованим програмним забезпеченням системи дозування і задавати відповідну точку на виробі. Це дозволяє автоматизованій системі зміщувати точки нанесення матеріалу та шляхи дозування відповідно до зміни положення того чи іншого виробу. У багатьох випадках ці системи також можуть давати оптичне підтвердження фізичної наявності виробу в зоні нанесення. Тобто дозування матеріалу відбуватиметься лише коли виріб справді перебуває на робочому майданчику. Більш просунуті системи машинного зору часто мають більш досконалу камеру, більш складне програмування та енкодери у конфігураціях із замкнутим контуром, що дозволяє досягти високоточних, акуратних та повторюваних результатів у складних виробничих операціях.

Розташування виробу на робочій поверхні, нерівномірні поверхні, перепади по товщині та деформовані поверхні можуть перевищити допуски, схвалені для того чи іншого процесу дозування, особливо в тих системах, де значну роль відіграє контакт між насадкою, що дозує, і поверхнею нанесення, а сама система не може компенсувати подібні відхилення. Залежно від складності виробу, що виробляється, контактне дозування може пошкодити крихкі поверхні. Щоб керувати цими відхиленнями деякі автоматизовані системи дозування мають вбудований безконтактний лазерний датчик висоти.

Гарним прикладом використання лазерного датчика висоти для вимірювання перепадів висоти може бути процес дозування навколо компонентів, щільно встановлених на поверхні друкованої плати. При вбудовуванні лазерного датчика висоти в автоматичну систему дозування система отримує можливість визначати відстань між кінцем насадки або форсункою клапана та поверхнею нанесення. Геометрія нанесення рідини та акуратність її розміщення на поверхні найчастіше знаходяться у прямій залежності від точності позиціонування та висоти розташування насадки щодо поверхні. Функціонал лазерного датчика висоти дозволяє оператору підтримувати задані значення дози та точності нанесення по всій довжині навіть самих довгих та нерівномірних виробів. Крім того, лазерний датчик висоти також гарантує, що насадка не торкнеться поверхні, що дозволить уникнути забруднень та запобігти пошкодженню крихких виробів.

Програмне забезпечення може бути найкритичнішою частиною автоматизованої системи дозування, оскільки саме воно керує всією системою, створює повну інтеграцію всіх компонентів та підсистем, забезпечує інтерфейс між машиною та оператором, а також визначає, наскільки просто чи складно керуватиме роботою системи. Сучасне ПЗ, інтуїтивне та максимально просте у використанні, допомагає повністю координувати процес дозування, дає практично безмежні можливості при програмуванні, а також може стати наріжним каменем при створенні систем із замкнутим контуром зв'язку, що дозволяє безпосередньо в процесі роботи відстежувати всі необхідні параметри та коригувати їх. Наприклад, система із замкнутим контуром зв'язку забезпечує розташування дозуючої головки саме там, де вона має бути. Після програмування та внесення всіх параметрів дозування система може постійно під час операції виконувати коригування дозування залежно від зміни умов.

В даний час автоматичні системи дозування виробляються з різними конфігураціями та розмірами робочих столів. Це і станції дозування, що стоять окремо, і настільні системи, і системи, що вбудовуються у виробничі лінії. Правильність підбору розміру системи та її конфігурації визначається розміром виробу, необхідної продуктивністю та

загальними характеристиками конкретного виробничого процесу. Ті виробництва, яким потрібен вибір — чи це має бути окрема або настільна система, — повинні враховувати можливості розширення, нарощування продуктивності системи. Деякі системи можуть оснащуватися не однією, а кількома дозуючими головками і, маючи дещо більший за розміром робочий майданчик здатні подвоїти продуктивність після додавання мінімальної кількості модулів. Крім того, вибираючи оптимальну систему дозування, виробники повинні розуміти вимоги свого технологічного процесу, особливо з огляду на те, що сучасні високотехнологічні виробництва використовують величезну кількість вузькоспеціалізованих рішень та матеріалів, виконаних на їх індивідуальні замовлення.

При зменшенні розмірів високотехнологічних пристроїв та виробів компанії все частіше звертають увагу на роботизацію більшості технологічних процесів. Роботизовані системи, які створені спеціально для прецизійного дозування рідин, особливо цікаві та перспективні. Автоматизація систем дозування спричиняє скорочення часу технологічного циклу, підвищення продуктивності та якості кінцевого продукту в порівнянні з традиційними ручними системами.

Щоб отримати максимальний ефект від автоматизації процесу дозування, кожне виробництво має провести повний аудит усієї технології, вимог до нанесення рідин, можливих проблем, необхідних ресурсів та середньострокових цілей задовго до того, як розпочати автоматизацію тих чи інших операцій технологічного процесу.

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

УДК 517.53:512.13

*Левківська Л.В.,**Шевчук Л.В.**к. т. н.,**доценти кафедри вищої математики,
Національний транспортний університет*

ЗА МЕЖАМИ ОДИНИЧНОГО ВІДРІЗКА: ЯК КОМПЛЕКСНІ ЧИСЛА РОЗШИРЮЮТЬ ГОРИЗОНТИ ТРИГОНОМЕТРІЇ

Вступ та постановка проблеми. При розв'язуванні основних тригонометричних рівнянь $\sin x = a$, $\cos x = a$ у курсі тригонометрії накладається суворе обмеження $|a| \leq 1$. Воно обумовлене областю значень тригонометричних функцій для дійсного аргументу. Проте сучасна математика та її прикладні аспекти (електротехніка, квантова механіка, теорія коливань) вимагають дослідження поведінки цих функцій поза межами дійсної прямої. Постає питання: чи існують розв'язки при $|a| > 1$ та як їх ефективно знаходити? Використання функцій комплексної змінної дозволяє не просто знайти ці розв'язки, а й відкрити нові властивості вже знайомих нам функцій.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Якщо обмежитись областю дійсних чисел, то приведенне вище обмеження саме собою зрозуміле. Але якщо розглянути цю проблему в області комплексних чисел, враховуючи властивості логарифмічної функції, то вказане обмеження можна зняти. Сучасні фундаментальні праці [1-2] підтверджують, що використання логарифмічної функції в комплексній області перетворює «неможливі» рівняння на цілком розв'язувані алгебраїчні задачі.

Мета роботи продемонструвати алгоритм розв'язання тригонометричних рівнянь для будь-якого значення a , застосовуючи апарат теорії функцій комплексної змінної.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо як додатковий матеріал питання про логарифмічну функцію в області комплексних чисел. Ще Ейлер у 1749 році відмітив, що логарифмічна функція є багатозначною: її дійсна частина визначена однозначно, а уявна з точністю до 2π [3], а саме:

$$\ln z = \ln |z| + i(\varphi + 2k\pi), \quad k \in \mathbb{Z}, \quad (1)$$

де $\varphi = \arg z$.

Перейдемо до розв'язування приведених вище рівнянь:

$$\sin x = a, \quad \cos x = a, \quad (2)$$

при цьому за основу візьмемо відому формулу Ейлера:

$$e^{iz} = \cos z + i \sin z, \quad (3)$$

з якої неважко отримати:

$$\sin z = \frac{e^{iz} - e^{-iz}}{2i}; \quad \cos z = \frac{e^{iz} + e^{-iz}}{2}. \quad (4)$$

Розглянемо спочатку рівняння $\cos z = a$. Тоді $\frac{e^{iz} + e^{-iz}}{2} = a$, звідки отримаємо рівняння:

$$e^{2iz} - 2ae^{iz} + 1 = 0. \quad (5)$$

При $|a| \leq 1$ коренями цього рівняння будуть:

$$e^{iz} = a \pm i\sqrt{1-a^2}. \quad (6)$$

Враховуючи [3], отримуємо:

$$iz = \ln \left| a \pm i\sqrt{1-a^2} \right| + i(\varphi + 2k\pi), \quad k \in \mathbb{Z},$$

$$\text{де } \varphi = \arg \left(a \pm i\sqrt{1-a^2} \right).$$

Очевидно $\left| a \pm i\sqrt{1-a^2} \right| = 1$, $\varphi = \pm \arccos a$, тому при $|a| \leq 1$, отримаємо розв'язок рівняння $\cos z = a$ у вигляді:

$$z = \pm \arccos a + 2k\pi, \quad k \in \mathbb{Z}. \quad (7)$$

Цей результат відомий із шкільного курсу тригонометрії.

Тепер розглянемо випадок, коли $|a| > 1$. При цьому корені квадратного рівняння (5) запишемо у вигляді:

$$iz = \ln \left(a \pm \sqrt{a^2 - 1} \right). \quad (8)$$

Враховуючи [3], отримаємо:

$$z = (\varphi + 2k\pi) - i \ln \left| a \pm \sqrt{a^2 - 1} \right|, \quad k \in \mathbb{Z}, \quad (9)$$

$$\text{де } \varphi = \arg \left(a \pm \sqrt{a^2 - 1} \right).$$

При $|a| > 1$, $\varphi = 0$ і очевидно $\left(a - \sqrt{a^2 - 1} \right) = \left(a + \sqrt{a^2 - 1} \right)^{-1}$. Тому знайдемо розв'язок рівняння $\cos z = a$ у вигляді:

$$z = 2k\pi \pm i \ln \left| a + \sqrt{a^2 - 1} \right|, \quad k \in \mathbb{Z}. \quad (10)$$

При $a < -1$, $\varphi = \pi$, матимемо:

$$z = \pi(2k + 1) \pm i \ln \left| a + \sqrt{a^2 - 1} \right|, \quad k \in \mathbb{Z}. \quad (11)$$

Тепер розглянемо рівняння $\sin z = a$. Тоді з (4), маємо:

$$e^{2iz} - 2ae^{iz}i - 1 = 0. \quad (12)$$

При $|a| \leq 1$ його корені будуть мати вигляд:

$$e^{iz} = ai \pm \sqrt{1 - a^2}. \quad (13)$$

Враховуючи [3], отримаємо:

$$iz = \ln \left| ai \pm \sqrt{1 - a^2} \right| + i(\varphi + 2k\pi), \quad k \in \mathbb{Z}, \quad (14)$$

$$\text{де } \varphi = \arg \left(ai \pm \sqrt{1 - a^2} \right).$$

$$\text{Очевидно } \left| ai \pm \sqrt{1 - a^2} \right| = 1, \quad \arg \left(ai + \sqrt{1 - a^2} \right) = \arcsin a,$$

$$\arg \left(ai - \sqrt{1 - a^2} \right) = \pi - \arcsin a.$$

Отже $z = \arcsin a + 2k\pi$ і $z = \pi - \arcsin a + 2k\pi$ ($k \in \mathbb{Z}$), що відповідає відомому результату із тригонометрії:

$$z = (-1)^n \arcsin a + n\pi, \quad n \in \mathbb{Z}. \quad (15)$$

Тепер розглянемо випадок, коли $|a| > 1$.

При $a > 1$ матимемо:

$$z = \frac{\pi}{2} (4k + 1) \pm i \ln \left| a + \sqrt{a^2 - 1} \right|, \quad k \in \mathbb{Z}. \quad (16)$$

При $a < -1$:

$$z = \frac{\pi}{2} (4k - 1) \pm i \ln \left| a + \sqrt{a^2 - 1} \right|, \quad k \in \mathbb{Z}. \quad (17)$$

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Для комплексного аргументу косинус може набувати будь-яких значень, а розв'язки стають комплексними числами, де уявна частина відповідає за "вихід" значення функції за межі одиничного відрізка.

Проведені дослідження дали можливість зняти обмеження $|a| \leq 1$ при розв'язуванні основних тригонометричних рівнянь і знаходити їх розв'язки при $|a| > 1$. Крім цього ми ще раз впевнились наскільки широким є поняття комплексних чисел, в області яких знаходять відповіді на питання, на які неможливо знайти відповідь в області дійсних чисел. Таким же методом можна знаходити розв'язки й інших тригонометричних рівнянь, а саме $\operatorname{tg} x = a$, $\operatorname{ctg} x = a$.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козаченко Ю. В., Довгай Б. В., Жигайло О. О. Теорія функцій комплексної змінної: підручник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2021. 287 с.
2. Боднар Д. І., Голуб О. П. Математичний аналіз (функції комплексної змінної, операційне числення): навчальний посібник. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 164 с.
3. Лопушанський О. В., Заторський Р. А. Основи комплексного аналізу: курс лекцій. Івано-Франківськ: ПНУ, 2024. 156 с.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Andrii Babych and Hlib Zelinskyi

Cadets of Lviv State University of Life Safety

Scientific supervisor – Maryna Kucherenko

Lecturer at the Department of Foreign

Languages and Translation Studies

of Lviv State University of Life Safety

NATIONAL ANTHEMS AS MARKERS OF NATIONAL IDENTITY: A TRANSLATION PERSPECTIVE

National anthems function as condensed verbal symbols of statehood, collective memory, and national identity. As ritualized texts with high ideological and emotional density, they pose particular challenges in translation, where linguistic, cultural, and political dimensions intersect. This paper explores national anthems as translation objects through a comparative philological analysis of selected anthems from different linguistic and cultural traditions. By examining official and widely used English translations of national anthems, the study identifies dominant translation strategies, recurrent semantic shifts, and ideological adaptations. The research demonstrates that translations of anthems rarely function as neutral linguistic transfers; instead, they reflect deliberate choices aimed at preserving symbolic authority, rhetorical solemnity, and internationally acceptable representations of national identity. The findings contribute to translation studies by positioning national anthems as a distinct genre of politically charged texts that require an integrated philological and cultural approach.

Keywords: national anthem, national identity, translation studies, philology, cultural semantics, ideological translation

National anthems represent one of the most symbolically saturated forms of verbal expression within national cultures. As official state symbols, they function not merely as ceremonial songs but as ideologically charged texts that articulate collective values, historical memory, and national self-perception. Their linguistic structure is characterized by elevated style, metaphorical density, and performative intent, which together construct a shared sense of identity. When such texts are translated, particularly into English as a global lingua franca, they undergo complex processes of semantic, stylistic, and ideological transformation. The analysis focuses on national anthems as a specific object of translation by analyzing selected fragments of original texts and their English translations from a philological perspective.

National anthems occupy a hybrid position between poetry and political discourse. They employ poetic devices such as metaphor, personification, parallelism, and rhythm, while simultaneously functioning as declarations of sovereignty and unity. As Benedict Anderson argues, nations are “imagined communities” constructed through shared symbols and narratives [1]. The national anthem, as a recurrently performed text, plays a crucial role in sustaining this imagined

unity. Translation of such a text therefore involves not only linguistic mediation but also the reinterpretation of national narratives for external audiences.

The present study focuses on a comparative analysis of several national anthems and their widely accepted English translations: the French “La Marseillaise,” the Ukrainian “*She ne vmerla Ukrainy*,” the American “The Star-Spangled Banner,” and the Canadian “O Canada.” The selection reflects diversity in historical experience, ideological orientation, and linguistic tradition. The analysis concentrates on specific lexical units, metaphors, and syntactic structures that are central to the construction of national identity in the source texts.

A revealing example of ideological tension in translation can be found in the French national anthem. The original line from “La Marseillaise” reads: “*Qu’un sang impur abreuve nos sillons*” [2]. A common English translation renders this as: “*Let impure blood water our furrows*.” [3]

From a philological standpoint, the French adjective *impur* carries strong moral and political connotations, historically referring to enemies of the Revolution rather than to biological impurity. While the English adjective *impure* formally corresponds to the source lexeme, its semantic range in contemporary English lacks the same revolutionary specificity and may even suggest racial or biological undertones unintended in the original context. This demonstrates what Antoine Berman describes as a “decontextualization of historical semantics” in translation [4]. As a result, the ideological clarity of the source text is partially obscured for the target audience.

Moreover, some modern English versions of “La Marseillaise” further soften the violent imagery by paraphrasing or omitting the line altogether, replacing it with more abstract formulations of resistance or freedom [5]. Such strategies indicate an attempt to align the translated text with contemporary international norms, where explicit revolutionary violence may be perceived as problematic.

The Ukrainian national anthem provides another illustrative case. The opening line of the original text states: “*Ще не вмерла України ні слава, ні воля*» [6]. The standard English translation reads: “*Ukraine has not yet perished, neither her glory nor her freedom*.” [7].

The verb phrase *ще не вмерла* (“has not yet died”) encodes a historically grounded sense of existential threat, reflecting Ukraine’s long history of statelessness and struggle for sovereignty. While the English translation is lexically accurate, its pragmatic effect differs. In English, the phrase “has not yet perished” may sound archaic or overly dramatic, prompting alternative translations such as “Ukraine’s glory and freedom have not yet faded” [8]. These variations reveal a tension between semantic fidelity and pragmatic acceptability. The translation thus subtly reframes national identity from one of survival against annihilation to one of endurance and continuity.

Metaphorical structures in anthems also undergo transformation. In “The Star-Spangled Banner,” the central symbol of the flag functions as a metonym for national survival: “*That star-spangled banner yet wave / O’er the land of the free and the home of the brave*” [9].

Since English is both the source and target language in this case, translation issues arise primarily in translations into other languages. However, when the anthem is explained or paraphrased in international contexts, the metaphor of the flag is often foregrounded as a universal symbol of freedom, while its specific historical reference to the War of 1812 is backgrounded or omitted [10]. This demonstrates how translation and metatextual mediation reshape the focus of national narratives.

The Canadian anthem “O Canada” illustrates how ideological shifts are reflected in translation and revision. The original French version includes the line: “*Car ton bras sait porter l’épée, / Il sait porter la croix*” [11]. A traditional English translation renders this as: “*For thy arm knows how to wield the sword; / It knows how to carry the cross*” [12].

The explicit reference to Christianity (*la croix*) embeds religious identity within the national narrative. In contemporary English versions used in official contexts, this line is frequently omitted or replaced, reflecting Canada’s modern emphasis on multiculturalism and secularism [13]. This selective translation strategy demonstrates how national anthems, when mediated through translation, become sites of ideological negotiation rather than fixed textual artifacts.

Syntactic analysis further reveals patterns of transformation. Many anthems rely heavily on the first-person plural to enact collective identity. For example, in “La Marseillaise,” repeated imperatives such as “*Marchons, marchons!*” construct an active, mobilized collective subject [2]. English translations often retain the imperative (“Let us march”), but the performative force is weakened by the auxiliary construction, which sounds less immediate in English. This supports Roman Jakobson’s observation that grammatical categories are not always functionally equivalent across languages [14].

Another significant aspect is the loss of musical and rhythmic structure in translation. Anthem lyrics are inseparable from melody, which reinforces emotional impact and memorability. English translations, particularly prose-oriented ones used in academic or diplomatic contexts, typically abandon rhyme and meter. As a result, the translated text functions as an explanatory representation rather than a performable equivalent. This aligns with Lawrence Venuti’s notion of translation as an interpretive act shaped by target-culture expectations [15].

The cumulative effect of these transformations suggests that translations of national anthems do not aim at full equivalence but at symbolic intelligibility. They present a curated version of national identity, emphasizing values that resonate internationally while downplaying culturally specific or ideologically sensitive elements. From a philological perspective, this process can be understood as a form of secondary text production, where the translated anthem operates as a paratext accompanying the original rather than replacing it.

In conclusion, national anthems constitute a distinct and highly complex category of translation objects. Their translation involves far more than lexical substitution; it requires navigating historical semantics, ideological implications, and cultural symbolism. Through the analysis of specific textual fragments and their English translations, this study demonstrates that translation reshapes national identity by reframing it within a global communicative space. Recognizing the philological and ideological dimensions of anthem translation allows for a deeper understanding of how nations represent themselves linguistically beyond their own borders.

REFERENCES

1. Anderson, B. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 2006.
2. Rouget de Lisle, C. *La Marseillaise*. 1792.
3. “La Marseillaise – English Translation.” *Encyclopaedia Britannica*.

4. Berman, A. The Experience of the Foreign: Culture and Translation in Romantic Germany. Albany: SUNY Press, 1992.
5. Eco, U. Experiences in Translation. Toronto: University of Toronto Press, 2001.
6. Chubynskyi, P. Shche ne vmerla Ukrainy. 1863.
7. "State Anthem of Ukraine – Official English Translation." President of Ukraine.
8. Plokhyy, S. The Gates of Europe: A History of Ukraine. New York: Basic Books, 2015.
9. Key, F. S. The Star-Spangled Banner. 1814.
10. Glassberg, D. "Public History and National Symbols." The Public Historian, vol. 18, no. 2, 1996.
11. Routhier, A.-B. Ô Canada. 1880.
12. Government of Canada. "O Canada – Lyrics."
13. Hobsbawm, E. Nations and Nationalism since 1780. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
14. Jakobson, R. "On Linguistic Aspects of Translation." In On Translation, Harvard University Press, 1959.
15. Venuti, L. The Translator's Invisibility. London: Routledge, 1995.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Болотіна Маргарита Миколаївна

здобувач вищої освіти факультету

міжнародної торгівлі та права

Державний торговельно - економічний університет,

Україна

Науковий керівник: Лата Наталія Федорівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри

міжнародного, цивільного та комерційного права

Державний торговельно - економічний університет,

Україна

АДВОКАТУРА ЯК ПРАВОЗАХИСНИЙ ІНСТИТУТ

В кожній демократичній країні за громадянами закріплюються права, обов'язки та гарантії. Для того щоб їх дотримувалися у суспільстві здійснюється певні захисні функції з боку держави, натомість є випадки, коли державні органи не в змозі проконтролювати дотримання певних прав людини.

У таких випадках особливого значення набувають недержавні механізми захисту прав і свобод людини, серед яких провідне місце посідає адвокатура. Саме вона виступає ефективним інструментом відновлення порушених прав, забезпечуючи громадянам доступ до кваліфікованої правничої допомоги та можливість відстояти свої законні інтереси у взаємовідносинах із державою. Адвокат, діючи незалежно від органів влади, здатний об'єктивно оцінити правову ситуацію, виявити порушення та застосувати передбачені законом засоби захисту.

Конституцією України кожному гарантується право на правову допомогу, включаючи й безоплатну допомогу (ст. 59). Це право впливає зі змісту Основного Закону та є складовою правового статусу особи [1].

Адвокатська діяльність є неоднозначною, є думки в суспільстві, що адвокат – це більше як самостійна особа, яка здійснює професійну діяльність з метою доходу та діє лише в інтересах певного клієнта, однак зазначимо, що відстоюючи права та законні інтереси окремої особи, адвокат одночасно діє в інтересах суспільства та держави, сприяючи зміцненню законності. Така подвійна роль адвоката є не конфліктною, а взаємодоповнюючою. Коли захисник допомагає підсудному реалізувати його процесуальні права, він тим самим сприяє всебічному та об'єктивному розгляду справи. Це, у свою чергу, підвищує ймовірність винесення законного, обґрунтованого і справедливого вироку. Таким чином, адвокатська діяльність служить не лише інтересам

конкретного клієнта, але й загальним інтересам правосуддя та верховенства права в державі [2].

Адвокатура діє в рамках певних державних систем і соціальних механізмів і тому має на меті сприяти захисту законних інтересів громадян, особливо законних інтересів свого суспільства та держави. Крім того, вона відіграє провідну роль у встановленні та підтримці верховенства права та захисту прав людини. Оскільки, саме через адвокатуру правова держава реалізує можливість гарантувати своїм громадянам їхні права і свободи, вони розглядаються як комплексний прояв як державних, так і суспільних інтересів. З одного боку, діяльність адвокатів має конституційно визначений державно-значущий характер, а з іншого боку, адвокати повинні бути максимально незалежними від держави, щоб ефективно захищати громадян та юридичних осіб від адміністративного свавілля. Адвокатура – унікальне правове явище, єдина організація, що виконує функцію держави (публічного права) і не є державним органом [3].

Для того щоб забезпечити належний рівень надання правничої допомоги повинні діяти певні регульовальні заходи та органи, що будуть здійснювати нагляд за дотриманням стандартів професійної діяльності та етичних норм. Через систему кваліфікаційно-дисциплінарних органів адвокатура забезпечує баланс між професійною автономією адвокатів і їхньою відповідальністю перед суспільством. Це сприяє підвищенню довіри громадян до інституту адвокатури та правової системи загалом.

В Україні певний контроль та дотримання правил при здійсненні професійної діяльності здійснює об'єднана в єдину систему через Національну асоціацію адвокатів України (НААУ), яка координує роботу органів адвокатського самоврядування, здійснює контроль за дотриманням професійних стандартів, проводить атестацію та дисциплінарні провадження [4]. Крім того, функціонують Ради адвокатів регіонів, Кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія та Конференція адвокатів України [5].

Зазначимо, що ці органи забезпечують належний рівень професійної підготовки адвокатів, контроль за їх кваліфікацією, а також розгляд питань дисциплінарної відповідальності у разі порушення норм законодавства або правил адвокатської етики. Такий механізм саморегулювання дозволяє адвокатурі зберігати свою незалежність від державних органів, водночас залишаючись відповідальною перед суспільством.

Дотримання адвокатами етичних норм – це один із механізмів захисту прав людини, адвокат повинен уникати конфлікту інтересів, діяти добросовісно та сумлінно, не вводити клієнта в оману щодо перспектив справи, а також зберігати адвокатську таємницю незалежно від обставин справи. Дотримання цих вимог є обов'язковою умовою належного здійснення правничої допомоги, яка гарантується законодавством [6].

Отже, адвокатура є одним із ключових правозахисних інститутів демократичної держави, який забезпечує реальне здійснення та захист прав і свобод людини. В умовах, коли державні органи не завжди спроможні ефективно гарантувати дотримання прав громадян, саме адвокатура виступає важливим недержавним механізмом відновлення порушених прав і забезпечення доступу до правосуддя. Адвокатура в Україні є не лише професійною діяльністю, а й важливим суспільним інститутом, від ефективності якого залежить рівень довіри громадян до правосуддя та правової системи загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Белов Д. М., Гейнер К.-С. Л. «Інститут адвокатури як ключовий елемент розбудови правової держави: сучасні виклики та перспективи» — наукова публікація у Науковому віснику Ужгородського національного університету, Серія «Право», випуск 85: частина 4 URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b18a9cdd-78d9-454a-ab96-b83ddb0b5932/content>
3. Олашин М. М. «Адвокатура як форма реалізації державних гарантій права на правову допомогу в Україні», опублікована в Alfred Nobel University Journal of Law, 2023, № 2(7) URL: https://web.archive.org/web/20240408134010id_/https://law.duan.edu.ua/images/PDF/2023/2/7.pdf
4. Національна асоціація адвокатів України : офіц. вебсайт [Електронний ресурс] URL: <https://unba.org.ua/>
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI (зі змін. і допов.). – Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
6. Правила адвокатської етики : Правила; 3-їзд адвокатів України від 09.06.2017 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001891-17>

Бровко А.В.

здобувачка вищої освіти гр. ПР-221

Науковий керівник: Шпомер А.І.,

к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Актуальність. Судовий захист прав інтелектуальної власності є ключовим чинником розвитку економіки та бізнесу. У сучасних умовах постійного оновлення законодавства, реформування судової системи та розвитку цифрових технологій забезпечення прав власників інтелектуальних активів набуває стратегічного значення.

Стан дослідження. Тема захисту прав інтелектуальної власності в Україні є предметом активного наукового дослідження провідних вітчизняних учених, серед яких: Г. Андрощук, В. Гришко, О. Дорошенко, А. Максименко, А. Кодинець, О. Орлюк та О. Хартінова. Вони зосереджують увагу на вдосконаленні нормативно-правової бази, гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами, підвищенні ефективності роботи судів та впровадженні сучасних технологій для захисту інтелектуальних прав і виявлення порушень.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз механізмів судового захисту прав інтелектуальної власності, виявлення особливостей розгляду спорів у цій сфері та визначення шляхів удосконалення чинного законодавства і судової практики. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: провести комплексне дослідження, що включає вивчення теоретичних основ захисту прав інтелектуальної власності, аналіз практики господарських судів України, а також узагальнення та оцінку досвіду європейських країн у сфері судового захисту інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Захист прав інтелектуальної власності в господарських судах України здійснюється на основі норм вітчизняного законодавства, зокрема Конституції України, Цивільного кодексу, Господарського кодексу, а також спеціальних законів: «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про захист від недобросовісної конкуренції». Важливе значення у сфері захисту інтелектуальної власності мають і міжнародно-правові акти та європейські стандарти, зокрема Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) та Директива Європейського Парламенту і Ради ЄС 2004/48/ЄС щодо забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності. У науковій літературі наголошується, що судовий захист є важливою ознакою демократичної правової держави [1].

Механізм захисту прав інтелектуальної власності розглядається як складна система, що охоплює матеріальні та процесуальні норми, форми, способи і засоби захисту, а також діяльність суб'єктів і уповноважених органів. Його функціонування проявляється у взаємодії власника прав з компетентним органом, у межах якої особа реалізує своє право на захист шляхом обрання форми та способу відновлення порушених прав у встановленій процесуальній формі [2].

Право на звернення до суду у спрахх щодо інтелектуальної власності, передбачене законодавством, що регулює відповідні правовідносини (зокрема ст. 432 ЦК України, ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права», ст. 25 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та інші), є гарантованим. У рамках судово-правової реформи 2016–2017 рр. законодавець встановив, що справи про захист прав інтелектуальної власності розглядаються за правилами господарського судочинства. Водночас, залежно від суб'єктивного складу учасників процесу, ці спори можуть розглядатися як за нормами господарського, так і цивільного процесуального законодавства.

Відповідно до ч. 2 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України (ГПК України), Вищий суд з питань інтелектуальної власності здійснює розгляд справ, пов'язаних із правами інтелектуальної власності, зокрема: 1) справи у спрахх щодо прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку (знак для товарів і послуг), комерційне найменування та інших прав інтелектуальної власності, в тому числі щодо права попереднього користування; 2) справи у спрахх щодо реєстрації, обліку прав інтелектуальної власності, визнання недійсними, продовження дії, дострокового припинення патентів, свідоцтв, інших актів, що посвідчують або на підставі яких виникають такі права, або які порушують такі права чи пов'язані з ними законні інтереси; 3) справи про визнання торговельної марки добре відомою; 4) справи у спрахх щодо прав автора та суміжних прав, в тому числі спрахх щодо колективного управління майновими правами автора та суміжними правами; 5) справи у спрахх щодо укладання, зміни, розірвання і виконання договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерційної концесії; 6) справи у спрахх, які виникають із відносин, пов'язаних із захистом від недобросовісної конкуренції, щодо: неправомірного використання позначень або товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; збирання, розголошення та використання комерційної таємниці; оскарження рішень Антимонопольного комітету України із визначених цим пунктом питань [3].

Наразі Вищий суд з питань інтелектуальної власності не створений і не функціонує. До початку його діяльності справи щодо прав інтелектуальної власності розглядаються судами відповідно до правил юрисдикції, що діяли до набрання чинності новою редакцією ГПК України (п. 16 ст. 1 розділу XI) [3]. Відсутність функціонуючого Вищого суду створює невизначеність щодо юрисдикції, яку компенсує практика господарських судів із застосуванням рішень Європейського суду з прав людини. Законодавство не зобов'язує позивача посилатися на міжнародну судову практику, а ст. 162 ГПК України не забороняє такого посилання. Використання рішень ЄСПЛ, зокрема Конвенції про захист прав людини та протоколів до неї, визнане позитивним та відповідає принципам господарського судочинства: диспозитивності, верховенства права, законності та обґрунтованості судового рішення [4, с. 76].

Захист прав інтелектуальної власності в Україні здійснюється у межах позовного та наказного провадження, однак відсутність спеціальних процесуальних норм зумовлює потребу їх удосконалення. Розвиток цифрових технологій породжує нові форми правопорушень, що вимагає оновлення механізмів судового захисту, зокрема із використанням генеративного інтелекту. Доцільно передбачити у ст. 29 ГПК України право позивача звертатися до суду за місцем проживання у випадках порушення прав на окупованих територіях, що забезпечить ефективність та адаптивність судового захисту.

Висновки. Ефективний захист прав інтелектуальної власності є критичним для розвитку бізнесу та економіки України. Незважаючи на достатньо розвинену законодавчу базу, її необхідно постійно вдосконалювати та гармонізувати з міжнародними стандартами. Судова практика, спеціалізація суддів та своєчасне встановлення порушень забезпечують правильне застосування норм і формування прецедентів. Підвищення ефективності можливе через спрощення процесуальних процедур, скорочення строків розгляду справ та активне використання альтернативних і правових механізмів, включно з роботою Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Комплексний підхід є визначальним для належного захисту інтелектуальних прав в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шабалін А. В. Актуальні питання захисту права інтелектуальної власності: навчально-практичний посібник. К.: НДІ ІВ НАПрН України. К. : Інтерсервіс, 2020. С.115.
2. Бенедисюк І. М. Механізм захисту права інтелектуальної власності: цивільно-правові аспекти. Авто. дис. канд. юридичн. наук., спец. 12.00.03. Національна академія правових наук України науково-дослідний інститут інтелектуальної власності. Київ., 2021 С. 4-5.
3. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України 06.11.1991 № 1798-XII. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12) (дата звернення: 06.10.2025).
4. Шабалін А.В. Захист права інтелектуальної власності в господарському судочинстві. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Том 36 (75). № 2. 2025. С. 73-78.

Богдана Гладій*Львівський державний університет внутрішніх справ*

ГАРАНТІЇ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Звільнення працівника є одним із найбільш чутливих етапів трудових правовідносин, оскільки безпосередньо зачіпає конституційне право особи на працю та соціальну захищеність. Відповідно до статті 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1, с. 14]. У зв'язку з цим держава встановлює систему правових гарантій, спрямованих на запобігання незаконному звільненню та захист прав працівника у разі припинення трудового договору.

Гарантії прав працівників при звільненні закріплені насамперед у Кодексі законів про працю України. Законодавець визначає вичерпний перелік підстав для звільнення, порядок його здійснення, а також обов'язки роботодавця щодо дотримання процедурних вимог. Зокрема, звільнення з ініціативи роботодавця допускається лише у випадках, прямо передбачених законом, та за умови суворого дотримання встановленої процедури [2, с. 23]. Це спрямовано на забезпечення стабільності трудових відносин і недопущення зловживань з боку роботодавців.

Важливою гарантією є обов'язок роботодавця попередити працівника про звільнення у визначені законом строки. Так, у разі скорочення чисельності або штату працівників роботодавець зобов'язаний персонально попередити працівника не пізніше ніж за два місяці до звільнення [3, с. 47]. Недотримання цієї вимоги є підставою для визнання звільнення незаконним у судовому порядку, що підтверджується усталеною судовою практикою.

Окреме місце у системі гарантій займають обмеження щодо звільнення окремих категорій працівників. Законодавство передбачає підвищений рівень захисту для вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до трьох років, одиноких матерів, а також працівників, які перебувають у відпустці або на лікарняному [2, с. 56]. Такі норми мають соціальне спрямування та відповідають міжнародним стандартам у сфері праці.

Не менш важливою гарантією є право працівника на отримання всіх належних йому виплат у день звільнення. Відповідно до статті 116 КЗпП України роботодавець зобов'язаний провести з працівником повний розрахунок у день припинення трудового договору, включаючи виплату заробітної плати, компенсації за невикористану відпустку та інших передбачених законом сум [4, с. 89]. Порухення цього обов'язку тягне за собою відповідальність роботодавця та нарахування середнього заробітку за весь час затримки.

На практиці значна кількість спорів виникає у зв'язку з порушенням процедури звільнення, неправильним оформленням документів або формальним зазначенням підстав, які не відповідають фактичним обставинам справи. Судова практика свідчить, що у разі найменших порушень вимог законодавства суди стають на бік працівника та

поновлюють його на роботі [5, с. 112]. Це підкреслює важливість належного правозастосування норм трудового права.

Особливої актуальності проблема гарантій прав працівників при звільненні набула в умовах воєнного стану. Тимчасові зміни трудового законодавства, з одного боку, спрямовані на забезпечення гнучкості трудових відносин, а з іншого — створюють ризики звуження обсягу трудових прав працівників [6, с. 34]. У таких умовах надзвичайно важливим є збереження балансу між інтересами роботодавців і працівників та недопущення необґрунтованих звільнень.

Значну роль у забезпеченні гарантій прав працівників при звільненні відіграє також діяльність профспілкових органів. Відповідно до законодавства, у ряді випадків звільнення працівника з ініціативи роботодавця можливе лише за попередньою згодою виборного органу первинної профспілкової організації, членом якої є працівник [2, с. 78]. Такий механізм покликаний запобігти необґрунтованим рішенням роботодавця та забезпечити додатковий рівень захисту трудових прав працівників.

Разом з тим на практиці участь профспілок у процедурі звільнення не завжди є ефективною. У деяких випадках роботодавці формально дотримуються вимоги щодо отримання згоди профспілки, не надаючи їй повної та об'єктивної інформації про обставини звільнення. Це призводить до ситуацій, коли профспілковий орган не має реальної можливості вплинути на рішення роботодавця, що негативно позначається на рівні захисту прав працівників [3, с. 214].

Окремої уваги заслуговує проблема звільнення працівників за угодою сторін. Хоча така підстава формально вважається добровільною, на практиці нерідко має місце прихований примус з боку роботодавця. Працівник погоджується на припинення трудових відносин, побоюючись негативних наслідків, зокрема звільнення за ініціативою роботодавця з менш вигідними умовами [4, с. 143]. У зв'язку з цим актуальним є питання посилення контролю за дотриманням принципу добровільності при застосуванні цієї підстави звільнення.

Важливим елементом гарантій прав працівників є право на судовий захист. Відповідно до статті 232 КЗпП України працівник має право звернутися до суду з позовом про поновлення на роботі у разі незаконного звільнення. Судовий захист трудових прав є ефективним інструментом відновлення порушених прав, що підтверджується численними рішеннями судів, у яких працівників поновлюють на роботі та стягують на їхню користь середній заробіток за час вимушеного прогулу [5, с. 119].

Разом із тим судовий розгляд трудових спорів має низку проблемних аспектів. До них належать тривалі строки розгляду справ, складність доведення незаконності звільнення, а також різне тлумачення судами окремих норм трудового законодавства [5, с. 126]. Це зумовлює необхідність формування єдиної судової практики та підвищення рівня правової визначеності у сфері звільнення працівників.

У контексті євроінтеграційних процесів важливого значення набуває гармонізація національного трудового законодавства з нормами міжнародного та європейського права. Зокрема, Конвенції Міжнародної організації праці встановлюють мінімальні стандарти захисту працівників від необґрунтованого звільнення, які повинні бути імплементовані у національне законодавство [6, с. 36]. У цьому аспекті актуальним є

перегляд окремих положень КЗпП України з метою їх приведення у відповідність до сучасних міжнародних стандартів.

Таким чином, гарантії прав працівників при звільненні є комплексною системою правових засобів, спрямованих на забезпечення стабільності трудових відносин і захист соціально-економічних прав працівників. Проблеми правозастосування у цій сфері зумовлені як недосконалістю законодавства, так і порушеннями з боку роботодавців. Вирішення цих проблем потребує подальшого вдосконалення трудового законодавства, узгодження його з міжнародними стандартами, посилення ролі профспілок та формування єдиної правозастосовної і судової практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. і доп.). – Київ : Юрінком Інтер, 2024. – 64 с.
2. Кодекс законів про працю України : наук.-практ. коментар / за ред. О. М. Ярошенка. – Київ : Право, 2023. – 640 с.
3. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник. – Київ : Знання, 2021. – 512 с.
4. Іншин М. І. Трудове право України : навч. посіб. – Київ : Алерта, 2022. – 368 с.
5. Судова практика у справах про звільнення з роботи / уклад. В. В. Жернаков. – Харків : Право, 2020. – 256 с.
6. Кисельова О. І. Особливості трудових правовідносин в умовах воєнного стану // Право України. – 2023. – № 6. – С. 30–38.

Богдана Гладій

Львівський державний університет внутрішніх справ

ГНУЧКИЙ РЕЖИМ РОБОЧОГО ЧАСУ: ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ

Трансформація трудових правовідносин у ХХІ столітті відбувається під впливом глибоких соціально-економічних, технологічних та правових змін, які зумовлюють перегляд традиційних підходів до організації праці. Класична модель фіксованого робочого часу дедалі частіше виявляється недостатньо ефективною в умовах цифровізації економіки, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, поширення дистанційної зайнятості та зростання ролі людського капіталу. У цьому контексті гнучкий режим робочого часу постає як один із ключових інструментів адаптації трудового права до сучасних викликів, що поєднує інтереси працівників і роботодавців та сприяє підвищенню ефективності трудової діяльності.

Гнучкий режим робочого часу в трудовому праві України закріплюється як особливий порядок організації робочого часу, за якого допускається відхилення від загального режиму роботи підприємства, установи чи організації. При цьому обов'язковою умовою є дотримання встановленої законодавством норми тривалості робочого часу за відповідний обліковий період. Такий режим може передбачати змінний час початку та закінчення роботи, фіксований обов'язковий період присутності працівника, а також гнучкий розподіл робочого часу протягом дня, тижня або іншого облікового періоду. Важливо підкреслити, що гнучкий режим не скасовує трудову дисципліну, а лише змінює форму її реалізації, що потребує чіткого нормативного та договірного врегулювання.

Однією з головних переваг гнучкого режиму робочого часу є його соціальна спрямованість. Запровадження такого режиму сприяє реалізації принципу гуманізації праці, оскільки дозволяє працівникові адаптувати робочий графік до власних фізіологічних, сімейних та соціальних потреб. Це особливо актуально в умовах зростання психоемоційного навантаження, професійного вигорання та необхідності забезпечення належного балансу між роботою та особистим життям. Можливість самостійно визначати час початку і завершення роботи позитивно впливає на стан здоров'я працівників, знижує рівень стресу та підвищує загальну задоволеність трудовою діяльністю.

З позиції роботодавця гнучкий режим робочого часу розглядається як ефективний інструмент управління персоналом. Його застосування дозволяє оптимізувати використання робочого часу, підвищити продуктивність праці та адаптувати виробничі процеси до змін ринкового середовища. У багатьох випадках гнучкий графік сприяє зниженню рівня прогулів, запізньов та плинності кадрів, оскільки працівники відчують більшу довіру та автономію у виконанні трудових обов'язків. Крім того, використання гнучкого режиму підвищує конкурентоспроможність роботодавця на ринку праці, що є особливо важливим в умовах дефіциту кваліфікованих кадрів.

Суттєвим чинником поширення гнучкого режиму робочого часу є розвиток дистанційної та надомної роботи, які стали масовим явищем у період пандемії COVID-19 та зберегли свою актуальність у подальшому. Використання цифрових технологій дозволяє здійснювати трудову діяльність незалежно від місця перебування працівника, що об'єктивно зумовлює необхідність гнучкого підходу до визначення робочого часу. У цьому сенсі гнучкий режим виступає логічним продовженням процесу модернізації трудового права та відповідає європейським тенденціям розвитку правового регулювання праці [2.с23].

Разом із тим, попри значні переваги, гнучкий режим робочого часу породжує низку правових і практичних ризиків, які не можуть бути проігноровані. Однією з найбільш поширених проблем є ускладнення обліку робочого часу. За відсутності належних механізмів фіксації фактично відпрацьованих годин виникає ризик порушення норм щодо тривалості робочого часу та оплати праці. У практиці нерідко трапляються ситуації, коли працівник фактично виконує роботу понад встановлену норму, не отримуючи за це відповідної компенсації, що суперечить принципу справедливої оплати праці [1.с45].

Іншим суттєвим ризиком є розмивання меж між робочим і неробочим часом. За умов гнучкого графіка, особливо у поєднанні з дистанційною роботою, працівник може перебувати у стані постійної доступності для роботодавця, що негативно впливає на право на відпочинок та відновлення працездатності. У таких умовах зростає ймовірність професійного вигорання, зниження продуктивності праці та погіршення психічного здоров'я працівників. Це свідчить про необхідність встановлення чітких меж реалізації гнучкого режиму та забезпечення ефективних гарантій дотримання права на відпочинок.

Особливу увагу слід приділити ризикам зловживань з боку роботодавця. Формально запроваджуючи гнучкий режим робочого часу, роботодавець може фактично перекладати ризики організації праці на працівника, не забезпечуючи належних умов праці та соціальних гарантій. У деяких випадках гнучкий режим використовується як інструмент прихованого збільшення тривалості робочого часу або уникнення відповідальності за порушення трудового законодавства. Такі практики підривають соціальну функцію трудового права та суперечать його захисному характеру.

Додатковою складністю набуває правове регулювання гнучкого режиму робочого часу в умовах воєнного стану. Тимчасові обмеження окремих трудових прав, зумовлені потребами оборони та безпеки держави, призвели до розширення можливостей застосування нестандартних форм організації праці. З одного боку, це дозволило зберегти зайнятість та забезпечити безперервність виробничих процесів, а з іншого — посилило ризики звуження трудових гарантій працівників. У таких умовах особливого значення набуває чітке договірне врегулювання гнучкого режиму робочого часу, визначення облікового періоду, порядку контролю та відповідальності сторін трудових правовідносин [3.с24].

У підсумку слід зазначити, що гнучкий режим робочого часу є складним і багатограним інститутом трудового права, який поєднує в собі як значний потенціал для підвищення ефективності праці, так і серйозні правові ризики. Його подальший розвиток має ґрунтуватися на принципах правової визначеності, соціальної справедливості та балансу інтересів сторін трудового договору. Забезпечення ефективного функціонування гнучкого

режиму робочого часу можливе лише за умови належного нормативного регулювання, чіткого визначення умов його застосування у трудових договорах та ефективного державного контролю за дотриманням трудового законодавства. Саме такий підхід дозволить перетворити гнучкий режим робочого часу на дієвий механізм модернізації трудового права України та підвищення рівня соціального захисту працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII (зі змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 18.12.2025).
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX (зі змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення: 18.12.2025).
3. Кисельова О. І. Гнучкі форми організації робочого часу в трудовому праві України. Підприємництво, господарство і право. 2023. № 5. С. 21–26.

*Дем'яненко Анастасія Романівна,
здобувачка вищої освіти
Науковий керівник – Сенченко Надія Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОКУРОРСЬКОЇ РИТОРИКИ

У сучасних умовах становлення правової держави риторика виступає одним із найважливіших інструментів ефективної роботи юристів, зокрема прокурорів. Вона не лише сприяє формуванню позитивного іміджу представників державного обвинувачення, а й безпосередньо впливає на те, як суспільство сприймає систему правосуддя. Мова прокурора повинна поєднувати логічну послідовність, доказову базу, високу етичність та психологічну врівноваженість, адже від якості цієї комунікації багато в чому залежить успіх у взаємодії з судом, захисниками та громадськістю. Вивчення та дослідження особливостей риторики прокурорів у сучасних умовах має велике практичне значення для підвищення якості юридичної діяльності та розвитку культури публічного виступу працівників прокуратури.

Риторика, якою володіє прокурор, є не просто вмінням переконувати, а справжнім мистецтвом обґрунтовано, системно й етично донести позицію обвинувачення до аудиторії. Мовлення прокурора слід розглядати як еталон правничої комунікації, адже навіть незначні відхилення від встановлених норм етики чи мовних стандартів можуть призвести до зниження рівня довіри до представника обвинувачення [1, с. 193–195]. Особливістю прокурорської риторики є її офіційно-публічний характер, що зумовлює суворе дотримання процесуальних рамок, а також вимогу коректності й чіткості у висловах [1, с. 196–197]. Прокурор у своєму виступі покликаний не лише описати фактичні обставини справи, а й продемонструвати глибоке розуміння юридичних норм та соціально-правового контексту, що підкреслює значущість його слів. Вкрай важливою є також здатність прогнозувати контраргументи сторони захисту та логічно їх спростовувати, що значно підсилює переконливість і демонструє високий рівень професійної підготовки.

Риторика прокурора має прямий вплив на створення позитивного громадського образу прокуратури; грамотно вибрана, спокійна та етична мова збудовує довіру до органів правопорядку, у той час як агресивна чи емоційно надмірно забарвлена риторика здатна цю довіру підірвати. Ідеальний обвинувач повинен показувати не стільки риторичну перевагу, скільки виваженість, професіоналізм і повагу до всіх учасників процесу, що є проявом високої правової культури. Не менш важливою є доступність мови прокурора: він має пояснювати складні юридичні терміни та поняття, щоб суд і

громадськість легко сприймали позицію обвинувачення, що суттєво зміцнює довіру до правової системи загалом [2, с. 8–20].

Етичний вимір прокурорської риторики є надзвичайно вагомим: дотримання принципів об'єктивності, доброзичливості і стриманості є фундаментальними для професійної поведінки прокурора [3, с. 77–85]. Обвинувач повинен уникати суб'єктивних особистісних оцінок підсудного, упереджених заяв і необґрунтованих висновків, які не підтверджені доказами. Високий рівень мовної культури та етично обґрунтовані аргументи є невід'ємними складовими переконливості прокурора в судовому процесі. До того ж етична риторика передбачає вміння балансувати між суворістю правової позиції та психологічним впливом, зберігаючи довіру всіх учасників процесу та уникаючи конфліктів у залі суду.

Деякі фахівці розглядають прокурорську риторику як міждисциплінарне явище, що об'єднує знання з права, логіки, психології й лінгвістики. Ефективність цієї риторики полягає у гармонійному поєднанні раціональних і емоційних засобів впливу, що допомагає встановити довіру слухачів і посилити аргументативну силу виступу. Водночас риторика прокурора має бути вільною від маніпуляцій, підпорядкованою етичним нормам, принципам правової культури та об'єктивності [4, с. 4–7]. Практично це означає, що прокурор повинен уміло змінювати тон і стиль своєї промови залежно від різної аудиторії – чи то суд, присяжні, потерпілі чи громадськість – при цьому зберігаючи переконливість і високий професіоналізм.

Таким чином, особливості прокурорської риторики полягають у її логічній послідовності, надійності доказової бази, етичності та відповідальності за висловлені думки. Високкокваліфікована мовна практика прокурора зобов'язана поєднувати силу логічної аргументації з культом слова, забезпечуючи як правовий, так і моральний вплив на суддів і суспільство. На нашу думку, розвиток риторичної компетентності серед прокурорів є одним із ключових завдань для вдосконалення сучасної юстиції в Україні. Зокрема, систематичні заняття з ораторського мистецтва, вивчення психології переконання і етичних стандартів, а також розбір практичних прикладів можуть значно підвищити якість професійної риторики і, відповідно, ефективність роботи прокуратури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шуляка Я., Романова В. Етика комунікації адвоката та прокурора. Молодий вчений. 2024. № 7 (131). С. 193–197. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-7-131-38> (дата звернення: 15.10.2025).
2. Амелін О. Ю. Імідж прокурорів та прокуратури в Україні: сучасний концепт. Правова держава. 2022. № 47. С. 8–20. URL: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.47.265275> (дата звернення: 15.10.2025).
3. Шемчук В. В. Професійна етика діяльності прокурора. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія юридична). 2023. № 1. С. 77–85. URL: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-1-10> (дата звернення: 16.10.2025).
5. Загребельна Н. А. Професійна риторика прокурора в системі юридичних наук. Держава та регіони. Серія: Право. 2017. № 4 (58). С. 4–7. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2017/3.pdf (дата звернення: 16.10.2025).

Дубницький Віктор Петрович
*судовий експерт групи трасологічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень.
Полтавський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України, Україна.*

ПОНЯТТЯ, ФОРМИ І ЗАВДАННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРЕМЕНТУ.

Для ефективного розкриття і розслідування кримінальних правопорушень нерідко виникає необхідність проводити слідчий експеримент.

Слідчий експеримент – слідча дія, яка проводиться шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань з метою перевірки і уточнення відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального провадження [1].

Слід зазначити, що слідчий експеримент в більшості випадків, спрямований на перевірку вже зібраних фактичних даних та доказів у відповідному кримінальному провадженні.

Проведення слідчого експерименту регламентовано ст. 240 КПК України. Так з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [2].

Аналізуючи наукову літературу можна визначити ряд основних форм і завдань, які виконує слідчий експеримент у провадженні:

- у першу чергу, це встановлення механізму вчинення кримінального правопорушення;
- перевірка висунутих слідчих версій;
- виявлення причин і умов, які сприяли або перешкоджали вчиненню кримінального правопорушення;
- перевірка та уточнення фактичних даних, що були одержані за результатами проведених окремих слідчих дій;
- отримання нових доказів;
- встановлення, а також можливого усунення розбіжностей у показаннях підозрюваного, обвинуваченого, свідків чи потерпілих.

Шляхом проведення слідчого експерименту не може бути перевірена подія в цілому, що розслідується. У зв'язку з цим слідчий експеримент повинен розглядатися як дослідження окремих важливих джерел криміналістичної інформації кримінального правопорушення.

Специфічність даної слідчої (розшукової) дії полягає в тому, що вона має комплексний характер. Криміналістично значуща інформація отримується як від особи, показання якої перевіряються (пояснення особи, демонстрація її дій, навичок,

можливостей бачити, чути тощо), так і від матеріальної обстановки на місці події (сама обстановка місця події, сліди і матеріальні об'єкти, що залишилися під час підготовки, вчинення і приховування кримінального правопорушення). Слідчий вимушений штучно створити обстановку, яка спонукатиме особу добровільно виконувати дії, що розкривають зміст відомої тільки їй інформації, у тому числі, про підготовку, вчинення та приховання злочинів, наявність попередньої злочинної змови тощо [3].

У разі, якщо обстановка, де планується провести експериментальні дії, зазнала суттєвих змін, то вдаються до її реконструкції. Необхідно підкреслити, що вказаній дії необхідно піддавати не всю обстановку, а окремі її елементи, що є важливими для дослідів. Також, під час перевірки необхідно ретельно слідкувати за тим, щоб дії допитаної особи були самостійними, а підказування та навідні запитання з боку інших учасників слідчої дії – повністю виключені.

Слідчий експеримент може бути проведений не в усіх випадках. Неприпустимо проведення експериментів, які:

- 1) принижують гідність людини;
- 2) загрожують життю або здоров'ю учасників експерименту або інших осіб;
- 3) загрожують майну або можуть призвести до значних матеріальних збитків.

Слідчий експеримент у кримінальних правопорушень має свою тактику проведення, яку за загальними вимогами та правилами криміналістичної тактики поділяють на три етапи: **підготовчий, робочий (дослідницький) та завершальний.**

Підготовчий етап в свою чергу складається з таких елементів:

- складання плану експерименту;
- прийняття рішення про провадження слідчого експерименту;
- визначення цілей, мається на увазі, обставини, які можуть бути встановлені слідчим експериментом;
- визначення часу і місця проведення експерименту;
- визначення та підготовка необхідних техніко-криміналістичних та спеціальних засобів, транспорту для проведення слідчого експерименту;
- забезпечення умов, максимально наближених до тієї обстановки, що перевіряється;
- добору учасників слідчого експерименту;
- повторний допит особи, показання якої будуть перевірятися;
- підготовки об'єктів, необхідних для постановки дослідів;
- підготовка і використання макетів, які повинні замінити об'єкти, що пов'язані з подією кримінального правопорушення;
- конкретних відповідальних осіб за виконання організаційно-технічних заходів [4].

У випадках, коли слідчий експеримент проводиться за декількома однотипними епізодами (наприклад, квартирні крадіжки), або перевіряються показання декількох підозрюваних в одному кримінальному провадженні, для кожного випробування доцільно залучати нових понять. Це обумовлено тим, що поняті, які неодноразово беруть участь у проведенні перевірки з різними суб'єктами на одному місці або з одним суб'єктом на різних місцях, з часом можуть сплутати обставини і деталі перевірки під час

їх допиту в судовому засіданні, що може вплинути на доказове значення даної слідчої (розшукової) дії.

Робочий (дослідницький) етап включає такі організаційні заходи:

1) слідчий експеримент слід проводити в умовах і обстановці, максимально наближених до тих, в яких відбулася подія. З цією метою використовуються протокол місця події, фотознімки, креслення, показання свідків і підозрюваних;

2) слідчий експеримент бажано проводити на тому самому місці, де відбулась подія, яку перевіряють. Тут важливо відзначити, що коли факт, який перевіряють, тісно пов'язаний з місцем дійсної події або з умовами цього місця, то слідчий експеримент, як правило, проводиться на цьому самому місці;

3) слідчий експеримент проводиться у той же час, коли відбулась подія, яку перевіряють, створюються аналогічні умови, що забезпечує об'єктивність результатів експерименту;

4) для проведення слідчого експерименту слід використовувати макети предметів (знарядь), які застосовувалися при події злочину;

5) досліди необхідно повторювати декілька разів, змінюючи умови експерименту. Повторення дослідів дозволить виключити випадкові результати та достовірно з'ясувати певний факт;

6) заходи забезпечення охорони місця проведення експерименту для запобігання доступу на місце перевірки сторонніх осіб, а також можливості втечі або вбивства особи, показання якої перевіряються;

7) заходи з можливого проведення реконструкції під час проведення слідчої (розшукової) дії.

Перед проведенням слідчого експерименту особам, які беруть у ньому участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, передбачені КПК, а також відповідальність, встановлена законом. Проведення слідчого експерименту у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення тощо.

Участь підозрюваного у слідчому експерименті є добровільна. У зв'язку з цим отримання та аналіз інформації про таку особу може допомогти встановленню необхідного психологічного контакту, що вкрай необхідно для безконфліктного проведення даної слідчої (розшукової) дії. Крім того, слідчий, на підставі отриманої інформації, буде мати змогу висунути версії щодо мотиву добровільної згоди на проведення слідчого експерименту на місці вчинення кримінального правопорушення. Практика свідчить про те, що такими мотивами можуть бути як намагання допомогти слідству встановити об'єктивну істину в кримінальному провадженні, так і протидія слідству шляхом: знищення речових доказів на місці події, здійснення втечі, спрямування слідства неправильним шляхом тощо. Інформація про особу, показання якої будуть перевірятися, може бути отримана з матеріалів кримінального провадження, узагальнення незалежних характеристик, консультацій психолога, оперативних матеріалів.

Спеціалісти під час слідчого експерименту надають консультацію слідчому відносно обстановки експерименту, допомагають в його реконструкції, фіксують його хід та результати. Частіше за все як спеціалістів залучають інспектора-криміналіста (техніка-

криміналіста), судового медика. Проте, не виключено запрошення інших осіб, чий спеціальні знання можуть бути потрібні під час проведення експерименту, наприклад, водолаз для обстеження водосховищ та ін.

Участь працівників поліції обумовлена необхідністю охорони місця слідчого експерименту та забезпечення безпеки учасників слідчої (розшукової) дії, виключення можливості втечі особи, насильницького її звільнення або вбивства.

Технічні учасники (статисти) залучаються для заміни одного із учасників кримінального правопорушення і виконують за вказівкою слідчого конкретні дії. Наприклад, виконують роль потерпілого та ін. Крім цього, технічних учасників залучають для проведення певного обсягу фізичної роботи (наприклад, копання ґрунту для пошуку трупа).

Не менш важливим є **завершальний етап** проведення слідчого експерименту – це етап фіксації його результатів. Експериментальні дії широко входять до слідчої практики, тому їх оформлення неминуче. Під час проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол слідчого експерименту, у який вносить усі проведені ним та іншими учасниками слідчої (розшукової) дії результати. У кінці протокол підписується всіма його учасниками, а також зазначаються заяви та зауваження, що поступили від його учасників.

Варто наголосити на тому, що досліджуваний слідчий експеримент повинен фіксуватися за допомогою фото-, аудіо-, графічних зображень, а також відеокамери, оскільки результати її можуть бути корисними для експертів під час проведення судової психологічної або комплексної судової психолого-психіатричної експертизи, адже за допомогою відео перегляду експерти зможуть проаналізувати психологічну поведінку підозрюваного, його рухи та жестикуляцію, які можуть вплинути на результати експертизи, зокрема, для встановлення наявності чи відсутності у даної особи умислу, характер та спосіб нанесення ударів, механізм заподіяння ушкоджень чи інше. При здійсненні технічного документування необхідно дотримуватися певних правил, а саме спочатку необхідно зафіксувати загальну обстановку, а потім уже процес її реконструкції, відтворення дій, і в самому кінці – хід та результат дослідів.

Підсумовуючи вищевикладене необхідно зазначити, що слідчий експеримент є досить складною дією, та в деяких випадках – необхідною, адже результати правильно проведеного слідчого експерименту мають важливе значення у процесі доказування та доведення провини особи, яка підозрюється у вчиненні злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авраменко О.В., Благути Р.І., Гуцуляк Ю.В. / Слідчі (розшукові) дії: навч. посібник / О.В. Авраменко, Р.І. Благути, Ю.В. Гуцуляк та інші; за заг. ред. Р.І. Благути та Є.В. Пряхіна. Львів : Львів ДУВС, 2013. 416 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Салтєвський М.В. Криміналістика. (в сучасному викладі) : підручник. Київ. Кондор. 2008. 588 с.
4. Біленчук П.Д. Криміналістика : підручник. /за ред. П.Д. Біленчука. Київ. Атіка. 2001. 544 с.

Кобець Оксана Олександрівна
здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Національного університету «Чернігівська політехніка»
Науковий керівник: **Шпомер Алла Іванівна**
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ КОРПОРАТИВНИХ СПОРІВ

Актуальність теми. Корпоративні спори займають важливе місце в господарському судочинстві, оскільки вони стосуються реалізації та захисту корпоративних прав учасників акціонерів господарських товариств. Такі спори безпосередньо пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням юридичних осіб, а також із прийняттям рішень органами управління товариства. Актуальність дослідження особливостей розгляду корпоративних спорів полягає у їх складному правовому характері, значній кількості учасників та необхідності застосування спеціальних процесуальних правил.

Метою дослідження є аналіз особливостей розгляду корпоративних спорів у господарському законодавстві, визначення їх процесуальної специфіки відповідно до норм Господарського процесуального кодексу України.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**: охарактеризувати поняття та правову природу корпоративних спорів; проаналізувати приклади юрисдикції та підсудності кооперативних спорів; визначити особливості порядку розгляду корпоративних спорів і застосування заходів забезпечення позову.

Виклад матеріалу. Корпоративні спори належать до особливої категорії правових конфліктів, що виникають у зв'язку з реалізацією прав учасників або акціонерів господарських товариств. Такі спори стосуються питань управління товариством, участі у загальних зборах, розподілу прибутку та дивідендів, а також захисту корпоративних прав у випадках їх порушень. Усі ці обмеження спрямовані на усунення можливостей для зловживання ухвалою про забезпечення позову з боку недобросовісних позивачів і припинення колись поширеної практики подачі необґрунтованих позовів з єдиною метою отримати ухвалу про їх забезпечення [1, с. 333].

Корпоративні спори характеризуються складністю регулювання, великою кількістю зацікавлених сторін і необхідністю вираховування специфіки корпоративних відносин, що зумовлює застосування окремих процедурних правила під час розгляду їх в суді.

Однією з ключових особливостей корпоративних спорів являється те, що їх розгляд належить винятково господарським судам. Зокрема, п. 3 ч. 1 ст. 20 Господарського

процесуального кодексу України [2] встановлює, що до юрисдикції господарських судів належать справи у спорах, які виникають із корпоративних відносин. Це означає, що корпоративні спори не можуть бути самостійно передані на вирішення третейському суду або міжнародному комерційному арбітражу, за винятковим випадків, які передбачені законом.

Учасники господарських товариств незалежно від суб'єктного складу акціонерів не вправі також підпорядковувати розгляд корпоративних спорів, пов'язаних із діяльністю господарських товариств, зареєстрованих в Україні, зокрема таких, що впливають із корпоративного управління, міжнародним комерційним арбітражним судам [1, с. 334].

У корпоративних спорах впровадження відбувається за місцезнаходження юридичної особи. Відповідно до ч. 6, 7 ст. 30 ГПКУ, спори, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі спори між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів, а також спори, що виникають з правочинів щодо корпоративних прав (крім акцій) в юридичній особі, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням юридичної особи та спори між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) її посадової особи, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням юридичної особи [2]. Це означає, якщо юридична особа, яка являється відповідачем, зареєстрована в певному місті, юрисдикція належить господарському суду за місцезнаходженням саме цього суб'єкта.

Корпоративний спір не може бути розглянутий, ні у наказовому, ні у спрощеному впровадженні [3, с. 374]. Це стосується справ, які виникають із корпоративних відносин та правочинів щодо корпоративних прав (акцій, часток, паїв), які, відповідно, не підлягають спрощеному впровадженню. Такий механізм пов'язано з тим, що такі справи мають складний характер. Вони потребують належного доказування, участі великої кількості зацікавлених осіб, і питаннями управління та кооперативного контролю.

Таким чином, судова процедура розгляду корпоративних спорів може відбуватися лише у загальному позовному впровадженні.

У корпоративних спорах застосовуються спеціальні заходи забезпечення позову, які передбачені ч. 5, 9, 10 ст. 137 Господарського процесуального кодексу України [2]. До таких заходів належать:

- заборона державному реєстратору здійснювати реєстраційні дії щодо товариства до вирішення справи по суті;
- накладання арешту на акції відповідача до вирішення спору по суті;
- обмеження внесення змін до статуту товариства, зокрема щодо розміру статутного капіталу або надання документів емітенту акцій у разі акціонерного товариства.

Водночас забезпечення позову має бути адекватним та не порушувати права інших акціонерів або учасників товариства. Неприпустимими є заходи, що зупиняють дію рішень загальних зборів або нову редакцію статуту, якщо такі дії не гарантують виконання майбутнього судового рішення або не відповідають суті корпоративного спору.

Висновки. Проведене дослідження дає можливість зробити наступні висновки. Корпоративні спори відзначаються високою складністю та специфікою регулювання, що зумовлює застосування окремих процедурних правил та спеціальних заходів забезпечення позову. Судовий розгляд таких спорів проводиться виключно господарськими судами за місцезнаходженням юридичної особи, у межах загального позовного впровадження, із забезпеченням пропорційності заходів, що не порушують прав їхніх учасників. Це гарантує належний баланс між оперативним вирішенням спору, захистом корпоративних прав і стабільністю діяльності товариства, що є ключовим для забезпечення ефективного функціонування корпоративних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гарагонич О.В., Грудницька С.М., Дорошенко Л.М. Корпоративне право: підручник. Київ: Навч. посіб. 2018. 400 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059257.pdf> (дата звернення: 08.01.2026).
2. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 14.11.2025).
3. Гевко В.Л. Характеристика складності корпоративного спору, особливості процедури його розгляду у суді: зб. матеріалів доп. учасн. IV Міжн. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 29-30 квіт. 2022 р. С. 374-379.

Мисьо Анна Володимирівна
*студентка 3 групи, 2 курсу,
Навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Бутинська Р.Я.,
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ.*

ЗАХИСТ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ: ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА

Трудові права працівників є однією з найважливіших складових соціальної захищеності людини, оскільки від їхнього дотримання залежить не лише матеріальне становище, а й психологічний та соціальний стан особи. Питання звільнення завжди було й залишається однією з найскладніших сфер у трудових відносинах, адже воно безпосередньо зачіпає інтереси людини та впливає на її добробут. В Україні процес звільнення регулюється Кодексом законів про працю (далі-КЗпП), який визначає підстави, порядок та гарантії для працівників, а також встановлює механізми захисту їхніх прав. Проте практика показує, що порушення цих прав зустрічаються досить часто, як у приватних, так і державних організаціях, де інколи роботодавці нехтують законними процедурами, намагаючись скоротити витрати або уникнути виплат компенсацій. Такі випадки підкреслюють необхідність чіткого регулювання та контролю процесу звільнення, а також підвищення правової грамотності працівників щодо їхніх трудових прав.

Законодавство України виділяє декілька основних підстав для припинення трудового договору, кожна з яких має специфічні правила та наслідки для сторін. Перша група — це звільнення за ініціативою працівника, що включає випадки звільнення за власним бажанням, переїздом, вступом на навчання або сімейними обставинами. Таке звільнення передбачає, що працівник має право самостійно визначати момент припинення трудових відносин, але при цьому повинен дотримуватися строків попередження, визначених законом, щоб надати роботодавцю час на підбір заміни. Друга група — це звільнення за ініціативою роботодавця, що охоплює скорочення штату, ліквідацію підприємства, систематичне невиконання трудових обов'язків або порушення дисципліни. Третя група — розірвання договору за угодою сторін, коли роботодавець і працівник добровільно погоджуються на припинення трудових відносин, домовляючись про умови завершення співпраці, оплати компенсацій і строки звільнення [1, с. 34].

Особливу увагу законодавець приділяє процедурам, що забезпечують захист працівника при ініціативі роботодавця. Закон зобов'язує роботодавця письмово повідомляти працівника про причини звільнення і дотримуватися встановлених строків попередження. У разі скорочення штату працівникові повинні пропонуватися альтернативні вакантні посади, а також надаватися соціальні гарантії, включаючи допомогу у працевлаштуванні та компенсації. Такі заходи мінімізують негативний вплив на матеріальний стан і соціальне життя працівника, а також створюють умови для збереження стабільності в колективі та кадрового потенціалу. Подібні гарантії дозволяють забезпечити баланс між економічними інтересами роботодавця та соціальними правами працівника, а також зменшують кількість трудових спорів і судових розглядів [2, с. 45].

Працівник має ряд механізмів захисту своїх прав при звільненні, які реалізуються як внутрішньо, так і зовнішньо. Внутрішні механізми включають письмові скарги до роботодавця, звернення до комісій з трудових спорів або участь у профспілках для захисту своїх інтересів. Зовнішні механізми передбачають звернення до Державної служби України з питань праці, судових органів або інших уповноважених структур, що дає змогу відновити порушені права та отримати належні компенсації. Ці механізми дозволяють оскаржити незаконне звільнення, отримати поновлення на роботі, середній заробіток за час вимушеного простою та компенсувати моральну шкоду. Важливо, що ефективне застосування цих механізмів вимагає від працівника належного оформлення документів та знання законодавства, що підкреслює необхідність підвищення правової обізнаності [3, с. 67].

На практиці зустрічаються численні приклади порушень прав працівників, що наочно демонструють важливість дотримання законодавчих процедур. Наприклад, на промислових підприємствах групу працівників скоротили без попередження і не запропонували альтернативні посади, що суперечило вимогам КЗпП. Після звернення до суду їх поновили на роботі та виплатили компенсацію за час незаконного звільнення. Аналогічні випадки спостерігаються в державних установах, де працівників звільняють за нібито порушення дисципліни, не надаючи доказів цих порушень. Судові розгляди підтверджують, що роботодавець зобов'язаний поновити працівника і компенсувати моральну шкоду, а також виплатити заробітну плату за період незаконного звільнення [4, с. 112].

Відомий український науковець Олександр Шевченко зазначав, що ефективний захист прав працівників можливий лише за умови чіткого документального оформлення всіх дій роботодавця та синхронізації норм законодавства з практикою судових органів. Такий підхід забезпечує не лише відновлення справедливості у конкретних випадках, а й формує правову культуру на підприємствах, підвищує соціальну відповідальність роботодавців та мінімізує ризики порушень трудових прав. Дотримання цих норм створює умови для справедливих і прозорих трудових відносин, а також зменшує конфліктність у колективах, сприяючи розвитку стабільного і цивілізованого ринку праці [5, с. 118].

Таким чином, захист прав працівників при звільненні є складним комплексним процесом, що охоплює законодавче регулювання, процедурні гарантії, судову практику та активну позицію самих працівників. Використання внутрішніх і зовнішніх механізмів оскарження, належне документальне оформлення всіх дій роботодавця, дотримання строків попередження та надання соціальних гарантії забезпечує баланс між

економічними інтересами роботодавців і соціальними правами працівників. Практика свідчить, що лише системний і комплексний підхід дозволяє ефективно захищати трудові права, мінімізувати конфлікти на підприємствах і формувати стабільну та прозору трудову систему в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 08.01.2026).
2. Левченко С.В. Порядок звільнення та гарантії працівників у трудових відносинах // Вісник Національної академії правових наук України. 2022. № 3. С. 45-56. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/47.pdf> (дата звернення: 08.01.2026).
3. Рудницька М.О. Коментар щодо захисту трудових прав при звільненні: теорія та практика. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2021. 312 с. URL: https://eprints.zu.edu.ua/24540/1/монографія_Рудницька.PDF (дата звернення: 08.01.2026).
4. Сидоренко І.П. Механізми захисту та оскарження рішень роботодавця у трудових спорах // Law, Social and Economic Journal. 2025. № 2. С. 67-81. URL: http://lsej.org.ua/2_2025/45.pdf (дата звернення: 08.01.2026).
5. Шевченко А.М. Приклади порушень прав працівників та практика судових рішень // Актуальні проблеми публічного права. 2022. № 20. С. 112-126. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/03/20.pdf> (дата звернення: 08.01.2026).

Сидор Я.В.,
студентка 3 групи, 2 курсу,
Навчально-наукового інституту права і
правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Бутинська Р.Я.,
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Цифровізація суспільних процесів у сучасній Україні зумовлює докорінні зміни у сфері праці та визначає нові орієнтири розвитку трудового права. Трансформація економіки, ринку праці та способів організації трудової діяльності спричиняє необхідність переосмислення традиційних підходів до правового регулювання трудових відносин. У цьому контексті цифровізація виступає не лише технологічним явищем, а й комплексним соціально-правовим процесом, що безпосередньо впливає на зміст і форми реалізації трудових прав. Саме тому цифровізація трудових відносин розглядається як пріоритетний напрям розвитку трудового права України. Соціально-трудові відносини є інструментом комплексного впливу на їх учасників в історичному і сучасному аспектах [1, с. 29].

Розвиток цифрової економіки істотно змінює предмет трудового права, оскільки трансформує саму природу праці та способи її організації. Цифрові технології сприяють безпосередній взаємодії між учасниками трудових правовідносин, індивідуалізації результатів праці та зменшенню ролі просторових і часових обмежень. У таких умовах праця стає більш гнучкою, спеціалізованою та орієнтованою на використання цифрових інструментів. Це зумовлює необхідність оновлення правових механізмів регулювання трудових відносин, що традиційно формувалися в умовах індустріальної економіки. Як зазначає Назарова Г. В., цифрова економіка відрізняється від існуючої моделі реальної економіки безпосередньою взаємодією виробників і споживачів та персоналізованістю результатів праці [1, с. 29].

Одним із найбільш виразних проявів цифровізації трудових відносин є поширення нових та нестандартних форм зайнятості, зокрема дистанційної роботи, надомної праці, фрілансу, роботи на цифрових платформах, гіг-контрактів та трудових договорів з нефіксованим робочим часом. Такі форми зайнятості суттєво змінюють класичну модель трудових правовідносин, що базується на постійному робочому місці та жорстко визначеному робочому часі. Водночас вони створюють складнощі у визначенні

правового статусу працівника та гарантій його соціального захисту. Виникають труднощі із захистом трудових прав працівників, а у роботодавців – з розумінням і визначеністю правового статусу їх взаємодії з працівниками [3, с. 14].

Цифровізація трудових відносин також зумовлює розмивання меж між робочим часом і часом відпочинку, що має істотне значення для забезпечення трудових прав працівників. Використання цифрових засобів комунікації сприяє постійній доступності працівника для роботодавця, що може призводити до прихованого збільшення робочого часу та професійного вигорання. У таких умовах особливої актуальності набуває питання правового закріплення гарантій дотримання режиму праці та відпочинку. Тому процеси цифровізації мають не тільки переваги, але й низку ризиків, зокрема стирання меж між роботою та особистим життям працівників [4, с. 159].

Важливим елементом цифровізації трудових відносин є впровадження електронного кадрового документообігу, що охоплює використання електронних трудових договорів, електронних трудових книжок та цифрового підпису. Перехід від паперових форм фіксації трудових правовідносин до електронних сприяє підвищенню ефективності управління персоналом та зменшенню адміністративного навантаження на роботодавців і державні органи. Цифрова зайнятість передбачає використання мобільних пристроїв та Інтернету, що дозволяє виконувати роботу в будь-який час та будь-якому місці [2, с. 44].

Разом із позитивними аспектами цифровізації трудових відносин виникають і серйозні правові проблеми, пов'язані з відставанням трудового законодавства від темпів розвитку цифрових технологій. Наявні норми трудового права не завжди здатні адекватно реагувати на нові форми організації праці, що створює правову невизначеність для учасників трудових відносин. Відсутність норм щодо роботи на платформах призводить до неправильної класифікації відносин та обмеження доступу до соціального захисту [2, с. 44]. Це обумовлює необхідність комплексного оновлення трудового законодавства України.

Окремої уваги потребує питання інформаційної безпеки та захисту персональних даних у сфері цифрових трудових відносин. Використання електронних реєстрів і цифрових платформ, а одним словом «інформаційна економіка» несе інформаційні загрози і ризики втрати важливої інформації у соціально важливих базах даних [1, с. 30]. Забезпечення належного рівня захисту персональних даних є важливою передумовою довіри до цифрових форм організації праці.

Соціальна складова цифровізації трудових відносин проявляється також у проблемі цифрової нерівності, яка впливає на реалізацію права на працю. Різний рівень доступу до цифрових технологій та цифрових навичок може обмежувати можливості окремих категорій населення на ринку праці. Цифрова нерівність зумовлена насамперед відсутністю рівного доступу до інформаційних технологій, а також відсутністю «цифрових знань» і «цифрової грамотності» [3, с. 50]. У таких умовах трудове право має забезпечувати принцип рівності прав і можливостей працівників.

Перспективи розвитку трудового права України в умовах цифровізації пов'язані з формуванням сучасного правового середовища, здатного забезпечити баланс між гнучкістю трудових відносин та соціальними гарантіями. Цифрові технології мають використовуватися як інструмент підвищення ефективності правового регулювання, а не

як чинник звуження трудових прав. Регулювання трудових відносин має залишатися соціально спрямованим і забезпечувати захист працівників та роботодавців від несприятливих наслідків цифрового розвитку [4, с. 161].

У висновку слід підкреслити, що цифровізація трудових відносин є закономірним і пріоритетним напрямом розвитку трудового права України. Вона охоплює зміну форм зайнятості, впровадження електронного документообігу, трансформацію умов праці та підвищення ролі інформаційної безпеки. Трудове право має адаптуватися до цих змін, зберігаючи свою соціальну спрямованість і забезпечуючи належний рівень захисту прав працівників. Подальше вдосконалення законодавства у цій сфері є необхідною умовою сталого розвитку трудових відносин у цифрову епоху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Назарова Г. В. Трансформація соціально-трудових відносин в умовах цифрової економіки: Електронний репозитарій ХНЕУ ім. Семе́на Кузне́ця. – 2019. – С. 29–31.
2. Погорелова О. С. Напрями реформування трудового законодавства в умовах поширення цифрової роботи: Право та державне управління. – 2020. – № 4. – С. 43–50.
3. Соціально-трудо́ві права і виклики цифровізації: монографія / кол. авт.; за ред. Сімутиної Я. В., Шумила М. М. – Київ: Ніка-Центр, 2023. – 348 с.
4. Чанишева Г. І. Розвиток трудового законодавства України в умовах цифрової трансформації економіки: окремі питання: Правова позиція. – 2023. – № 1 (38). – С. 158–163.

Сосєдка Софія Володимирівна
здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Національного університету «Чернігівська політехніка»
Науковий керівник: **Шпомер Алла Іванівна**
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ДОПУСТИМІСТЬ ТА НАЛЕЖНІСТЬ ДОКАЗІВ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку господарського судочинства України питання допустимості та належності доказів набуває особливої актуальності. Правильне тлумачення і застосування цих понять безпосередньо впливає на законність та обґрунтованість судових рішень, а також на забезпечення принципу змагальності сторін та права на справедливий суд. На практиці нерідко трапляється підміна понять допустимості й належності, що призводить до процесуальних помилок, безпідставного виключення доказів із матеріалів справи та порушення балансу прав учасників процесу. Саме тому наукове осмислення теоретичних засад і практичних аспектів розмежування цих категорій є важливою умовою для вдосконалення господарського процесуального права та судової практики.

Стан дослідження. Проблематика доказового права, особливо критеріїв допустимості та належності доказів, активно висвітлювалася у наукових працях Пількова К., Фастовець Н.В. та у численних постановках Верховного Суду України. Проте, аналіз судової практики вказує на системні труднощі у правозастосуванні: суди нерідко помилково кваліфікують докази, плутаючи процесуальні порушення з недоліками змісту доказів.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та практичний аналіз категорій допустимості й належності доказів у господарському процесі, а також визначення критеріїв їх розмежування з урахуванням сучасної судової практики. Для досягнення поставленої мети реалізовано такі **завдання**: 1. проаналізовано теоретичні основи та нормативно-правове регулювання принципів допустимості та належності доказів; 2. розкрито позицію Верховного Суду щодо правильного застосування понять «допустимість» і «належність»; 3. обґрунтовано критерії розмежування належності доказів та допустимості засобів доказування.

Виклад основного матеріалу. У сучасному господарському процесі, як і в інших видах судочинства, доказове право має вирішальне значення, оскільки судові рішення повинні базуватися виключно на обставинах, встановлених у визначеному законом

порядку. Для належного вирішення спору докази, які подаються сторонами, мусять відповідати сукупності фундаментальних властивостей: допустимості, належності, достовірності та достатності. Ризик неправильного застосування норм права та необґрунтованого вирішення спору виникає за умови відсутності чіткого розуміння цих правових категорій і практичних стандартів доказування.

Відповідно до статті 73 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), доказами вважаються будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що мають суттєве значення для правильного розгляду справи [1]. Предмет доказування охоплює сукупність юридично значущих обставин, які підтверджують чи спростовують вимоги або заперечення, заявлені учасниками провадження.

Фундаментальні засади доказового права в цивільному процесі вимагають чіткого розмежування між належністю доказів та допустимістю засобів доказування, оскільки їхнє ототожнення призводить до серйозних судових помилок. Яскравим прикладом помилкового змішування цих понять є постанова Верховного Суду від 27 січня 2021 року у справі № 753/13197/18 [2]. У цій справі апеляційний суд помилково кваліфікував висновок, що фіксував зміст вебсторінки, як неналежний доказ, мотивуючи це тим, що документ не відповідав формальним вимогам, висунутим до висновку експерта (статті 102 та 106 Цивільного процесуального кодексу України), тобто застосував критерії допустимості. Верховний Суд скасував це рішення, вказавши на помилкову юридичну кваліфікацію: оскільки наданий документ не був висновком судового експерта, а лише іншим засобом фіксації цифрової інформації, апеляційний суд мав оцінювати його лише з погляду належності - чи підтверджують зафіксовані дані обставини справи - а не застосовувати до нього вимоги допустимості, призначені для іншого виду доказів [3, с. 89].

Інший випадок, що демонструє складність розмежування процесуальних порушень та їх впливу на доказову силу, відображений у постанові Верховного Суду від 14 квітня 2021 року у справі № 759/3547/17 [4]. Апеляційна інстанція відхилила висновок стаціонарної судово-психіатричної експертизи, посилаючись на його неналежність. Аргументом стало те, що ухвала суду першої інстанції про призначення експертизи не містила підпису одного з присяжних. Касаційний суд звернув увагу на те, що апеляційний суд неправильно застосував категорію «неналежності». Порушення процедури призначення експертизи (відсутність підпису) стосується саме допустимості доказу, оскільки свідчить про потенційне порушення порядку його отримання, а не про його змістовну невідповідність предмету доказування. Верховний Суд наголосив, що в даній категорії справ призначення експертизи є обов'язковим.

Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду (постанова від 15 листопада 2019 року у справі № 909/887/18) наголошує на принципі належності доказів у господарському процесі, який регламентує стаття 76 ГПК України [5]. Згідно з цим принципом, докази вважаються належними (релевантними) лише тоді, коли вони прямо стосуються обставин, що входять до предмету доказування (сукупності обставин, необхідних для підтвердження вимог, заперечень або суттєвих для рішення). Суд виключає з розгляду ті докази, які не мають прямого відношення до обставин справи. Відповідно до статті 74 ГПК України, на кожну сторону покладається тягар доведення обставин, на які вона посилається. Сторони зобов'язані сприяти всебічному

встановленню обставин та чітко обґрунтовувати належність поданого доказу, вказуючи, які саме обставини з предмету доказування він покликаний довести.

Встановлення об'єктивної істини у господарському судочинстві безпосередньо залежить від дотримання судом та учасниками процесу встановлених законом вимог до доказової бази. Фундаментальним у цьому контексті є принцип допустимості доказів, який знаходить своє нормативне закріплення у процесуальному законодавстві. Яскравим прикладом, що ілюструє практичне застосування та тлумачення цього принципу, виступає правова позиція, викладена Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду в постанові від 5 грудня 2018 року у справі № 916/1813/16 [6]. Дане судове рішення акцентує увагу на неухильному дотриманні вимог щодо належного оформлення доказів як на ключовій умові їх врахування судом.

Статтею 77 Господарського процесуального кодексу України імперативно встановлено правило, згідно з яким обставини справи, що за вимогою законодавства мають бути підтверджені конкретно визначеними засобами доказування, не можуть бути підтверджені будь-якими іншими [1]. Зазначена норма утверджує так звану «формальну теорію доказів», обмежуючи дискрецію суду у виборі доказових засобів у чітко визначених законом випадках. Логічним продовженням цієї вимоги є положення про те, що докази, одержані з порушенням встановленого законом порядку, є недопустимими та не можуть бути покладені в основу судового рішення. Таке порушення може полягати як у використанні неналежного засобу доказування, так і в недотриманні процедури збирання чи подання самого доказу.

У контексті згаданої справи Верховний Суд розвинув цю доктрину, вказавши на конкретні наслідки недотримання вимог щодо форми доказів. Суд дійшов висновку, що ухвалення судового рішення за відсутності у матеріалах справи належним чином засвідчених доказів, зокрема, коли йдеться про копію оспорюваного правочину, означає вирішення спору на підставі недопустимих доказів. Відсутність належного засвідчення копії документа позбавляє його доказової сили, оскільки неможливо встановити його автентичність та відповідність оригіналу [7, с. 215–216]. Розгляд справи з опорою на такі матеріали створює ситуацію правової невизначеності та підриває саму суть доказування [8, с. 2774]. Таким чином, судове рішення, обґрунтоване на доказах, які не відповідають вимогам закону щодо їх форми та порядку посвідчення, є незаконним та підлягає скасуванню як таке, що ухвалене з істотним порушенням норм процесуального права.

Висновок. Проведений аналіз судових рішень, зокрема постанов Верховного Суду, з усією очевидністю демонструє наявність системної проблеми у правозастосовній практиці, що полягає у змішуванні та невірному тлумаченні фундаментальних інститутів доказового права – належності та допустимості доказів. Суди нижчих інстанцій схильні помилково кваліфікувати докази як неналежні через формальні, процедурні дефекти, які насправді стосуються виключно критерію допустимості. Така підміна понять є не просто термінологічною неточністю, а глибокою процесуальною помилкою, що призводить до безпідставного виключення з матеріалів справи доказової інформації, яка має суттєве значення для встановлення істини. Як наслідок, створюються перешкоди для всебічного та об'єктивного розгляду справи, порушується принцип змагальності сторін та, що найголовніше, обмежується право особи на справедливий суд.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798–XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. №6. Ст. 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 10.10.2025).
2. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 27.01.2021 у справі № 753/13197/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95042314> (дата звернення 10.10.2025).
3. Пільков К. Властивості доказів та критерії оцінювання. Підприємство, господарство і право. Випуск №4. 2020. С. 86–99.
4. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного суду від 14.04.2021 у справі № 759/3547/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96631409> (дата звернення 10.10.2025).
5. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 15.11.2019 у справі № 909/887/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85933797> (дата звернення 10.10.2025).
6. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 05.12.2018 у справі № 916/1813/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78554444> (дата звернення 10.10.2025).
7. Фастовець Н.В. Критерії оцінки доказів у господарському судочинстві України. Наука в техніці сьогодні. Випуск № 1 (29). 2024. С. 213–225.
8. Шпомер А. І., Новомлинець А. О. Проблеми електронних доказів в господарському процесі. Modern problems of science, education and society: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4-6 грудня 2023 р.). С.2772–2777.

Ухабова Вікторія Миколаївна
здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Національного університету «Чернігівська політехніка»
Науковий керівник: **Шпомер Алла Іванівна**
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку ринкової економіки та зростання кількості господарських спорів питання забезпечення позову в господарському процесі набуває особливої актуальності. Від ефективності цього інституту залежить не лише своєчасне та реальне виконання судових рішень, а й стабільність господарського обороту, довіра суб'єктів господарювання до судової влади та принцип верховенства права. Недосконалість правозастосовної практики, неоднозначність судових підходів, а також наявність випадків зловживання процесуальними правами під час застосування заходів забезпечення позову зумовлюють необхідність глибокого теоретичного аналізу та вироблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів їх реалізації.

Стан дослідження. Проблематика забезпечення позову у господарському процесі є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Значний внесок у її розробку зробили такі автори, як В. Дутка, М. Вербіцька, Я. Хлівний, які у своїх працях розкривають сутність цього інституту, його процесуальну природу, мету та практичні аспекти застосування. Зокрема, науковці аналізують ефективність заходів забезпечення позову, порівнюють підходи господарського та адміністративного судочинства, досліджують проблеми зустрічного забезпечення та скасування застосованих заходів. Водночас окремі аспекти, пов'язані з пропорційністю заходів, запобіганням зловживанням та забезпеченням балансу інтересів сторін, залишаються дискусійними та потребують подальшого опрацювання.

Метою дослідження є комплексне вивчення правової природи інституту забезпечення позову в господарському процесі, аналіз чинного законодавчого регулювання, виявлення проблем практичного застосування відповідних норм і формулювання пропозицій щодо підвищення ефективності цього правового механізму. Для досягнення вказаної мети реалізовано такі завдання: 1) розкрито сутність та правову природу інституту забезпечення позову у господарському процесі; 2) проаналізовано законодавче регулювання забезпечення позову відповідно до Господарського процесуального кодексу України; 3) оцінено проблеми застосування зустрічного забезпечення та можливі зловживання процесуальними правами.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення позову в господарському процесі – це система заходів процесуального примусу, спрямованих на усунення або припинення незаконних посягань на предмет позову, а також на унеможливлення ускладнень виконання майбутнього судового рішення [1, с. 28-32]. Основною метою забезпечення позову є гарантування реалізації судового акта в майбутньому, а не покарання відповідача.

Відповідно до статті 136 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК), господарський суд за заявою учасника справи має право вжити передбачених Кодексом заходів забезпечення позову [2]. Такі заходи можуть бути застосовані як до подання позову, так і на будь-якій стадії судового розгляду, якщо невжиття їх може істотно ускладнити або унеможливити виконання рішення суду чи ефективний захист прав позивача.

Підставами для забезпечення позову є:

- реальна загроза утруднення або неможливості виконання рішення суду;
- потреба у збереженні фактичного або правового становища сторін до моменту вирішення спору;
- необхідність запобігти недобросовісним діям відповідача, спрямованим на уникнення відповідальності.

Таким чином, забезпечення позову виконує запобіжну функцію та сприяє ефективному судовому захисту, передбаченому статтею 55 Конституції України де сказано, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень [3].

Перелік заходів забезпечення позову в господарському процесі визначено ст. 137 Господарського процесуального кодексу (ГПК) України. До них належать:

- накладення арешту на майно та/або грошові кошти;
- заборона відповідачу вчиняти певні дії;
- заборона іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору;
- зупинення стягнення на підставі виконавчого документа;
- зупинення продажу майна;
- зупинення митного оформлення товарів;
- арешт морського судна;
- інші заходи, передбачені законами або міжнародними договорами.

Цей перелік не є вичерпним, що дозволяє суду гнучко реагувати на обставини кожної конкретної справи. Водночас, відповідно до частини четвертої статті 137 ГПК, заходи забезпечення мають бути співмірними із заявленими позовними вимогами. Це означає, що суд повинен дотримуватися принципу пропорційності - не створювати для відповідача надмірних обмежень, які виходять за межі необхідного для досягнення мети забезпечення позову.

Закон також містить перелік випадків, коли застосування певних заходів забезпечення не допускається, зокрема у спорах, що виникають із корпоративних відносин, або щодо рішень Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Такі обмеження спрямовані на запобігання зловживанням процесуальними правами.

Порядок подання заяви врегульований статтею 138 ГПК України. Вона може бути подана:

- до подання позову;

- одночасно з позовною заявою;
- після відкриття провадження у справі – до суду, який розглядає спір.

Якщо заява подається до подання позову, то сам позов має бути поданий не пізніше ніж через десять днів із дня постановлення ухвали про забезпечення позову, інакше вжиті заходи підлягають скасуванню.

Застосування заходів забезпечення позову відбувається відповідно до ст. 140 ГПК на підставі заяви учасника справи, яка має бути розглянута судом протягом двох днів. Критерієм для їх застосування є достатня обґрунтованість побоювань позивача, що невиконання майбутнього рішення суду може бути ускладнене або неможливе. Однак цей критерій має оцінний характер, що часто призводить до суб'єктивізму та процесуальних маніпуляцій [4, с. 14–18].

За результатами розгляду суд постановляє ухвалу про забезпечення позову або про відмову у його забезпеченні. В ухвалі зазначаються вид забезпечення, підстави його застосування та питання зустрічного забезпечення. Ухвала може бути оскаржена в апеляційному порядку, однак саме оскарження не зупиняє її виконання, що забезпечує оперативність реалізації судового захисту.

Разом із тим інститут забезпечення позову може стати інструментом зловживання процесуальними правами. Недобросовісні позивачі іноді ініціюють забезпечення позову не з метою гарантування виконання рішення, а для створення тиску на відповідача, зокрема шляхом блокування рахунків чи паралізації господарської діяльності.

Для протидії таким зловживанням та відновлення балансу інтересів сторін законодавцем запроваджено інститут зустрічного забезпечення (ст. 141 ГПК України). Зустрічне забезпечення – це гарантія, покликана забезпечити відшкодування можливих збитків відповідача, які можуть виникнути внаслідок застосування заходів забезпечення позову. Воно може здійснюватися шляхом внесення коштів на депозитний рахунок суду або надання банківської гарантії [5, с. 171-177].

На підставі даних норм, можна зробити висновок, що практичне застосування цього механізму супроводжується низкою проблем. По-перше, вимога щодо обов'язкового зазначення пропозиції про зустрічне забезпечення в заяві про забезпечення позову часто виконується формально: заявник може просто зазначити, що вважає його недоцільним, і суди визнають це достатнім. По-друге, відповідачу надзвичайно складно довести розмір майбутніх збитків, які ще не настали, що призводить до відмови у задоволенні близько двох третин таких клопотань. По-третє, рішення про застосування зустрічного забезпечення та визначення його розміру залишається на розсуд судді, що спричиняє неоднаковість судової практики.

У разі зміни обставин справи застосований захід забезпечення може бути замінено на інший відповідно до статті 143 ГПК України. Підставою для заміни є неефективність попереднього заходу або завдання ним непропорційної шкоди відповідачу чи третім особам. Наприклад, арешт грошових коштів компанії, що управляє активами, може бути замінений на арешт її нерухомості, оскільки блокування рахунків паралізує діяльність підприємства та шкодить інвесторам.

Скасування заходів забезпечення позову регулюється ст. 145 ГПК України. Підстави для скасування можна умовно поділити на дві групи:

- за ініціативою учасників справи (наприклад, укладення мирової угоди, повне погашення боргу);
- за ініціативою суду (залишення позову без розгляду, закриття провадження, відмова в задоволенні позову).

Якщо ж заходи забезпечення позову були визнані безпідставними (наприклад, при відмові в позові), відповідач має право вимагати відшкодування завданих збитків (ст. 146 ГПК України). Для цього він повинен подати окремий позов і довести наявність чотирьох умов: протиправність дій позивача, заподіяння збитків, причинно-наслідковий зв'язок між ними та вину позивача.

Однак реалізація цього права на практиці є надзвичайно складною. Довести розмір збитків, особливо втраченої вигоди, що виникла через тимчасове блокування рахунків або призупинення діяльності, часто практично неможливо. У результаті виникає певний дисбаланс: для застосування заходу забезпечення достатньо подати формальну заяву, тоді як для відшкодування збитків від його безпідставного застосування необхідно пройти складний і тривалий судовий процес із високим рівнем доказовості [6, с. 186–191].

Висновки. Інститут забезпечення позову у господарському процесі є одним із ключових механізмів гарантування ефективного судового захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. Його значення полягає у запобіганні ухиленню відповідача від виконання майбутнього судового рішення та забезпеченні реальності його виконання. Разом із тим практика його застосування свідчить про наявність певних проблем, серед яких - суб'єктивізм судів при оцінці обґрунтованості заяв, формальний підхід до зустрічного забезпечення та складність відшкодування збитків у разі безпідставного застосування заходів. Ефективне функціонування інституту забезпечення позову є необхідною умовою реалізації принципу верховенства права, забезпечення стабільності господарського обороту та довіри учасників економічних відносин до судової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дутка В. В., Забезпечення позову у господарському судочинстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 5. 2023. С. 28-32.
2. Господарський процесуальний кодекс України. Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
4. Вербіцька М. Забезпечення позову у господарському й адміністративному судочинстві: порівняльно-правовий аспект (частина друга). *Актуальні проблеми правознавства*. № 3 (35). 2023. С. 14-18.
5. Хлівний Я.М. Окремі проблеми зустрічного забезпечення у господарському процесі. *Юридичний вісник*. №1 (70). 2024. С. 171-177.
6. Хлівний Я.М. Заміна та скасування заходів забезпечення позову в господарському процесі. *Юридичний вісник*. № 2 (71). 2024. С. 186-191.

Шило Ірина Вікторівна

*старший викладач кафедри кримінально правових дисциплін
Дніпровського державного університету внутрішніх справ*

ДИНАМІКА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ: СТАТИСТИЧНІ ПОКАЗНИКИ ЗА П'ЯТИРІЧНИЙ ПЕРІОД

Аналіз статистичних показників свідчить, що у 2020 році кримінальні проступки становили 27,3 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, що підтверджує їх значну частку у структурі кримінальної протиправності. Водночас лише у 8,4 % кримінальних правопорушень особам було вручено повідомлення про підозру, а провадження було направлено до суду у 8,0 % випадків, що свідчить про низький рівень процесуального завершення досудового розслідування щодо кримінальних проступків у загальному масиві кримінальних правопорушень.

Звертає на себе увагу незначна питома вага кримінальних правопорушень, досудове розслідування у яких було зупинено відповідно до ст. 280 КПК України (0,09 %), що загалом відповідає спрощеному характеру провадження у справах про кримінальні проступки. Водночас суттєвою проблемою є значна частка проваджень, у яких на кінець звітного року процесуальне рішення не було прийнято (19,2 %), що не узгоджується з метою оперативності та ефективності спрощеної форми досудового розслідування.

Окремі показники, що характеризують особу правопорушника та обставини вчинення кримінальних проступків, мають відносно невелику питому вагу у загальній структурі кримінальних правопорушень. Так, кримінальні проступки, вчинені особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення, становили 1,3 %, у складі групи осіб — 0,07 %, у стані алкогольного сп'яніння — 0,5 %, а вчинені неповнолітніми або за їх участю — 0,18 % від загальної кількості кримінальних правопорушень.

Таким чином, статистичні дані за 2020 рік свідчать про те, що, попри значну частку кримінальних проступків у загальній структурі кримінальних правопорушень, практика їх досудового розслідування характеризується недостатньою ефективністю процесуального реагування, що потребує подальшого вдосконалення організаційно-процесуальних механізмів реалізації інституту кримінального проступку (1).

Аналіз статистичних показників свідчить, що у 2021 році кримінальні проступки становили 31,3 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, що підтверджує їх істотну частку у структурі кримінальної протиправності. Повідомлення про підозру було вручено у 51,6 % проваджень про кримінальні проступки, а до суду направлено 50,6 % таких проваджень, що свідчить про суттєве зростання рівня процесуального завершення досудового розслідування порівняно з 2020 роком.

Водночас майже половина проваджень (49,0 %) залишилася без прийнятого процесуального рішення на кінець звітного року, що не повною мірою узгоджується з метою оперативності та ефективності спрощеної форми досудового розслідування

кримінальних проступків. Незначною є питома вага проваджень, у яких досудове розслідування було зупинено відповідно до ст. 280 КПК України (0,3 %), що загалом відповідає природі кримінального проступку як діяння з невисоким рівнем суспільної небезпеки (2).

У 2022 році кримінальні проступки становили 20,3 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, що свідчить про зменшення їх питомої ваги порівняно з попереднім роком, що обумовлено впливом воєнного стану та загальним скороченням рівня реєстрації кримінальних правопорушень. Повідомлення про підозру було вручено у 52,1 % проваджень щодо кримінальних проступків, а до суду направлено 50,6 % таких проваджень, що загалом відповідає показникам попереднього року.

Водночас майже половина проваджень (48,8 %) залишилася без прийнятого процесуального рішення на кінець звітного року, що продовжує свідчити про проблеми ефективності реалізації спрощеної форми досудового розслідування кримінальних проступків. Незначною залишається частка проваджень, у яких досудове розслідування було зупинено відповідно до ст. 280 КПК України (0,5 %), що загалом відповідає правовій природі кримінального проступку (3).

У 2023 році кримінальні проступки становили 20,2 % від загальної кількості кримінальних правопорушень. Водночас лише 10,4 % від загальної кількості кримінальних правопорушень були кримінальними проступками, за якими провадження направлено до суду, тоді як 9,7 % становили проступки, за якими на кінець звітного періоду рішення не прийнято, що не узгоджується з концепцією спрощеного та оперативного досудового розслідування кримінальних проступків (3).

У 2024 році кримінальні проступки становили 17,8 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, що свідчить про подальше зменшення їх питомої ваги у структурі кримінальної протиправності. Водночас спостерігається зростання ефективності процесуального реагування: повідомлення про підозру було вручено у 57,7 % проваджень, а до суду направлено 56,3 % кримінальних проступків, що є найвищими показниками за аналізований період.

Разом із тим понад 40 % проваджень залишилися без прийнятого процесуального рішення на кінець звітного року, що свідчить про збереження системних проблем реалізації спрощеної форми досудового розслідування кримінальних проступків навіть за умов підвищення загальної результативності (4).

Статистичні дані станом на листопад 2025 року свідчать, що кримінальні проступки становили 13,6 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. Водночас повідомлення про підозру було вручено у 7,4 % усіх кримінальних правопорушень, а провадження щодо кримінальних проступків направлено до суду у 7,3 % випадків від загального масиву.

Питома вага кримінальних проступків, досудове розслідування у яких було зупинено відповідно до ст. 280 КПК України, є незначною (0,03 %), що загалом відповідає спрощеному характеру цієї форми кримінального провадження. Разом з тим майже у 6,3 % кримінальних правопорушень, що належать до кримінальних проступків, на кінець звітного періоду процесуальне рішення не було прийнято, що свідчить про наявність системних проблем у забезпеченні оперативності досудового розслідування.

Таким чином, попри відносно невелику частку кримінальних проступків у загальній структурі кримінальної протиправності, їх процесуальна роль є суттєвою, що підтверджує необхідність подальшого вдосконалення механізмів реалізації інституту кримінального проступку (5).

Побудована діаграма коливань питомої ваги кримінальних проступків у структурі кримінальних правопорушень у 2020–2025 роках наочно демонструє нестабільність їх частки та загальну тенденцію до поступового зменшення. Найвищий показник було зафіксовано у 2021 році (31,3 %), що можна пояснити завершенням етапу адаптації правоохоронних органів до функціонування інституту кримінального проступку. Починаючи з 2022 року, спостерігається суттєве зниження питомої ваги кримінальних проступків, що обумовлено впливом воєнного стану, трансформацією структури кримінальної протиправності та зміною пріоритетів правоохоронної діяльності. Станом на листопад 2025 року частка кримінальних проступків зменшилася до 13,6 %, що свідчить про подальше скорочення їх ролі у загальному масиві кримінальних правопорушень та водночас актуалізує питання ефективності реалізації спрощеної форми досудового розслідування. Окремо слід зазначити, що зменшення кількості та питомої ваги кримінальних проступків у структурі кримінальних правопорушень у 2022–2025 роках зумовлене не лише загальними трансформаціями криміногенної ситуації в умовах воєнного стану, а й змінами у кримінально-правовій кваліфікації окремих діянь. Зокрема, деякі кримінальні проступки, які у мирний час належали до категорії кримінальних проступків. Прикладом такого нормативного підходу є частина перша статті 185 Кримінального кодексу України, яка за наявності кваліфікуючої ознаки вчинення діяння в умовах воєнного стану підлягає кваліфікації як злочин, а отже фактично втрачає характер кримінального проступку. За таких умов зменшення статистичних показників кримінальних проступків не завжди відображає реальне зниження рівня відповідної кримінальної протиправності, а значною мірою є наслідком перерозподілу кримінально караних діянь між категоріями злочинів і кримінальних проступків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2020 рік . – Київ, 2024.URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2021 рік . – Київ, 2024.URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2022 рік . – Київ, 2024.URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2023 рік . – Київ, 2024.URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2024 рік . – Київ, 2024.URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2025 рік . – Київ, 2024.URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

Шномер А.І.,

канд. юрид. наук, доцент;

доцент кафедри публічного та приватного права

Лось Д.О

студент юридичного факультету

групи ПР-241

Національного університету «Чернігівська політехніка»

БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Актуальність теми. Запровадження воєнного стану в Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації зумовило істотні зміни у функціонуванні публічних фінансів та бюджетного процесу загалом. Бюджетний процес в умовах воєнного стану набуває особливого значення, оскільки саме через бюджет реалізується фінансування оборони, безпеки, соціального захисту населення та забезпечення життєдіяльності держави. Водночас надзвичайні умови потребують відхилення від стандартних бюджетних процедур, що породжує низку правових і фінансових проблем.

У науці фінансового права бюджетний процес розглядається як врегульована нормами бюджетного права діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування щодо складання, розгляду, затвердження, виконання бюджету та контролю за його виконанням [1, с. 213–215]. За умов воєнного стану зазначені стадії зазнають суттєвих трансформацій, що актуалізує необхідність наукового осмислення особливостей бюджетного регулювання в кризових ситуаціях.

Метою дослідження є аналіз особливостей бюджетного процесу в умовах воєнного стану, виявлення основних проблем його правового регулювання та визначення перспектив подальшого вдосконалення бюджетного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану бюджетний процес України функціонує з урахуванням спеціальних правових режимів, що передбачають спрощення процедур, перерозподіл бюджетних ресурсів та посилення ролі виконавчої влади. Як зазначає Л. К. Воронова, бюджетне право в надзвичайних умовах виконує не лише регулятивну, а й мобілізаційну функцію, спрямовану на концентрацію фінансових ресурсів для забезпечення обороноздатності держави [1, с. 318–320].

Нормативною основою бюджетного процесу в умовах воєнного стану залишається Бюджетний кодекс України, однак його застосування відбувається з урахуванням спеціальних законів та рішень Кабінету Міністрів України. У цьому контексті М. П. Кучерявенко та Ю. С. Шемшученко наголошують, що надзвичайні правові режими об'єктивно обмежують дію окремих бюджетних принципів, зокрема принципів збалансованості та гласності, однак не повинні призводити до руйнування системи фінансового контролю [2, с. 96–99].

Однією з ключових проблем бюджетного процесу в умовах воєнного стану є зростання дефіциту бюджету та підвищена залежність України від міжнародної фінансової допомоги. Як зазначається у наукових дослідженнях, значна частина бюджетних видатків спрямовується на потреби оборони та безпеки, що зумовлює скорочення фінансування окремих соціально-економічних програм [3, с. 118–119]. Це вимагає підвищення ефективності бюджетного планування та жорсткого контролю за цільовим використанням коштів.

Окремої уваги потребує питання прозорості бюджетного процесу в умовах воєнного стану. Попри об'єктивні обмеження доступу до окремих видів бюджетної інформації, принцип прозорості залишається важливим запобіжником зловживань у сфері публічних фінансів. Н. Ю. Пришва підкреслює, що навіть у кризових умовах держава має забезпечувати мінімально необхідний рівень відкритості бюджетних даних та підзвітності розпорядників бюджетних коштів [4, с. 69–70].

Перспективи вдосконалення бюджетного процесу в умовах воєнного стану пов'язані з необхідністю поєднання оперативності бюджетних рішень із збереженням правових гарантій фінансової дисципліни. Науковці звертають увагу на доцільність удосконалення механізмів парламентського та громадського контролю, а також адаптації бюджетного законодавства до стандартів Європейського Союзу, що є особливо актуальним у контексті післявоєнного відновлення України [5, с. 343–345].

Висновки. Аналіз особливостей бюджетного процесу в умовах воєнного стану свідчить про необхідність поєднання оперативності бюджетних рішень із дотриманням принципів фіскальної дисципліни, прозорості, підзвітності та ефективного використання бюджетних коштів. Зосередження фінансових ресурсів на оборонних і соціально важливих видатках є об'єктивною потребою, однак воно супроводжується ризиками послаблення фінансового контролю та зниження рівня відкритості бюджетної інформації.

Подальше вдосконалення бюджетного процесу має бути спрямоване на посилення механізмів контролю за використанням бюджетних і міжнародних фінансових ресурсів, розвиток прозорості та підзвітності органів влади, а також забезпечення відповідності бюджетного законодавства європейським стандартам. Реалізація цих напрямів є необхідною умовою фінансової стабільності держави та ефективного післявоєнного відновлення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронова Л.К. Фінансове право України : підручник. Київ : Правова єдність, 2019. 472 с.
2. Шемшученко Ю.С., Кучерявенко М.П. Фінансове право в умовах надзвичайних правових режимів : монографія. Харків : Право, 2022. 256 с.
3. Орлюк О.П. Бюджетна політика та фінансова стабільність в умовах європейської інтеграції // Фінансове право. 2021. № 3. С. 115-123.
4. Пришва Н.Ю. Правове регулювання бюджетного процесу в Україні: проблеми та перспективи // Юридична наука. 2020. № 4. С. 65-71.
5. Гарбінська-Руденко А.В., Курдибан С.П., Янкова М.В. Актуальні питання реалізації принципу прозорості у бюджетному процесі // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2025. Вип. 88, ч. 2. С. 343-345.

Яремчук Марія Михайлівна

*кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету №1 (з підготовки фахівців
для органів досудового розслідування НПУ)*

Львівський державний університет внутрішніх справ

Сішук Зоряна Ярославівна

*здобувач вищої освіти ступеня «бакалавр»
4 курсу факультету №1 (з підготовки фахівців
для органів досудового розслідування НПУ)*

Львівський державний університет внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА.

Під час досудового розслідування, незалежно від його форми, часто виникає необхідність залучення спеціаліста, як незалежного суб'єкта, який володіє спеціальними знаннями, що мають значення для кримінального провадження

Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки, висновки та інші документи під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [1].

Залучення спеціаліста у кримінальному провадженні є однією із форм використання спеціальних знань. Кримінальне процесуальне законодавство України не визначає поняття спеціальних знань, та не розкриває їх зміст. Але у криміналістичній літературі науковці під спеціальними знаннями розуміють ті знання, які не є загальновідомими чи поширеними та за змістом виходять за рамки загальноосвітніх та спеціальних освітніх програм, що набуті особою в результаті професійного навчання або роботи з певної спеціальності, які в подальшому використовуються для вирішення завдань кримінального судочинства.

Залежно від того, наскільки чітко процесуально врегульовано порядок використання спеціальних знань і фіксацію їх результатів у відповідних документах, науковці та практики розрізняють процесуальні та непроцесуальні форми застосування таких знань.

В непроцесуальній формі здійснюється отримання консультацій спеціаліста до початку досудового розслідування (при проведенні невідкладних слідчих (розшукових) дій), під час досудового розслідування, а також в судовому провадженні. Така форма використання спеціальних знань не має жодного процесуального оформлення, а отже подібні консультації та отримані відомості не можуть мати доказового значення [2, с. 412].

Консультація є думкою спеціаліста, яка має тільки орієнтуюче значення в кримінальному провадженні. Навіть викладена письмово, вона не може розглядатися як доказ, оскільки не має процесуальних гарантій достовірності викладених відомостей, вона може слугувати тільки підставою для прийняття тих чи інших тактичних або процесуальних рішень, однак відповідальність за це рішення повністю несе та посадова особа, яка прийняла його [2, с. 412-413].

В процесуальній формі результати залучення спеціаліста мають відображення у процесуальних документах, наприклад постановвах, протоколах слідчих (розшукових) і судових дій, висновках експертів, а також висновках спеціалістів, які згідно ч.1. ст. 300 КПК України можуть бути отримані навіть до початку досудового розслідування. Специфіка такої форми використання спеціальних знань полягає у процесуальній фіксації отриманої від особи інформації, яка обізнана у певній галузі та надання їй доказового значення [3, с. 188].

Згідно з ч. 2 ст. 84 КПК України, процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Звідси, зрозуміло, що обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, можуть бути встановлені на підставі доказів, отриманих з цих джерел, зокрема висновків експерта. Однак, однією із новацій кримінального процесу стало внесення до статті 298-1 КПК України нових процесуальних джерел доказів, які можуть застосовуватися у провадженнях щодо кримінальних проступків. Тепер, поряд із традиційними джерелами, визначеними у ст. 84 КПК, також є пояснення осіб, результати медичного освідчування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Із зазначеного можемо підсумувати, що висновок спеціаліста у розумінні ст. 298-1 КПК не є доказом у кримінальному провадженні щодо злочинів, а тому не може підтверджувати чи спростовувати передбачені ч. 1 ст. 91 КПК обставини, які підлягають доказуванню. На це вказав Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у постанові від 7 листопада 2024 року по справі №344/8350/22 [4]. Де сторона захисту стверджувала, що місцевий суд не надав жодної оцінки висновку спеціаліста при ухваленні вироку. Суди попередніх інстанцій визнали винуватим та засудили особу за вчинення злочину. Також на це вказав Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у постанові від 29 травня 2025 року по справі № 583/877/21 в якій, як убачається з матеріалів кримінального провадження щодо винуватого, сторона захисту в суді першої інстанції заявила клопотання про долучення до матеріалів кримінального провадження висновку спеціалістів за результатами судово-медичного дослідження для підтвердження показань обвинуваченого щодо втрати ним свідомості. Так, заслухавши думку учасників кримінального провадження, суд відхилив клопотання та в результаті залишив вирок апеляційного суду без змін, аргументуючи, що висновок спеціалістів у розумінні абз. 2 ч. 1 ст. 298-1 КПК не є доказом у кримінальному провадженні щодо злочинів, а відтак не може підтверджувати чи спростовувати обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачені ч. 1 ст. 91 КПК. Наведене вище узгоджується з послідовною практикою Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду [5].

Висновок спеціаліста тривалий час не мав свого відображення в Кримінальному процесуальному кодексі України, тому виникають деякі проблеми:

По-перше, після запровадження нового процесуального доказу виникла ситуація, за якої спеціаліст і експерт у певних випадках можуть бути однією особою. Для дослідження наданих об'єктів має застосовуватися методика, що використовується під час проведення експертизи. Тривалість відповідних об'єктивних дослідницьких процесів не може бути зменшена, так само як не можуть відрізнитися й науково обґрунтовані висновки спеціаліста та експерта. До висновку спеціаліста висувається вимога, щоб він відповідав висновку експерта відповідно до ст. 300 КПК України. Для цього необхідно, щоб всі інші вимоги до нього також збігалися з вимогами, які ставляться до експертного висновку. Експертиза призначається постановою слідчого або ухвалою слідчого судді. Водночас у КПК України не зазначено документа, яким оформлюється призначення дослідження спеціалістом.

По-друге, на думку Е.Б. Сімакової-Єфремян висновок спеціаліста нічим не відрізняється від висновку експерта, оскільки в процесуальному законодавстві до них поставлені однакові вимоги, різниця полягає в тільки з метою встановлення обставин та фактів кримінальних правопорушень у формі проступків, а не злочинів, що ставить під сумнів доцільність закріплення такого джерела доказів у КПК України [6, с. 115-118]. Це викликає сумнів щодо необхідності запровадження цього поняття до КПК України, замість використання вже усталеного висновку експерта.

У підсумку можна зазначити, що для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження необхідні спеціальні знання, відповідно до ст.242 КПК це є підставою для проведення експертизи, а за наявності підстав для проведення експертизи в порядку ст. 243 КПК необхідно залучити експерта для проведення експертизи під час досудового розслідування у формі досудового слідства.

Щодо досудового розслідування у формі дізнання, то висновок спеціаліста повинен відповідати вимогам до висновку експерта, але оскільки лише експерт є уповноваженою особою на проведення експертиз, на нього поширюються гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку, відповідно до ЗУ «Про судову експертизу», то враховуючи це та наведені вище проблеми, які виникали через відсутність відображення висновка спеціаліста тривалий час у Кримінальному процесуальному кодексі України, за наявності можливостей, якщо це не впливатиме на строк досудового розслідування, під час досудового розслідування кримінальних проступків перевагу слід надавати все ж таки призначенню експертизи і долученню до матеріалів кримінального провадження висновку експерта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України (станом на 01.08.2025 року) № 46511-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Криміналістика [текст] : підручник. / В. В. Пяковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_pravo/Pidruchnyk-Kryminalistyka.pdf

3. Коваленко А. В. Висновок спеціаліста як нове процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні (проблеми та перспективи) Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії: матеріали міжнародної науковопрактичної конференції, м. Львів, 18–19 грудня 2020 р. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. Ч. 2. – 216 с URL: http://repository.ukd.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1688/wcenter%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%8C_2020%D0%A7.2.pdf?sequence=1&isAllowed=y

4. Касаційний кримінальний суд Верховного Суду, Постанова від 07.11.2024 року, №344/8350/22.

5. Касаційний кримінальний суд Верховного Суду, Постанова від 29.05.2023 року, № 583/877/21

6. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про введення у кримінальне процесуальне законодавство поняття «висновок спеціаліста». Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Харків : Право, 2019. № 20.